

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VERSLO TEISĖS KATEDRA

ERIKA JURGUTYTĖ
(DIENINĖS STUDIJOS, VERSLO TEISĖS PROGRAMA)

ASOCIACIJŲ VEIKLOS IR VALDYMO TEISINIO REGLAMENTAVIMO RAIDA IR
PROBLEMOS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:

Doc. dr. Virginijus Bitė

VILNIUS, 2012

TURINYS

IVADAS	3
1. ASOCIACIJOS SAMPRATA	5
1.1. TEISĖ Į ASOCIACIJŲ LAISVĘ – VIENA PAGRINDINIŲ ASMENS TEISIŲ	5
1.2. ASOCIACIJOS SĄVOKA	14
1.3. ASOCIACIJOS POŽYMIAI.....	17
1.3.1. ASOCIACIJA – PELNO NESIEKIANČIS VIEŠASIS JURIDINIS ASMUO.....	18
1.3.2. ASOCIACIJOS TIKSLAS – VIEŠŲJŲ INTERESŲ TENKINIMAS	20
2. LIETUVOS RESPUBLIKOS ASOCIACIJŲ ĮSTATYMO TEISINIO REGULIAVIMO RAIDA LIETUVOJE	23
2.1. 1995 M. VASARIO 2 D. LIETUVOS RESPUBLIKOS VISUOMENINIŲ ORGANIZACIJŲ ĮSTATYMO RAIDA.....	25
2.2. 1996 M. KOVO 14 D. LIETUVOS RESPUBLIKOS ASOCIACIJŲ ĮSTATYMO RAIDA.....	31
3. AKTUALUS LIETUVOS RESPUBLIKOS ASOCIACIJŲ ĮSTATYMO TEISINIS REGULIAVIMAS IR PRAKTINĖS ŠIO ĮSTATYMO TAIKYMO PROBLEMAS	35
3.1. LIETUVOS RESPUBLIKOS ASOCIACIJŲ ĮSTATYMO PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTAS	35
3.2. 2004 M. SAUSIO 22 D. LIETUVOS RESPUBLIKOS ASOCIACIJŲ ĮSTATYMO TEISINIS REGULIAVIMAS.....	37
3.2.1. ASOCIACIJOS SAMPRATA LIETUVOS RESPUBLIKOS ASOCIACIJŲ ĮSTATYME	37
3.2.2. ASOCIACIJOS STEIGIMAS IR VEIKLA	39
3.2.3. ASOCIACIJOS VALDYMAS	42
3.2.4. ASOCIACIJOS NARIAI, JŲ TEISĖS IR PAREIGOS	49
3.2.5. ASOCIACIJOS PERTVARKYMO IR PABAIGOS YPATUMAI	54
4. LIETUVOS RESPUBLIKOS ASOCIACIJŲ ĮSTATYMO TEISINIO REGULIAVIMO PERSPEKTYVOS, UŽSIENIO ŠALIŲ PATIRTIS	57
4.1. LIETUVOS RESPUBLIKOS ASOCIACIJŲ ĮSTATYMO 4, 6, 7, 8, 9, 10 IR 12 STRAIPSNIŲ PAKEITIMO IR PAPILDYMO ĮSTATYMO PROJEKTAS.....	57
4.2. LIETUVOS RESPUBLIKOS ASOCIACIJŲ ĮSTATYMO PRAKTINIAI IŠŠŪKIAI ATEITYJE, UŽSIENIO ŠALIŲ PATIRTIS	62
IŠVADOS	66
PASIŪLYMAI IR REKOMENDACIJOS	68
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	69
SANTRAUKA.....	73
SUMMARY	74

ĮVADAS

Temos aktualumas ir mokslinis naujumas. Asociacija – ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, kurio tikslas – koordinuoti asociacijos narių veiklą, atstovauti asociacijos narių interesams bei juos ginti ar tenkinti kitus viešuosius interesus¹. Tinkamas asociacijos veiklos koordinavimas yra vienas iš Europos Sąjungos politikos tikslų, siekiant užtikrinti laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms bei teisinės valstybės principus. Be to, Europos Sąjungos teisės bendraisiais principais yra pripažįstamos pagrindinės teisės, kurias garantuoja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija², kurios 11 straipsnis numato teisę jungtis į asociacijas.

Užsienio šalių teisės doktrinoje yra gausu mokslinės literatūros, susijusios su asociacijų laisvės įgyvendinimu bei ne pelno organizacijų sektoriaus analize. Apie asociacijų laisvę rašė Amy Gutmann, David Phinnemore, Constance Smith ir Anne Freedman, ne pelno organizacijų ir jų teisinės aplinkos analizę atliko Lester M. Salomon³ bei kiti. Tačiau Lietuvoje asociacijų veikla, jos valdymas, teisinio reglamentavimo raida bei problemos yra mažai tyrinėta sritis. Apie ne pelno organizacijas ir jų reglamentavimą yra rašęs R. Šimašius⁴, nevyriausybinių organizacijų analizę tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje atliko V. Vadapalas ir D. Jočienė⁵. 2008 m. projekto „Lietuvos nevyriausybinių organizacijų teisinės bazės gerinimas“ metu buvo atliktas tyrimas „Nevyriausybinių organizacijų teisinės bazės Lietuvoje problematika“⁶.

Tačiau pažymėtina, jog visgi Lietuvos teisės doktrinoje asociacijų veikla ir valdymas aptariamas teoriniame lygmenyje ir tik bendrais bruožais atskleidžiama asmens teisė jungtis į asociacijas. Šiame darbe pirmą kartą Lietuvos teisiniame diskurse bus aptariamas asociacijų veiklos teisinis reglamentavimas, analizuojama jo raida, kylančios praktinės problemos bei pateikiami hipotetiniai šių problemų sprendimo modeliai.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos teisinėje doktrinoje nėra išsamiai aptariama šių juridinių asmenų problematika, darbo tema aktuali teoriniu ir praktiniu požiūriu. Šis darbas bus naudingas tiek teisės teorijos specialistams, tiek teisininkams praktikams, kurie savo veikloje susiduria su nagrinėjamu klausimu. Taip pat pateikiamos temos analize tobulinant teisinį reguliavimą galės pasinaudoti valstybės institucijos bei pačios asociacijos.

¹ Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 25-745.

² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

³ Gutmann A., Greenawalt K., Kateb G. ir kt. Freedom of associations. United Kingdom: Princeton University Press, 1999.; Phinnemore D. Associations: Stepping – stone or alternative to EU Membership?. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1999.; Smith C., Freedman A. Voluntary associations – Perspectives on the literature. United States: Harvard University Press, 1972.; Salomon L. The International Guide to Nonprofit Law. United States: John Wiley & Sons, 1997.

⁴ Šimašius R. Ne pelno organizacijos ir jų reglamentavimas. Vilnius: Eugrimas, 2007.

⁵ Vadapalas V., Jočienė D. Nevyriausybinių organizacijos tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje. Vilnius: Eugrimas, 2001.

⁶ Tyrimas „NVO teisinės bazės Lietuvoje problematika“, atliktas projekto „Lietuvos NVO teisinės bazės gerinimas“ metu // http://www.nvoteise.lt/files/ul/projektas/antroji_d_issukiai.pdf. Prisiųgimo laikas: 2012-10-19.

Tyrimo problematika. Atsižvelgiant į tai, kad aktyvios pilietinės visuomenės poreikis yra svarbus kiekvienos demokratinės valstybės egzistavimo elementas, kyla klausimas, ar piliečiams šiuo metu yra pakankamai aiški asociacijų veikla, ar teisiniai instrumentai, turintys užtikrinti sklandžią ir tinkamą asociacijų veiklą bei valdymą, tinkamai įgyvendina asmens teisę jungtis į asociacijas. Teisinio reguliavimo nenuoseklumas bei problemiškumas neskatina visuomenės susidomėjimo jungtis į asociacijas, stabdo asociacijų plėtrą ir taip silpnina asociacijų kaip teisinio instituto reikšmę valstybės teisinėje sistemoje.

Tyrimo objektas – teisinio reglamentavimo raida, ypatumai bei problemos.

Darbo hipotezė – asociacijų veiklą reglamentuojantys teisės aktai neužtikrina tinkamo asociacijų veiklos ir valdymo mechanizmo įgyvendinimo, todėl nepagrįstai riboja asmens teisę į asociacijų laisvę.

Tikslas – atskleisti asociacijų esminius bruožus ir identifikuoti teisinio reguliavimo problemas.

Tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

1. Atlikti asociacijos veiklą reglamentuojančių nacionalinių bei tarptautinių teisės aktų apžvalgą ir vertinimą;
2. Apžvelgti Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo raidos ypatumus;
3. Identifikuoti praktines problemas, su kuriomis susiduria asociacijos, taikydamos asociacijas reglamentuojančių teisės aktų nuostatas;
4. Išanalizuoti teismų praktiką bylose dėl asociacijos veiklos ir valdymo;
5. Įžvelgti probleminius teisinio reglamentavimo aspektus bei suformuoti pasiūlymus nustatytiems trūkumams pašalinti.

Tyrimo metodas. Atsižvelgiant į šio magistro baigiamojo darbo tematiką ir pobūdį, naudojami sisteminis analizės, lyginamasis, dokumentų analizės ir apibendrinimo metodai.

Sisteminis analizės metodas naudojamas siekiant įvertinti norminių teisės aktų ir teisės doktrinos reikšmę asociacijų veiklos ir valdymo sistemoje.

Lyginamasis metodas pasitelkiamas analizuojant teorijos ir praktikos santykį bei asociacijų veiklos reglamentavimą Lietuvoje ir užsienio praktikoje.

Dokumentų analizės metodas naudojamas analizuojant teismų praktiką, asociacijų veiklą reglamentuojančius nacionalinius ir tarptautinius teisės aktus.

Apibendrinimo metodas pasitelkiamas išanalizuotai medžiagai apibendrinti, pasiūlymams bei išvadoms suformuluoti.

1. ASOCIACIJŲ SAMPRATA

1.1. Teisė į asociacijų laisvę – viena pagrindinių asmens teisių

Teisė į asociacijų laisvę – viena pagrindinių konstitucinio teisinio asmens statuso elementų, laiduojanti kiekvienam asmeniui prigimtine teisę laisvai jungtis į asociacijas. Asociacijų laisvė visada buvo kovos už demokratiją širdis visame pasaulyje, be kurios kitos laisvės praranda savo esmę. Be teisės jungtis į asociacijas neįmanoma apginti kitų asmens teisių, jei piliečiai negali organizuotis dėl bendrų poreikių ir interesų⁷. Wino J.M. van Veen, Amsterdamo universiteto teisės fakulteto profesorius, yra rašęs, jog žodžio, minties ir saviraiškos laisvė nebūtų reikšminga, jei ji nesąveikautų su užtikrinta galimybe dalintis savo įsitikinimais ir idėjomis bendruomenėje su kitais, ypač asociacijose, turinčiose tokius pat įsitikinimus, idėjas ar pomėgius⁸. Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *YOUNG, JAMES ir WEBSTER* prieš Jungtinę Karalystę⁹ taip pat pažymėjo, jog asmens minties, sąžinės, religijos ir saviraiškos laisvė priklauso asociacijos laisvės garantijai.

Taigi galima daryti išvadą, jog asociacijų laisvė gali pasireikšti dvejopai: viena vertus, leidžia įgyvendinti kitas žmogaus teises, kaip teisę dalyvauti valdant savo valstybę, teisę į taikius susirinkimus, išraiškos laisvę ir panašiai, kitas vertus, yra savarankiška teisė, kurią deklaruoja svarbiausi žmogaus teisių dokumentai. Pirmasis tarptautinis dokumentas, padėjęs pagrindus asmens teisės jungtis į asociacijas praktiniam realizavimui, buvo 1948 m. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija patvirtinta Visuotinė žmogaus teisių deklaracija¹⁰ (toliau – Deklaracija), kurios 20 straipsnis skelbė: „*Kiekvienas turi teisę laisvai burtis į taikius susirinkimus ir asociacijas*“.

Ši Deklaracija tapo pavyzdžiu priimant vėlesnius tarptautinius teisės aktus žmogaus teisių apsaugos srityje, o daugumą jos nuostatų valstybės perkėlė į savo vidaus teisę¹¹.

Asociacijos laisvės principas kiek detaliau ir išsamiau įtvirtintas ir 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto¹² 22 straipsnyje:

⁷ Freedom of Association: Essential Principles // <http://www.democracyweb.org/association/principles.php>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

⁸ J.M.van Veen.W. Negative Freedoms of Association: Article 11 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms // http://www.icnl.org/research/journal/vol3iss1/art_6.htm. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1981 m. rugsėjo 13 d. sprendimas byloje *Young, James and Webster v. United Kingdom* // [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57608#{"itemid":\["001-57608"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57608#{). Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

¹⁰ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

¹¹ Vadapalas V., Jočienė D. Nevyriausybinės organizacijos tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 36.

¹² Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

1. Kiekvienas asmuo turi teisę laisvai jungtis į asociacijas kartu su kitais, įskaitant teisę steigti profesines sąjungas ir stoti į jas siekiant ginti savo interesus.

2. Naudojimuisi šia teise negali būti taikomi jokie apribojimai, išskyrus tuos, kuriuos nustato įstatymas ir kurie demokratinėje visuomenėje yra būtini valstybės ar visuomenės saugumo, viešosios tvarkos interesais, gyventojų sveikatai ir dorovei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti. Šis straipsnis neklaido taikyti teisėtą naudojimąsi šia teise apribojimų asmenims, tarnaujantiems ginkluotosiose pajėgose ir policijoje.

3. Jokia šio straipsnio nuostata nesuteikia teisės valstybėms, Tarptautinės darbo organizacijos 1948 m. Konvencijos dėl asociacijų laisvės ir teisės jungtis į organizacijas gynimo Šalims, priimti įstatymų galios aktų, ribojančių nurodytoje Konvencijoje numatytas garantijas, arba taikyti įstatymą taip, kad šios garantijos būtų ribojamos.

Vienas pagrindinių teisės aktų, kurio priėmimas turėjo labai svarbią reikšmę žmogaus teisių apsaugai Europoje, buvo 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija¹³ (toliau – Konvencija). Teisę į susirinkimų ir asociacijų laisvę garantuoja Konvencijos 11 straipsnis:

1. Kiekvienas turi teisę laisvai rengti taikius susirinkimus, jungtis į asociacijas kartu su kitais, taip pat teisę steigti ir stoti į profesines sąjungas savo interesams ginti.

2. Naudojimuisi šia teise negali būti taikomi jokie apribojimai, išskyrus tuos atvejus, kuriuos numato įstatymas ir kurie yra būtini demokratinėje visuomenėje valstybės ar visuomenės saugumo interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, gyventojų sveikatai ir dorovei ar kitų asmenų teisėms bei laisvėms apsaugoti. Šis straipsnis neklaido įvesti teisėtus naudojimąsi šia teise apribojimus asmenims, tarnaujantiems ginkluotosiose pajėgose, policijoje ar valstybės valdymo organuose.

Nacionaliniu lygiu teisė į susivienijimų laisvę tiesiogiai įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹⁴ (toliau – Konstitucija) 35 straipsnyje:

Piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams.

Niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai.

Politinių partijų, kitų politinių ir visuomeninių organizacijų steigimą ir veiklą reglamentuoja įstatymas.

Taigi teisė jungtis į asociacijas buvo įtvirtinta tiek nacionaliniu lygiu, tiek tarptautiniuose teisės aktuose siekiant sudaryti sąlygas realiai žmogaus teisių apsaugai tiek vidaus teisės, tiek

¹³ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

tarptautiniu lygmeniu. Toliau bus plačiau analizuojamos ir lyginamos Konvencijos bei Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios asmens teisę į asociacijų laisvę.

Konvencijos 11 straipsnyje yra garantuojama susirinkimų ir asociacijų laisvė. Kadangi susirinkimų laisvė nėra aktuali šio darbo tematikos požiūriu, ji plačiau aptariama nebus. Tačiau išsamiau analizuojant Konvencijoje įtvirtintą asociacijų laisvę, iš normos turinio galima daryti prielaidą, jog asociacijų laisvė - tai laisvas asmenų jungimasis į asociacijas, turint tam tikrus tikslus. Tokio paties pobūdžio teisė laiduojama ir Konstitucijos 35 straipsnyje. Lietuvos konstitucinės teisės vadovyje¹⁵ yra nurodoma, jog Konstitucijoje įtvirtinta piliečių teisė jungtis į susivienijimus apima keletą teisių: 1) teisę steigti bendrijas, politines partijas ar asociacijas; 2) teisę stoti į jas ir dalyvauti jų veikloje; 3) teisę nebūti bendrijų, politinių partijų ar asociacijų nariu bei 4) teisę išstoti iš šių susivienijimų.

Pagal Konstitucijos 35 straipsnį tik patys piliečiai turi teisę nuspręsti, kokiais tikslais ir interesais jiems jungtis į susivienijimus ir kokią susivienijimo formą pasirinkti. Tačiau Konstitucijos 35 straipsnyje taip pat įtvirtintos teisės į asociacijų laisvę apribojimai – jei bendrijų, politinių partijų ar asociacijų tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Konvencijos 11 straipsnio 2 dalis taip pat numato leistinus teisės į susivienijimų laisvę apribojimo pagrindus. Ši teisės norma leidžia apriboti nagrinėjamą teisę tik įstatymu ir tik esant būtinybei užtikrinti demokratinę santvarką šalyje, visuomenės saugumo interesus, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai, dorovei ar kitoms asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.

Taigi Konvencija aiškiai nustato, kad apribojimai asmenims naudotis teise į asociacijų laisvę turi būti nustatyti tik įstatyme, kai tai yra neišvengiamai reikalinga ir būtina demokratinėje visuomenėje, ir esant papildomiems Konvencijoje nurodytiems pagrindams: valstybės ar visuomenės saugumo interesus, viešosios tvarkos interesus, gyventojų sveikatos ir dorovės apsauga bei kitų asmenų teisių ir laisvių apsauga. Pažymėtina, jog lyginant Konvencijos ir Konstitucijos nuostatas, darytina išvada, kad Konstitucijoje įtvirtinti ribojimo pagrindai nėra labai tikslūs, o tik bendrojo pobūdžio. Todėl plačiau taikant šią Konstitucijos nuostatą gali būti suvaržytos asmens teisės į asociacijų laisvę labiau, nei to reikalauja tarptautiniai teisės aktai ir bendrieji teisės į susivienijimų laisvę pagrindai.

Tačiau pažymėtina, jog Konstitucija įtvirtina tik pamatines valstybės nuostatas ir siekiant atskleisti tikrąjį Konstitucijos turinį, būtina sistemiškai analizuoti ir kitus teisės aktus. Vienas iš tokių - asociacijų veiklą reglamentuojantis Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas¹⁶ (toliau – 2004 m. LR asociacijų įstatymas). 2004 m. LR asociacijų įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje yra

¹⁵ Birmontienė T., Jarašiūnas E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2001. P. 571.

¹⁶ Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 25-745.

detalizuoti asociacijų steigimosi ir veiklos apribojimai - draudžiama steigti ir veikti asociacijoms, kurių tikslas arba veikimo būdai – prievarta nuversti ar pakeisti Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką arba pažeisti Lietuvos Respublikos teritorijos vientisumą, propaguoti karą ir smurtą, autoritarinį ar totalitarinį valdymą, kurstyti rasinę, religinę, socialinę nesantaiką, pažeisti žmogaus teises ir laisves, viešąją tvarką bei atlikti veiksmus, prieštaraujančius Lietuvos Respublikos įstatymams ir visuotinai pripažintoms tarptautinės teisės normoms, veikti dėl kitų valstybių interesų, jeigu jie yra priešingi Lietuvos valstybės interesams.

Taigi Konstitucijoje įtvirtinti susivienijimams taikomi veiklos apribojimai turi būti vertinami 2004 m. LR asociacijų įstatymo kontekste, taip pat atsižvelgiant ir į Konvencijos 11 straipsnyje detalizuotus ir išsamiau įtvirtintus ribojimo pagrindus tam, jog asmens teisės jungtis į asociacijas nebūtų neproporcingai apribotos.

Taip pat atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog Konstitucijos 35 straipsnis ne tik ribojimo pagrindais, bet ir savo apimtimi nesutampa su Konvencijos 11 straipsniu. Konstitucijos 35 straipsnis tiesiogiai deklaruoja teisę vienytis į asociacijas piliečiams, o ne visiems asmenims, kaip tą numato Konvencijos 11 straipsnis. Atrodytų įstatymų ledejas susiaurindamas asmenų ratą, galinčių jungtis į susivienijimus, nepagrįstai riboja žmogaus teises arba akivaizdžiai išryškina juridinės technikos netobulumus. Tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) savo išvadoje¹⁷ yra nurodęs, jog įstatymu žmogaus teisės, laisvės ir jų garantijos gali būti suformuluotos plačiau, negu jos pažodžiui išreikštos konkrečiame Konstitucijos straipsnyje ar jo dalyje.

Taigi Konstitucinis Teismas iš esmės įtvirtino galimybę plačiau vertinti Konstitucijos tekstą, jei tai numato kitas įstatymo galią turintis teisės aktas. Pažymėtina, jog Konvencijos 11 straipsnis subjektų, galinčių jungtis į susivienijimus, nesiejo su pilietybės turėjimu, taigi nustatė galimybę kiekvienam žmogui įgyvendinti tokią teisę. Taip pat ir 2004 m. LR asociacijų įstatyme nėra įtvirtintas pilietybės reikalavimas. Todėl darytina išvada, jog sistemiškai analizuojant Konstitucijos, Konvencijos bei 2004 m. LR asociacijų įstatymo nuostatas, Konstitucijos 35 straipsnyje įtvirtinančią piliečių sąvoką reikia vertinti kaip nurodančią tik vieną iš subjektų, kuriam laiduojama teisė į susivienijimų laisvę, tačiau neribojant šios teisės įgyvendinti ir kitiems asmenims.

Plačiai akcentuojant asmens teisę jungtis į asociacijas, papildomai reikėtų aptarti, ar asociacijos turi teisę, ar pareigą priimti asmenį į asociaciją. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje pasisakydamas dėl Konvencijos 11 straipsnio yra pažymėjęs, kad šis straipsnis negali būti aiškinamas kaip uždedantis asociacijoms ar organizacijoms pareigą priimti į

¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 9-199.

savo gretas bet kurį asmenį, kuris to pageidauja. Ten, kur asociacijos yra suformuotos iš žmonių, kurie palaikydami konkrečias vertybes ar idealus, ketina siekti bendrų tikslų, neturėjimas jokios galimybės kontroliuoti asociacijų narystės klausimų prieštarautų šios laisvės efektyvumui¹⁸.

Taigi susidūrus dviem konkuruojantiems – asociacijos ir jos nario – konvenciniams interesams, kiekvienu atveju nustatyta teisinga ir tinkama pusiausvyra. Europos Žmogaus Teisių Teismas, vertindamas bet koki valstybės įvykdytą konvencinių teisių suvaržymą, remiasi savo jurisprudencijoje išplėtotomis skundžiamo ribojimo „pateisinimo“ sąlygomis – teisėtumo, būtinumo demokratinėje visuomenėje (siekiant teisėto tikslo) ir proporcingumo. Šiame kontekste Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje pažymėta, kad nors pliuralizmas, tolerancija ir plačios pažiūros yra demokratinės visuomenės požymis ir kartais individo interesai turi būti subordinuoti grupės interesams, demokratija nereiškia, kad daugumos nuomonė visada turi pirmenybę: kiekvienu atveju nustatyta pusiausvyra, garantuojanti teisingą ir tinkamą mažumų traktavimą ir vengiant bet kokio piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi¹⁹.

Konstitucijos 35 straipsnyje taip pat yra įtvirtinta negatyvi teisė²⁰, leidžianti nesijungti į susivienijimus – niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiais nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai. Konstitucinis Teismas nutarime²¹ konstatavo, jog konstitucinė teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas yra daugialypė, jos turinį sudaro teisė steigti bendrijas, politines partijas ar asociacijas, teisė įstoti į jas ir dalyvauti jų veikloje, taip pat teisė nebūti bendrijų, politinių partijų ar asociacijų nariu, teisė išstoti iš šių susivienijimų. Taigi Konstitucija laiduoja teisę asmeniui savo laisva valia apsispręsti, ar priklausyti, ar nepriklausyti kokiam nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai, ir savanoriškumas yra pamatinis narystės įvairiose bendrijose, politinėse partijose ar asociacijose principas.

Konvencijos 11 straipsnis taip pat gina šią asmens teisę, nors tai tiesiogiai Konvencijos tekste nėra reglamentuota. Toks sprendimas buvo priimtas dar Konvencijos rengimo etape sąmoningai vengiant tiesioginio negatyviosios asociacijos teisės įtvirtinimo, turint omenyje, jog kai kuriose Konvencijai priklausančiose valstybėse egzistavo stiprios kolektyvizmo tradicijos darbo santykių srityje²². Tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismas ilgainiui savo sprendimuose

¹⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. vasario 27 d. sprendimas byloje Associated Society of Locomotive Engineers & Fireman (ASLEF) v. United Kingdom // <http://www.ier.org.uk/system/files/ASLEF+v+UK.pdf>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

¹⁹ Žr. Ten pat.

²⁰ Teisė laisvai jungtis į visuomeninius susivienijimus moksle yra įvardijama kaip pozityvi teisė, o teisė nebūti jokio visuomeninio susivienijimo nariu ir teisė laisvai išstoti iš visuomeninio susivienijimo - kaip negatyvios teisės // D.Gomien, D.Harris, L.Zwaak. Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. Maskva, 1998, P. 395 – 405.

²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl narystės daugiabučių namų savininkų bendrijose“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 110-3536.

²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011-07-08 aprobuotas „Negatyvusis teisės į asociacijos laisvę aspektas pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 11 straipsnį“, publikuota „Teismų praktika“ Nr. 35, 2011).

pripažino, jog Konvencijos 11 straipsnis turi būti vertinamas kaip apimantis ir negatyviają asociacijos teisę, kitaip tariant – teisę nebūti verčiamam stoti į asociaciją, pabrėžiant, kad laisvės sąvoka implikuoja tam tikrą pasirinkimo laisvę dėl jos įgyvendinimo. Kaip teigė Frowein, Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjų mažuma laikėsi nuomonės, kad Konvencija yra gyvas instrumentas, kuris turi būti aiškinamas atsižvelgiant į šių dienų situaciją²³.

Taigi Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje galima išskirti negausią bylų kategoriją, susijusią su negatyviuoju asociacijos laisvės aspektu. Jautrų šių bylų pobūdį iš esmės lėmė susiduriančių dviejų svarbių vertybių – asmeninės autonomijos (individualizmo) ir kolektyvizmo (kaip veiksmingesnio darbuotojų teisių ir interesų ar kitų visuomeninių vertybių atstovavimo bei gynimo būdo) konkurencija.

Byloje *YOUNG, JAMES ir WEBSTER* prieš Jungtinę Karalystę²⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė Konvencijos 11 straipsnio pažeidimą, kadangi pripažino, kad pareiškėjų (geležinkelių darbuotojų) pagal nacionalinę teisę teisėtas atleidimas iš darbo po to, kai šie dėl įvairių priežasčių (politinių pažiūrų nesutapimo, prasto atstovavimo profesinės sąjungos narių interesams, pasirinkimo laisvės suvaržymo ir pan.) atsisakė stoti į vieną iš profesinių sąjungų, nurodytą darbdavio ir profesinių sąjungų sudarytame kolektyviniame susitarime, nelaikytinas „būtinu demokratinėje visuomenėje“. Šioje byloje buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad atleidimo grėsmė, apimanti pragyvenimo lėšų praradimą, yra rimčiausia prievartos forma ir konkrečiu atveju ji buvo nukreipta prieš asmenis, įsidarbinusius Didžiosios Britanijos geležinkeliuose dar prieš įtraukiant įpareigojimą stoti į konkrečią profesinę sąjungą – tokia prievartos forma suvaržė asociacijos laisvės esmę.

Konvencijos 11 straipsnio pažeidimą Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė ir byloje *SIGURDUR A. SIGURJÓNSSON* prieš Islandiją²⁵ dėl to, kad pareiškėjui (taksi vairuotojui) įstatymu buvo primesta priverstinės narystės profesinėje organizacijoje pareiga, nors dalyvavimas tokioje organizacijoje prieštaravo taksi vairuotojo pažiūroms. Šios pareigos nesilaikant ir pareiškėjui rizikuojant netekti licencijos – atitinkamai pragyvenimo šaltinio, tai neatitiko ribojimo būtinumo demokratinėje visuomenėje kriterijaus. Islandijos Vyriausybės pateikti ribojimo pateisinimo argumentai pripažinti svarbiais, tačiau nepakankamais. Europos Žmogaus Teisių Teismas neabejojo, kad Islandijos automobilių asociacijos atliekamas vaidmuo tarnavo ne tik jos narių profesiniams interesams, bet ir viešajam interesui. Jos atliekamas

²³ Frowein J., Peukert W.. Europäische Menschenrechtskonvention. EMRK – Kommentar. Berlin: N. P. Engel Verlag, Kehl, 1996. S. 412.

²⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1981 m. rugsėjo 13 d. sprendimas byloje *Young, James and Webster v. United Kingdom* // [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57608#{"itemid":\["001-57608"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57608#{). Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

²⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. birželio 30 d. sprendimas byloje *Sigurdur A. Sigurjónsson v. Iceland* // <http://www.strasbourgconsortium.org/document.php?DocumentID=357>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

priežiūros funkcijos turėjo palengvinti kiekvieno licencijos turėtojo įpareigojimas tapti jos nariu. Vis dėlto nebuvo įrodyta, kad priverstinė narystė buvo reikalinga, siekiant įgyvendinti asociacijos funkcijas. Taigi nenustatyta jokių kitų priežasčių, kurios būtų sukliudžiusios asociacijai apsaugoti jos narių profesinius interesus, nesant priverstinės narystės. Šioje byloje Žmogaus Teisių Teismas aiškiai nurodė, kad Konvencijos 11 straipsnis turi būti vertinamas kaip apimantis negatyviają asociacijos teisę.

Byloje *VÖRÐUR ÓLAFSSON* prieš Islandiją²⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo Konvencijos 11 straipsnio pažeidimą, pripažinęs, kad pareiškėjo (darbdavio statybų srityje) asociacijos laisvės suvaržymas dėl įstatymo nustatyto įpareigojimo finansiškai remti privačią organizaciją (Islandijos pramonės federaciją – FII), kuriai jis nepriklausė, be kita ko, kurios propaguojamai politikai nepritarė, nebuvo pagrįstas pakankamais motyvais ir būtinas demokratinėje visuomenėje. Šioje byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas atkreipė dėmesį, kad savo aplinkybėmis ji skiriasi nuo anksčiau nagrinėtų bylų tuo, kad pareiškėjas (bei asociacija, kuriai jis priklausė) nebuvo priverstas „stoti“ į FII ir tapti federacijos nariu. Vis dėlto, nors pritaikytas įpareigojimas neapėmė formalios narystės, jis turėjo svarbų bendrą bruožą su stojimu į asociaciją, t. y. finansinį prisidėjimą prie FII lėšų. Nors individualūs metiniai įnašai gali būti laikomi nedideliais, pramonės apmokestinimo sistema parodė stambaus masto finansavimą, tenkanti vienai organizacijai gavėjai (FII). Be to, skirtingai nei FII nariai, kitų organizacijų nariai, tokie, kaip pareiškėjas, negalėjo susimažinti savo organizacijai mokamo narystės mokesčio ta suma, kurią jie sumokėjo kaip pramonės mokestį. Taigi FII ir jos nariai traktuoti palankiau nei kitos organizacijos bei jų nariai. Šios aplinkybės atskleidė tai, kad pareiškėjo pareiga mokėti pramonės mokestį apribojo negatyvųjį pareiškėjo asociacijos laisvės aspektą.

Taigi nors Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje yra nurodęs, jog priverstinė narystė asociacijose pažeidžia Konvencijos 11 straipsnį, visgi negatyvioji asmens teisė nėra absoliuti. Spręsdamas bylas, susijusias su *de jure* ir *de facto* priverstine naryste asociacijose Konvencijos prasme, Europos Žmogaus Teisių Teismas yra nurodęs, jog, pavyzdžiui vertimas stoti į konkrečią profesinę sąjungą ne visada gali prieštarauti Konvencijai. Atleidimo grėsmė, apimanti pragyvenimo lėšų praradimą, yra rimčiausia prievartos forma, suvaržanti asociacijos laisvės esmę. Net ir ne tokie rimti atsisakymo paklusti reikalavimui stoti į profesinę sąjungą ar įstatymo nustatytos pareigos finansiškai remti privataus pobūdžio organizaciją, kuri nebuvo pasirinkta savo noru, nevykdymo padariniai taip pat geba suvaržyti pasirinkimo laisvės esmę ir asmeninę autonomiją, būdingą Konvencijos 11 straipsnyje saugomai teisei į asociacijos laisvę.

²⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. balandžio 27 d. sprendimas byloje *Vörður Ólafsson v. Iceland* // http://www.menschenrechte.ac.at/orig/10_2/Olafsson. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

Vis dėlto, Europos Žmogaus Teisių Teismas atkreipia dėmesį į tai, kad vien teisės suvaržymo konstatavimas nėra pakankamas Konvencijos pažeidimui nustatyti. Tam, kad skundžiamas ribojimas būtų pagrįstas Konvencijos prasme, jis turi būti atliktas pagal įstatymą, privalo turėti teisėtą tikslą ir turi būti būtinas demokratinėje visuomenėje. Ribojimo „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ patikrinimas reikalauja nustatyti, ar jis atitinka „primygtinį socialinį poreikį“, ar yra proporcingas ir ar nacionalinių valdžios institucijų jam pagrįsti pateikti motyvai yra svarbūs ir pakankami. Šia prasme „būtinumo“ išraiška neturi sąvokų „naudinga“ ar „pageidautina“ lankstumo. Taigi Europos Žmogaus Teisių Teismas pasisakė, jog prievartinė narystė tam tikrose organizacijose, kitose visuomeninėse – teisinėse profesinėse asociacijose neprieštarauja Konvencijos 11 straipsniui²⁷. Valstybė savo vidaus teisėje pati nustato, kokiomis sąlygomis gali būti kuriami tam tikri juridiniai asmenys²⁸.

Tokios pat pozicijos laikosi ir Konstitucinis Teismas savo nutarime²⁹ konstatavęs, jog privaloma antstolio narystė asociacijoje – Lietuvos antstolių rūmuose, ir atitinkamų pareigų (kaip nario mokesčio mokėjimas) šiai asociacijai vykdymas neprieštarauja Konstitucijos 35 straipsniui. Konstitucinis Teismas pasisakė, jog antstolio profesija – tai valstybės kontroliuojama profesija, t.y. toks viešąjį interesą užtikrinančių funkcijų vykdymas, kai tai daro savarankiška profesine (privačia) veikla besiverčiantys asmenys (už atlygį), o jiems šias funkcijas vykdyti perdavusi valstybė turi kontroliuoti, kaip jos yra vykdomos. Tokios profesijos suponuoja atitinkamos profesijos savireguliaciją ir atitinkamą savivaldos sistemą, kuri apima visą šią profesiją ir užtikrina *inter alia* atstovavimą tai profesijai esant santykiams su valstybe ir savivaldos institucijomis, kvalifikacijos tobulinimo organizavimą, vienodus profesinės etikos standartus ir jų laikymosi kontrolę ir kita. Jei tokios savireguliacijos ir savivaldos sistemos nebūtų, atitinkamų funkcijų, kurių vykdymą valstybė privalo užtikrinti, perdavimas į privačias rankas ne tik būtų nepagrįstas tikslingumo atžvilgiu, bet ir galėtų būti konstituciškai nepateisinamas.

Taip pat tikslingumo atžvilgiu nebūtų pateisinama tai, kad kurie nors tam tikra valstybės kontroliuojama profesija besiverčiantys asmenys galėtų būti „šalia“ minėtos profesinės savivaldos sistemos ir ne tik neprisidėtų prie jos veikimo, bet ir galėtų išvengti atitinkamos profesinės veiklos kontrolės, *inter alia* kontrolės, ar tie asmenys laikosi vienodų profesinės etikos standartų.

Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi įgaliojimus nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmenys, besiverčiantys tam tikra valstybės kontroliuojama profesija, pagal įstatymą priklausytų tam tikrai asociacijai,

²⁷ Villiger E.R. Handbuch der EMRK. Zurich:Verlag, 1993. S. 364.

²⁸ Frowin, Peukert. Europäische Menschenrechtskonvention. EMRK – kommentar.2 Aufl., Kehl, Strasburg: Arlington, 1996. S.412.

²⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 7 d. nutarimas „Dėl privalomos narystės Lietuvos antstolių rūmuose“ // Valstybės žinios. 2008, Nr. 4-136.

užtikrinančiai šios profesijos savivaldą, vienodus profesinės etikos standartus ir jų laikymosi priežiūrą. Taigi įstatymu gali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad buvimas tokios asociacijos nariu būtų būtina vertimosi atitinkama profesine veikla sąlyga.

Analogiškai šis Konstitucinio Teismo išaiškinimas turėtų būti taikomas ir Lietuvos Respublikoje praktikuojantiems advokatams bei notarams. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo³⁰ 2 straipsnis nustato, jog advokatas teikia teisinės paslaugas – teisės konsultacijas, teisinę reikšmę turinčių dokumentų rengimą, atstovavimą teisės klausimais bei gynybą ir atstovavimą bylų procese. Lietuvos Respublikos notariato įstatymo³¹ 2 straipsnyje yra įtvirtinta, jog notaras yra valstybės įgaliotas asmuo, atliekantis šio įstatymo nustatytas funkcijas, užtikrinančias, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų. Sistemiskai taikant šio straipsnio 1 straipsnį, notarui suteikta teisė juridiskai įtvirtinti neginčijamas fizinių ir juridinių asmenų subjektines teises ir juridinius faktus, užtikrinti šių asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugą. Taigi lygiai kaip antstolių, advokatų ir notarų profesija taip pat turi būti valstybės kontroliuojama, ir įstatymų leidėjas, vadovaudamasis Konstitucija, gali užtikrinti tokį teisinį reguliavimą, kai advokatai bei notarai, kurie verčiasi valstybės kontroliuojama profesija, privalo priklausyti tam tikrai asociacijai, užtikrinančiai šių profesijų savivaldą, vienodus profesinės etikos standartus, jų laikymosi bei kvalifikacijos kėlimo priežiūrą. Atitinkamai Lietuvoje advokatams yra nustatyta privaloma narystė Lietuvos Advokatūroje, o notarams – Lietuvos notarų rūmuose.

Taigi nors Deklaracija, Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, Konvencija bei Konstitucija garantuoja asmeniui laisvę jungtis į susivienijimus tiek pozityviaja, tiek negatyviaja šios teisės prasme, ši teisė nėra absoliuti ir išimtiniais atvejais gali būti apribota. Tačiau visgi akcentuotina, jog tiek minėti teisės aktai, tiek Europos Žmogaus Teisių Teismas bei Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje pripažįsta, jog asmeninės autonomijos bei asmens laisvos valios sąvokos yra svarbūs principas, pagrindžiantys Konvencijos bei Konstitucijos garantijų aiškinimą ir šios sąvokos turėtų būti laikomos esminiu asmens pasirinkimo laisvės rezultatu bei Konvencijos 11 straipsnio ir Konstitucijos 35 straipsnio pozityviojo ir negatyviojo asociacijos laisvės aspekto svarbos patvirtinimu. Kaip George Kateb yra rašęs – asociacijų laisvė yra esminė individo laisvė, tai yra integracija į laisvo asmens gyvenimą ir į galimybę būti laisvu³².

³⁰ Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr.50-1632.

³¹ Lietuvos Respublikos notariato įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr.28-810.

³² Greenawalt K., Kateb G. ir kt. Freedom of associations // <http://books.google.lt/books?id=oUxgcs6cJx4C&printsec=frontcover&dq=association&hl=lt&sa=X&ei=mZ2nUPihGMqztAa5oIH4DQ&ved=0CD4Q6AEwBA#v=onepage&q=integraton&f=false>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

1.2. Asociacijos sąvoka

Asociacijos sąvoka yra paminėta Konvencijos 11 straipsnyje: „Kiekvienas turi teisę laisvai jungtis į asociacijas“, ir Konstitucijos 35 straipsnyje: „Piliečiams laidojama teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas“. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso³³ (toliau – LR CK) 2.34 straipsnio 1 dalyje yra nurodyta, jog juridiniai asmenys yra skirstomi į viešuosius ir privačiuosius. Šio straipsnio 2 dalyje išvardintos viešųjų juridinių asmenų teisinės formos (valstybės ar savivaldybės, jų institucijų arba kitų asmenų, nesiekiančių naudoti sau, įsteigti juridiniai asmenys), tarp kurių asociacijos sąvoka nėra paminėta. Tačiau pažymėtina, jog pateiktas sąrašas nėra išsamus ir baigtinis. Prie viešųjų juridinių asmenų taip pat yra priskiriamos biudžetinės įstaigos, viešosios įstaigos, labdaros ir paramos fondai, visuomeninės organizacijos, politinės partijos, profesinės sąjungos ir asociacijos³⁴. Asociacijos sąvoka nurodyta ir specialiaame 2004 m. LR asociacijų įstatyme: „Asociacija - savo pavadinimą turintis ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, kurio tikslas – koordinuoti asociacijos narių veiklą, atstovauti asociacijos narių interesams ir juos ginti ar tenkinti kitus viešuosius interesus“.

Tačiau atkreiptinas dėmesys, jog nors nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose yra minima asociacijos sąvoka, tikslus jos turinys nėra atskleistas. Be to, daug problemų sukelia ir tai, jog asociacija skirtinguose tekstuose įvardijama ir suvokiama skirtingai. Tokią terminologijos painiavą išvelgia ir R. Šimašius, kuris nagrinėdamas ne pelno organizacijas rašė, jog: „Ne pelno organizacijos skirtinguose tekstuose įvardinamos kaip ne pelno, pelno nesiekiančios, nevyriausybinės, nevalstybinės, visuomeninės, pilietinės, savanoriškos, labdaringos, filantropinės, trečiojo sektoriaus, nepriklausomo sektoriaus ir kitais terminais. Painiava dėl terminų atsispindi net Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kurioje vartojami bendrijos, asociacijos ir visuomeninės organizacijos terminai, tačiau kiekvieno iš jų prasmės skirtumai yra neatskleisti“³⁵.

Pavydžiui, Lietuvos konstitucinės teisės vadovėlyje asociacija yra laikoma kaip viena iš visuomeninių organizacijų rūšių³⁶. Visuomenine organizacija yra įvardijamas viešo pobūdžio pelno nesiekiantis visuomeninis susivienijimas, kurio narius vienija laisvai pasirinktų tikslų ir interesų bendrumas³⁷. Asociacijos apibūdinamos kaip aktyviai veikiančios visuomeninės organizacijos, atstovaujančios verslininkų ir darbdavių interesams, kitaip asociacijos įvardijamos

³³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262

³⁴ Mikelėnas V., Bartkus G. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso II knygos komentaras. Vilnius: Justitia, 2002. P. 98.

³⁵ Šimašius R. Ne pelno organizacijos ir jų reglamentavimas. Vilnius: Eugrimas, 2007. P. 7.

³⁶ Birmontienė T., Jarašiūnas E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2001. P. 597.

³⁷ Žr. Ten pat. P. 570.

kaip verslininkų organizacijomis³⁸. R. Šimašius asociacijas laiko kaip vieną iš ne pelno organizacijų formų. Jis ne pelno organizacijas skirsto į dvi rūšis: į naryste paremtas organizacijas (tarp kurių patenka asociacijos) ir į turtu paremtas organizacija (fondai, viešosios įstaigos)³⁹. V. Vadapalas ir D. Jočienė asociacijas įvardija kaip vieną iš nevyriausybinų organizacijų rūšių.⁴⁰

Užsienio šalių praktikoje taip pat nėra vieningai įtvirtintos asociacijos sąvokos. Bendrosios teisės tradicijos šalyse, pavyzdžiui, Jungtinės Amerikos Valstijose (toliau – JAV) organizacijų, kurios gali būti ne pelno organizacijomis, rūšys yra šios: korporacijos, nesusivienijusios asociacijos ir patikėtieji fondai (angl. *trust*)⁴¹. Asociacijos, kaip organizacijų rūšis, yra neinkorporuotos (angl. *unincorporated*), taigi neturi juridinio asmens teisių ir netgi negali sudaryti sutarčių, turėti savo nuosavybės, be to, jos nėra nuolatinės⁴². Taip pat JAV įstatymuose numatyti kai kurie atskirų ne pelno organizacijų rūšių išskyrimai. Pavyzdžiui, yra išskirtos organizacijos, turinčios narius ir jų neturinčios, taip pat viešosios naudos, grupinės naudos bei religinės organizacijos⁴³. Didžiojoje Britanijoje ne pelno organizacijos yra skirstomos į viešosios ir privačios naudos siekiančias organizacijas⁴⁴. Viena iš viešosios naudos organizacijų taip pat yra išskiriama neinkorporuota asociacija (angl. *unincorporated association*)⁴⁵.

Kontinentinės teisės tradicijos šalyse, kaip pavyzdžiui, Prancūzijoje, 1901 m. Prancūzijos įstatymo⁴⁶ 1 straipsnis apibrėžia asociaciją kaip susitarimą tarp dviejų ar daugiau asmenų, kai jie sutaria nuolat bendrai naudoti savo žinias ar veiklą kitiems, negu pelno pasidalijimo, tikslams. Asociacijos skirstomos į *de facto* arba nepripažintas asociacijas, pripažinta asociacijas (pranc. *associations d'intérêt général*) ir pripažintas komunalines asociacijas (pranc. *associations reconnues d'utilité publique*). Vokietijos civilinio kodekso (vok. *Bürgerliches Gesetzbuch*)⁴⁷ 21 ir 22 paragrafuose yra išskiriamos pelno nesiekiančios asociacijos (vok. *Idealvereine*) ir komercinės asociacijos, siekiančios kurti pelną (vok. *wirtschaftliche Vereine*).

Užsienio literatūroje garsus sociologas Arnold Rose, kuris visą savo gyvenimą domėjosi savanoriškais asociacijomis ir visą savo knygos „Teorija ir metodai socialiniame moksle“ skyrė atskiram skyriui „Savanoriškų asociacijų funkcionavimo teorija šiuolaikinėje socialinėje

³⁸ Birmontienė T., Jarašiūnas E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2001. P. 606.

³⁹ Šimašius R. Ne pelno organizacijos ir jų reglamentavimas. Vilnius: Eugrimas, 2007. P. 56.

⁴⁰ Vadapalas V., Jočienė D. Nevyriausybinių organizacijos tarptautinėje ir Europos Sąjungos tesėje. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 9.

⁴¹ Salomon L. The International Guide to Nonprofit Law. John Wiley & Sons, Inc., 1997. P. 8.

⁴² Phelan M. Nonprofit Organizations: Law and Taxation. Indiana: Callaghan, 2010. P. 3.

⁴³ Šimašius R. Ne pelno organizacijos ir jų reglamentavimas. Vilnius: Eugrimas, 2007. P. 34.

⁴⁴ Žr. Ten pat. P. 37.

⁴⁵ Unincorporated associations // www.practicallaw.com/2-384-4459. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

⁴⁶ Loi du 1er juillet 1901 // <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006069570>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

⁴⁷ German Civil Code // http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0056. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

struktūroje“, vartoja savanoriškų asociacijų sąvoką ir nurodo, jog yra tik dvi savanoriškų asociacijų rūšys - tai pomėgių klubų/sporto asociacijos ir mokslinės draugijos. Arnold Rose šių savanoriškų asociacijų atskyrimą padarė remdamasis organizacijos narių organizaciniais tikslais ir jų asmeniniais motyvais jungiantis ir dalyvaujant asociacijose⁴⁸.

Sherwood Fox savo disertacijoje „Savanoriškos asociacijos ir socialinės struktūros“ taip pat vartoja savanoriškos asociacijos sąvoką ir jas apibrėžia kaip privačias, ne pelno organizacijas, tiesiogiai nevykdančias jokios veiklos, kuri savo funkcijomis nebūtų susijusi su socialine sistema, tai yra tiesiogiai negamina produkcijos ir neteikia paslaugų. Jis išskyrė trijų tipų asociacijas: dideles (*majoral*), mažas (*minor*) ir vidutines (*medial*). Didelės asociacijos, tokios kaip verslo, profesinės, mokslinės, edukacinės, darbo ir agrokultūrinės organizacijos, tarnauja didelės visuomenės dalies interesams. Mažos asociacijos, tokios kaip etninės, rasinės, kultūrinės, bažnytinės organizacijos, tarnauja visuomenės mažumos interesams. Vidutinės organizacijos, tokios kaip veteranų grupės, socialinių paslaugų organizacijos, tarpininkauja tarp pagrindinių visuomenės segmentų⁴⁹. Sherwood Fox nuomone, savanoriškos asociacijos funkcionuoja kaip tarpinis socialinis mechanizmas, užpildantis tarpus tarp didžiųjų visuomenės institucijų ir palengvina sistemos deformaciją. Jis taip pat palaiko idėją, jog asociacijų svarba teigiamai koreliuoja su asociacijos integracijos laipsniu pagrindinėse visuomenės institucijose⁵⁰.

Sociologai Wendell Bell ir Maryanne Force vartoja formalių asociacijų sąvoką ir jas išskiria į tris kategorijas priklausomai nuo to, kokiai grupei interesų asociacija tarnauja. Prekybos ar paslaugų organizacijos vadinamos „bendrųjų interesų asociacijomis“ (*general interest associations*). Organizacijos, kurios tiesiogiai tarnauja ypatingų socialinių grupių interesams, tokios kaip karo veteranų organizacijos, yra vadinamos „ypatingų klodų interesų grupės“ (*special stratum interest groups*), o organizacijoms, kurios tarnauja jos narių interesams ir kurios nėra tiesiogiai kylančios iš bendro socialinio statuso, tokioms organizacijoms yra klijuojama etiketė „specialių – individualių interesų grupė“ (*special – individual interest groups*)⁵¹. Dar vienas sociologas Walter Gold-Schmidt skiria organizacijas, kurios tarnauja socialekonominiams interesams, nuo tų, kurios yra grynai socialinės, bei išskiria trečiąją rūšį – organizacijos, į kurias jungiasi dėl bendrų pomėgių ar žaidimų⁵².

Apžvelgus Lietuvos ir užsienio šalių teisės aktus bei mokslinę literatūrą, galima daryti prielaidą, jog nėra įtvirtintos vieningos asociacijos sąvokos. Lietuvoje vieni autoriai asociacijas priskiria prie visuomeninių organizacijų, kiti – prie ne pelno ar nevyriausybinių

⁴⁸ Smith C., Freedman A. Voluntary associations – Perspectives on the literature. United States: Harvard University Press, 1972. P. 5.

⁴⁹ Žr. Ten pat. P. 3-4.

⁵⁰ Žr. Ten pat.

⁵¹ Žr. Ten pat. P. 5.

⁵² Žr. Ten pat.

organizacijų. Užsienio teisės šaltiniuose, turint omenyje skirtingą nacionalinių įstatymų įvairovę, taip pat pateikiamos skirtingos asociacijų klasifikacijos (savanoriškos asociacijos, neinkorporuotos asociacijos, pelno siekiančios ir pelno nesiekiančios asociacijos). Lietuvoje asociacijos sąvokos paimiava iš dalies išspręsta tik 2004 m. priėmus LR asociacijų įstatymą ir visuomenines organizacijas, kaip atskirą juridinio asmens teisinę formą, inkorporavus į asociacijas, paliekiant vieną juridinio asmens teisinę formą - asociaciją. Apie tai plačiau bus nagrinėjama šio darbo 2 skyriuje.

1.3. Asociacijos požymiai

Siekiant visapusiškai atskleisti asociacijos sampratą, būtina išskirti asociacijoms būdingus požymius. Kaip jau minėta anksčiau, Konvencijos ir Konstitucijos tekste neatskleidžiamas tikslus asociacijos sąvokos turinys, neišskiriami asociacijoms būdingi bruožai ir tik 2004 m. LR asociacijų įstatymas pateikia pačios asociacijos apibrėžimą.

Visgi, Europos žmogaus teisių komisija yra išaiškinusi, jog asociacija – tai „savanoriškumo pagrindu sudaryta grupė, siekianti bendro tikslo“⁵³. Europos žmogaus teisių komisija išskyrė du asociacijoms būdingus požymius: savanoriškumas (jungimasis į asociacijas vyksta savanoriškai) ir bendras tikslas (asociacija turi bendrą tikslą siekti asociacijos tikslų).

Šie asociacijos sąvokai būdingi požymiai iš esmės buvo išskirti ir Konstitucinio Teismo nutarime⁵⁴: „Konstitucijos 35 straipsnio 1 ir 2 dalyse įtvirtintos sąvokose „bendrija“, „politinė partija“, „asociacija“, taip pat šio straipsnio 3 dalyje įtvirtintose sąvokose „kitos politinės ir visuomeninės organizacijos“ yra išreikšta susivienijimų, steigiamų savanoriškumo pagrindu jų narių poreikiams politinėje, ekonominėje, kultūrinėje, socialinėje ir kitose gyvenimo srityse tenkinti, įvairovė“. Taigi Konstitucinis Teismas atskleidė ne tik asociacijos sąvokos turinį, bet ir detalizavo sritis, kuriose veikdamos asociacijos tenkina viešuosius interesus. Taip pat Konstitucinis Teismas šiame nutarime išaiškino, jog: „Konvencijos bei Konstitucijos nuostatose įtvirtintus tik asociacijos sąvoką, jos sampratą atskleista teisės normas taikant ir aiškinant“. Taigi siekiant detalizuoti asociacijos sąvokos turinį ir sampratą, būtina sistemiškai taikyti ne viename teisės akte įtvirtintas įstatymų nuostatas.

Kadangi pagal LR CK asociacija, kaip juridinio asmens teisinė forma, yra priskiriama prie viešųjų juridinių asmenų, asociacijoms taikomas ir viešojo juridinio asmens apibrėžimas - viešieji juridiniai asmenys yra valstybės ar savivaldybės, jų institucijų arba kitų asmenų, nesiekiančių naudoti sau, įsteigti juridiniai asmenys, kurių tikslas – tenkinti viešuosius interesus.

⁵³ Žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1995. P. 194.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl narystės daugiabučių namų savininkų bendrijose“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 110-3536.

Taigi komentuojamajame straipsnyje įtvirtinti viešųjų juridinių asmenų požymiai – nesiekiantys pelno ir turintys tikslą tenkinti viešąjį interesą. Asociacijų ypatumai taip pat nustatyti ir 2004 m. LR asociacijų įstatyme – savo pavadinimą turintis ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, kurio tikslas – koordinuoti asociacijos narių veiklą, atstovauti asociacijos narių interesams ir juos ginti ar tenkinti kitus viešuosius interesus.

Užsienio literatūroje yra plačiai pripažįstami Lesterio M. Salomono išskirti nevyriausybinėms organizacijoms būdingi bruožai. Pasak jo, nevyriausybinių organizacijų yra: 1) institucionalizuotos; 2) privačios, t.y. institucine prasme atskiros nuo vyriausybės (valdžios), net jei ir gauna jos paramą; 3) neskirstančios pelno, t.y. negali duoti nuosavybės gražos; 4) savivaldžios, t.y. kontroliuojamos remiantis savo vidaus procedūromis, o ne valdomos iš išorės; 5) savanoriškos, t.y. neprivalomos⁵⁵.

Taigi išanalizavus pagrindinius teisės šaltinius, apibendrintai galima išskirti šiuos esminius asociacijai būdingus požymius:

- *Asociacija – pelno nesiekiantis viešasis juridinis asmuo;*
- *Asociacijos tikslas – viešųjų interesų tenkinimas.*

1.3.1. Asociacija – pelno nesiekiantis viešasis juridinis asmuo.

LR CK antros knygos komentare yra atskleidžiama, kas yra laikoma viešaisiais juridiniais asmenimis: „Viešieji yra tokie juridiniai asmenys, kurie įsteigti nesiekiančių naudoti sau asmenų ir kurių tikslas yra tenkinti viešuosius interesus“. Lietuvos Respublikos galiojančiuose įstatymuose nėra atskleista nei sąvokos „nesiekia pelno“, nei sąvokos „pelno nesiekiantys“ samprata. „Nesiekia pelno“ LR CK prasme reikėtų aiškinti dvejopai: 1) viešasis juridinis asmuo iš viso negauna pelno, nes nevykdo tokios veiklos, iš kurios galėtų gauti pelno; 2) viešasis juridinis asmuo siekia ir gauna pelno, bet šio gauto pelno neskirsto steigėjams, dalininkams tiek jos veiklos, tiek pabaigos metu.⁵⁶

Pelno neskirstymas reiškia, kad ne pelno organizacijos nariai, savininkai, rėmėjai bei kiti asmenys jokių atvejų negali gauti kapitalo gražos iš į ją įdėtų lėšų. Šio principo įgyvendinimas pasireiškia dvejose stadijose. Pirma, ne pelno organizacijos veiklos stadijoje neleidžiama paskirstyti pelno kaip kažkurio laikotarpio teigiamo finansinio rezultato. Antra, ne pelno organizacijos likvidavimo stadijoje neleidžiama paskirstyti per organizacijos egzistavimo laikotarpį užgyvento turto.⁵⁷ Taigi viešųjų juridinių asmenų dalyvavimas civilinėje apyvartoje

⁵⁵ Vadapalas V., Jočienė D. Nevyriausybinių organizacijų tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 10.

⁵⁶ Baranauskas E., Pakalniškis V., Karulaitytė – Kvainauskienė I. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2008. P. 279.

⁵⁷ Šimašius R. Ne pelno organizacijos ir jų reglamentavimas. Vilnius: Eugrimas, 2007. P. 24.

yra pagrįstas tik pagrindinės veiklos materialiniu aprūpinimu ir asociacijų tikslas yra tenkinti viešuosius interesus, o ne dalyvauti civiliniuose turtiniuose santykiuose⁵⁸.

Asociacijas, kaip viešuosius juridinius asmenis, galėtumėme priskirti ir vienai, ir kitai grupei, kadangi 2004 m. LR asociacijų įstatyme yra įtvirtinta, jog asociacija turi teisę vykdyti įstatymų nedraudžiamą ūkinę-komercinę veiklą, kuri neprieštarauja jos įstatams bei veiklos tikslams ir reikalinga jos tikslams pasiekti. Taigi asociacija, kaip viešasis juridinis asmuo, gali apskritai neužsiimti jokia ūkinė-komercine veikla arba atvirkščiai - vykdyti nedraudžiamą ūkinę-komercinę veiklą, iš šios veiklos gauti pelno, tačiau jis nebus skirstomas asociacijos nariams, o bus panaudotas asociacijos tikslams įgyvendinti.

Atkreiptinas dėmesys, jog Europos Komisijos tyrimais Europos Sąjungos valstybėse apie 20 procentų visų savo pajamų ne pelno organizacijos gauna iš normalaus produktų pardavimo ir apmokamų paslaugų teikimo⁵⁹. Dar apie 8 procentai pajamų gaunama iš kitų kontraktų. Visose Europos Sąjungos šalyse ne pelno organizacijoms leidžiama bent tam tikra komercinės veiklos rūšis ar apimtis, neprarandant mokestinių privilegijų. John Hopkins Universiteto tyrimais 22 Vakarų šalyse net pusė visų nevyriausybinų organizacijų pajamų yra komercinės pajamos⁶⁰.

Kadangi ir 2004 m. LR asociacijų įstatymas numato teisę asociacijoms vykdyti nedraudžiamą ūkinę-komercinę veiklą, asociacijos savo steigimo dokumentuose ar įstatuose šią veiklą turi konkretizuoti. Praktiniu požiūriu apžvelgiami nacionaliniu mastu veikiančių asociacijų įstatai. Pavyzdžiui, Lietuvos nacionalinė vežėjų automobiliais asociacija „Linava“ (toliau – asociacija „LINAVAL“), jungianti Lietuvos Respublikos juridinius asmenis, vežančius kelių transportu keleivius bei krovinius už atlygį arba savo lėšomis, teikiančius su kelių transporto veikla susijusias paslaugas, pagal savo įstatų⁶¹ 3.2., 3.3. punktus turi teisę vykdyti įstatymų nedraudžiamą ūkinę-komercinę veiklą, kuri neprieštarauja jos įstatams bei veiklos tikslams ir reikalinga jos tikslams pasiekti: organizuoja mokymą pervežimo organizavimo, valdymo, ekonomikos ir ekspedicijos klausimais, atlieka transporto, pervežimo organizavimo, transporto infrastruktūros vystymo projektus, įmonių ekonominės ir ūkinės veiklos ekspertizes bei teikia kitas atlygintines paslaugas bei vykdo kitą nedraudžiamą komercinę veiklą.

Dar viena nacionaliniu mastu veikianti asociacija – Lietuvos pramoninkų konfederacija, kurios įstatų⁶² 3.3. punkte įtvirtintas išsamus, tačiau ne baigtinis ūkinės-komercinės veiklos

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Lietuvos dviračių sporto federacija v. Klaipėdos miesto sporto klubas „Helios sport“, biudžetinė įstaiga Klaipėdos miesto sporto centras, U.C.I. fondas „Onlus Arcobaleno“, bylos Nr. 3K-3-131/2012.

⁵⁹ Šimašius R. Ne pelno organizacijos ir jų reglamentavimas. Vilnius: Eugrimas, 2007. P. 29.

⁶⁰ Žr. Ten pat.

⁶¹ Lietuvos nacionalinės vežėjų automobiliais asociacijos „Linava“ įstatai, priimti 2007 m. gegužės 18 d. XVII asociacijos kongreso nutarimu Nr. 17-01 // <http://linava.lt/zinynas/istatai.htm>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

⁶² Lietuvos pramoninkų konfederacijos įstatai, priimti 2012 m. birželio 21 d. VIII neeiliniame suvažiavime. // <http://lpk.lt/lt/lietuvos-pramonininku-konfederacijos-istatai>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

sąrašas: asociacija gali atlikti rinkos ir viešosios nuomonės tyrimus, konsultuoti verslo ir valdymo klausimais, organizuoti profesinį specialųjį mokymą, užsiimti leidinių leidyba bei kita ūkine-komercine veikla. Lietuvos pramoninkų konfederacijos įstatų 3.2. punkte papildomai nustatyta, jog iš ūkinės-komercinės veiklos gautas pelnas negali būti skirstomas savo nariams.

Taigi nors asociacija yra pelno nesiekiantis viešasis juridinis asmuo, asociacija turi galimybę pasirinkti, ar apskritai neužsiimti jokia ūkine-komercine veikla, ar atvirkščiai - vykdyti nedraudžiamą ūkinę-komercinę veiklą, kuri neprieštaruoja jos įstatams bei veiklos tikslams ir reikalinga jos tikslams pasiekti, ir iš šios veiklos gauti pelno, tačiau kuris nebus paskirstytas asociacijos nariams.

1.3.2. Asociacijos tikslas - viešųjų interesų tenkinimas

Asmenys vienijasi į asociacijas siekdami, jog būtų ginami ir saugomi jų interesai, kurių patys, veikdami savarankiškai, nebūtų pajėgūs veiksmingai įgyvendinti. Viešojo intereso sąvoka nėra pateikta jokiuose galiojančiuose teisės aktuose ir ji nėra vienareikšmė, tačiau viešuoju interesu bendrai galėtume vadinti naudą ne pavieniam asmeniui, o visuomenei ar didelei jos daliai. Plačiąja prasme viešasis interesas apimtų ir grupinius interesus, t.y. asmenų, kuriuos vienija bendras tikslas jungiantis į susivienijimus siekti to, ko kiekvienas galėtų siekti atskirai⁶³. Taigi asociacijos nariai vienijasi tam, jog veikdami bendrai galėtų lengviau realizuoti ir apginti savo teises, kas būtų sunkiau, jei kiekvienas veiktų atskirai.

2004 m. LR asociacijų įstatymo 2 straipsnio 1 dalis nurodo, jog asociacijos tikslas – koordinuoti asociacijos narių veiklą, atstovauti asociacijos narių interesams ir juos ginti ar tenkinti kitus viešuosius interesus. Taigi lingvistinis 2004 m. LR asociacijų įstatymo aiškinimas leistų pagrįsti faktą, kad esminis, pagrindinis ir vienintelis asociacijos steigėjų bei narių tikslas – viešojo intereso apsauga ir gynimas. Minėto įstatymo 2 straipsnio 1 dalies formuluotėje naudojamas žodžių junginys „ir kitus viešuosius interesus“ parodo, kad įstatymų leidėjas sąmoningai ir kitus įstatyme įvardintus asociacijos tikslus „koordinuoti asociacijos narių veiklą, atstovauti asociacijos narių interesams ir juos ginti“ sieja su viešuoju interesu.

2004 m. LR asociacijų įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje įtvirtintoje asociacijos sampratoje tik bendru pobūdžiu įvardintas asociacijos tikslas, tačiau kiekvienos asociacijos įstatuose, atsižvelgiant į pačios asociacijos veiklos sritį ir pobūdį, yra detalizuojami asociacijos tikslai ir nurodomi konkretūs asociacijos uždaviniai bei funkcijos, reikalingos tiems asociacijos tikslams pasiekti. Pavyzdžiui, asociacijos „LINA“ įstatų 2 punkte yra išsamiai įtvirtinti asociacijos tikslai, uždaviniai ir funkcijos: sudaryti asociacijos nariams kuo palankesnes sąlygas

⁶³ Mikelėnas V., Bartkus G. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso II knygos komentaras. Vilnius: Justitia, 2002. P. 98.

savarankiškai vystyti ir plėtoti visų rūšių pervežimus, siekti transporto verslo sąlygų gerinimo, kelių eismo saugos didinimo, teikti asociacijos nariams pagalbą ir kitas paslaugas, vykdant keleivių ir krovinių visų rūšių pervežimus automobiliais, juos plėtoti bei tobulinti, atstovauti asociacijos narius santykiuose su valstybinės valdžios institucijomis, tarptautinėmis ir kitomis organizacijomis bei asmenimis⁶⁴. Taigi atsižvelgiant į tai, jog asociacija „LINAVA“ vienija Lietuvos vežėjus, kurie teikia paslaugas, susijusias su keleivių bei krovinių vežimu kelių transportu, ir asociacija siekia apginti savo narių interesus, atitinkamai asociacijos įstatuose atsispindi asociacijos tikslai transporto sektoriuje.

Lietuvos pramoninkų konfederacijos įstatų 2 punkte taip pat išsamiai pateikti asociacijos tikslai: įvairių ūkio šakų verslo sąlygų gerinimas, konfederacijos nariams pagalbos ir kitų paslaugų, vykdant ūkinę ir komercinę veiklą, teikimas ją plėtojant ir tobulinant, konfederacijos narių santykiuose su valstybinės valdžios institucijomis, visuomeninėmis, tarptautinėmis ir kitomis organizacijomis bei asmenimis atstovavimas. Taigi atsižvelgiant į tai, jog Lietuvos pramoninkų konfederacija vienija verslo subjektus bei asociacijas, veikiančias įvairiose pramonės srityse, atitinkamai ir jos tikslai susiję su visa pramonės sritimi. Asociacijos kuriamos atitinkamos ūkio šakos, bendrų interesų pagrindu, todėl tinkamas asociacijos tikslų įtvirtinimas ir jų įgyvendinimas teigiamai veikia asociacijų plėtrą, skatina asmenis jungtis į asociacijas, užtikrina asociacijos narių teisių apsaugą ir stiprina asociacijos, kaip teisinio instituto, reikšmę valstybės teisinėje sistemoje⁶⁵.

Tačiau neretai asociacijos vienija asmenis, kurie yra verslo subjektai, nuolat siekiantys pelno bei tenkinantys savo privačiuosius interesus. Todėl gali atsitikti taip, jog tenkinant viešąjį interesą, galimai tenkinamas asociacijos narių privatusis interesas. Be to, kaip jau minėta, asociacijos gali užsiimti nedraudžiama ūkine-komercine veikla, iš kurios gauna pajamas bei uždirba pelną, ar užsiimti lobistine veikla, o tai neabejotinai yra privataus intereso tenkinimo požymis. Taigi kyla klausimas, ar visada asociacija tenkina tik viešąjį interesą, ir ar asociacijos narių interesas visada yra tik viešasis interesas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje⁶⁶ yra pasisakęs, jog nors pagal juridinių asmenų klasifikacijos į privačiuosius ir viešuosius juridinius asmenis bendrąją sampratą asociacijos priskiriamos prie viešųjų juridinių asmenų, asociacijos ir jos valdymo organų narių santykius apibrėžia ir konkrečių asociacijų uždaviniai ir tikslai, įtvirtinti jos steigimo

⁶⁴ Lietuvos nacionalinės vežėjų automobiliais asociacijos „Linava“ įstatai, priimti 2007 m. gegužės 18 d. XVII asociacijos kongreso nutarimu Nr. 17-01 // <http://linava.lt/zinynas/istatai.htm>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

⁶⁵ Lietuvos pramoninkų konfederacijos įstatai, priimti 2012 m. birželio 21 d. VIII neeiliniame suvažiavime. // <http://lpk.lt/lt/lietuvos-pramonininku-konfederacijos-istatai>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje V. Gilys v. Lietuvos nacionalinė vežėjų automobiliais asociacija „Linava“, bylos Nr. 3K-3-185/2012 // <http://www.infolex.lt/tp/376722>. Prisijungimo laikas 2012-10-19.

dokumentuose. Taigi atsižvelgiant į asociacijos įstatuose nurodytus tikslus bei kitas asociacijos veiklą individualizuojančias įstatų nuostatas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas padarė išvadą, kad asociacijų veikla gali būti grindžiama ir privačiuoju interesu.

Kiek plačiau šioje byloje dėl asociacijų viešojo ir privataus intereso pasisakė pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai. Vilniaus apygardos teismas sprendime⁶⁷ nurodė, jog: „Nepaisant to, kad asociacija yra viešasis juridinis asmuo, o jos veikla skirta viešo intereso tenkinimui, asociacijos steigėjai yra privatūs asmenys ir asociacijos pajamas sudaro privataus pobūdžio lėšos. Vadinasi, asociacijos veikla grindžiama ir privačiu interesu“. Lietuvos apeliacinis teismas nutartyje⁶⁸ nurodė: „Nors iš aukščiau nurodytų AĮ (LR asociacijų įstatymo⁶⁹) ir Įstatų (asociacijos „LINAVAL“ įstatų⁷⁰) nuostatų matyti, kad asociacija – viešasis juridinis asmuo, kurio veiklos tikslas susijęs su viešuoju interesu (asociacijos narių interesų tenkinimu), tačiau asociacijos steigėjai yra privatūs asmenys, kurių interesus asociacija tenkina vykdydama savo veiklą, be to, asociacija vykdo jos įstatuose numatytą komercinę-ūkinę veiklą bei gauna pajamas iš šios veiklos, o tuo pačiu gali gauti pelno. Taigi asociacija siekia ne tik patenkinti savo narių interesus, bet ir gauti pelno iš vykdomos veiklos, todėl asociacijos veikla grindžiama ir privačiu interesu“.

Taigi sisteminė asociacijų veiklą reglamentuojančių teisės aktų, asociacijų vidaus dokumentų bei teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, jog asociacija, nepaisant jos įregistravimo viešojo juridinio asmens teisine forma, gali tenkinti ne tik viešąjį interesą, bet veikti ir būti suinteresuota privačių jos narių interesų įgyvendinimu.

⁶⁷ Vilniaus apygardos teismo 2011 m. gegužės 3 d. sprendimas civilinėje byloje V. Gilys v. Lietuvos nacionalinė vežėjų automobiliais asociacija „Linava“, bylos Nr. 2-2015-392/2011.

⁶⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. spalio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1306/2012.

⁶⁹ Autoriaus pastaba.

⁷⁰ Autoriaus pastaba.

2. LIETUVOS RESPUBLIKOS ASOCIACIJŲ ĮSTATYMO TEISINIO REGULIAVIMO RAIDA LIETUVOJE

Po 1918 m. vasario 16 d., kai buvo pasirašytas Lietuvos Nepriklausomybės Aktas, svarbiausi teisės aktai, reglamentavę asociacijas, buvo 1919 m. Įstatymas apie draugijas bei vėlesnis, jį pakeitęs, 1936 m. Draugijų įstatymas⁷¹. Draugijų įstatymas reglamentavo visas draugijas, arba asociacijas, išskyrus religines organizacijas. Sovietinės okupacijos metais Lietuvoje, kaip ir kitose SSRS dalyse, ilgą laiką apskritai nebuvo legaliai veikiančių tikrų ne pelno organizacijų. Vėliau ne pelno organizacijoms buvo palikta tik pagrindinės visuomeninės organizacijos – Komunistų partijos, palaikymo veikla, kai kurių laisvalaikio formų organizavimo vaidmuo arba profesinių organizacijų veikla. Tačiau visos šios organizacijos neturėjo realaus savarankiškumo. Sovietmečiu ne pelno organizacijos daugiausia veikė pogrindyje, vienas iš tokių būtų galima paminėti Helsinkio žmogaus teisių rėmimo grupę ir “Lietuvos katalikų bažnyčios kroniką”⁷².

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo keitėsi visuomenės gyvenimo taisyklės, atsirado poreikis steigti naujus asmenų susivienijimus, užtikrinti naujų iniciatyvų įgyvendinimą. Kai kurias ne pelno sektoriaus veiklos sritis reglamentavo įstatymai (pvz.: Mokslo ir studijų įstatymas⁷³, Švietimo įstatymas⁷⁴, Labdaros ir paramos įstatymas⁷⁵), kitas – Vyriausybės nutarimai (pvz.: 1992 m. gegužės 26 d. priimtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 393 „Dėl ne pelno organizacijų (įmonių) įstatų pagrindinių nuostatų patvirtinimo”⁷⁶, 1993 m. liepos 27 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 568 „Dėl labdaros organizacijų ir labdaros fondų steigimo ir registravimo tvarkos bei sąlygų”⁷⁷, 1993 m. rugpjūčio 3 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 601 „Dėl koncernų, konsorciūmų ir įmonių asociacijų steigimo ir veiklos nuostatų”⁷⁸). Tačiau teisinės spragos šio sektoriaus teisiniame reguliavime, skirtinga atskiras sritis reglamentuojančių norminių teisės aktų hierarchija sudarė kliūtis plėtoti valstybės pramonę ir ūkį bei integruoti Lietuvos ekonomiką į Europos Sąjungą.

⁷¹ Šimašius R. Ne pelno organizacijos ir jų reglamentavimas. Vilnius: Eugrimas, 2007. P. 44.

⁷² Ten pat. P. 44-45.

⁷³ Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 7-191.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 23-593.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 21-506.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. gegužės 26 d. nutarimas Nr. 393 „Dėl ne pelno organizacijų (įmonių) įstatų pagrindinių nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1992, Nr. 21-628.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. liepos 27 d. nutarimas Nr. 568 „Dėl labdaros organizacijų ir labdaros fondų steigimo ir registravimo tvarkos bei sąlygų“ // Valstybės žinios. 1993, Nr. 33-761.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. rugpjūčio 3 d. nutarimas Nr. 601 „Dėl koncernų, konsorciūmų ir įmonių asociacijų steigimo ir veiklos nuostatų“ // Valstybės žinios. 1993, Nr. 35-802.

Siekiant išspręsti šias problemas, buvo pasiūlytas ne pelno sektoriaus subjektų teisinio reglamentavimo modelis: subjektų, turinčių teisę Lietuvos Respublikoje užsiimti veikla, nesiekiančia pelno, steigimo bei veiklos nuostatas nustatyti bendru ne pelno organizacijų įstatymu (taikomu visų rūšių ne pelno organizacijoms), o specifinius atskirų rūšių ne pelno organizacijų steigimo, valdymo, veiklos, reorganizavimo ir likvidavimo klausimus reglamentuoti atitinkamų rūšių ne pelno organizacijų įstatymais. Pagal pasirinktą modelį ne pelno sektorius buvo suskaidytas į 5 segmentus su subjektais, turinčiais iš esmės bendrus požymius: valstybės ir savivaldybės institucijos, viešosios įstaigos, asociacijos, fondai, visuomeninės organizacijos⁷⁹. Po ilgų diskusijų ir prieštaringų nuomonių buvo atsisakyta bendro ne pelno organizacijų įstatymo, priimtas sprendimas ne pelno sektoriaus subjektus teisiškai reglamentuoti atskirų rūšių ne pelno organizacijų įstatymais.

Taigi 1996 m. kovo 14 d. buvo priimtas specialus Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas⁸⁰ (toliau – 1996 m. LR asociacijų įstatymas), kuris įsigaliojo 1996 m. balandžio 11 d. ir su vėlesniais įstatymo pakeitimais bei papildymais galiojo iki 2004 m. vasario 13 dienos. Tuo pačiu laikotarpiu Lietuvos Respublikoje galiojo ir 1995 m. vasario 2 d. priimtas Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymas⁸¹ (toliau – 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymas), reglamentavęs atskiros juridinio asmens teisinės formos – visuomeninės organizacijos - steigimo, veiklos ir pabaigos pagrindus. Pažymėtina, jog šis 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymas su vėlesniais šio įstatymo pakeitimais ir papildymais galiojo taip pat iki 2004 m. vasario 13 d., kada šis įstatymas kartu su 1996 m. LR asociacijų įstatymu buvo sujungtas į vieną – 2004 m. LR asociacijų įstatymą, kuris su vėlesniais šio įstatymo pakeitimais ir papildymais galioja iki šiol.

Siekiant suvokti dabartinį LR asociacijų įstatymo reglamentavimą, kylančias reguliavimo problemas, būtina atlikti išsamią istorinę lyginamąją šių dviejų teisės aktų analizę, išsamiai aptarti svarbiausias įstatymų reguliuotas sritis – asociacijos ir visuomeninės organizacijos sampratą, steigimą, valdymą, nariams keliamus reikalavimus ir jų teises bei asociacijos ir visuomeninės organizacijos veiklos pabaigą.

Ši teisinio reguliavimo raidos analizė apims du etapus: pirmajame etape bus nagrinėjamas nuo 1995 m. vasario 2 d. iki 2004 m. vasario 13 d. galiojęs 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymas, antrąjį etapą apims nuo 1996 m. balandžio 11 d. iki 2004 m. vasario 13 d. galiojusio 1996 m. LR asociacijų įstatymo su vėlesniais šio įstatymo pakeitimais ir papildymais analizė.

⁷⁹Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo projekto aiškinamasis raštas Nr. 1545 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=16486&p_query=&p_tr2=2. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 32-786.

⁸¹ Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 18-400.

2.1. 1995 m. vasario 2 d. Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymo raida

1995 m. vasario 2 d. buvo priimtas LR visuomeninių organizacijų įstatymas, kuris nustatė visuomeninių organizacijų, kaip vienos iš juridinio asmens teisinės formos, steigimo, veiklos ir pabaigos pagrindus. Kaip pastebėjo R. Šimašius, didžioji dalis „nelabai demokratiškų“ šio įstatymo nuostatų buvo paimtos iš 1936 m. Draugijų įstatymo⁸². 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymas nebuvo taikomas politinėms partijoms, kitoms politinėms organizacijoms, profesinėms sąjungoms, religinėms bendrijoms ir organizacijoms, toms bendrijoms, organizacijoms ar asociacijoms, labdaros organizacijoms, labdaros ir paramos fondams, kurių steigimo ir veiklos tvarką reglamentavo atskiri įstatymai.

Visuomeninės organizacijos samprata. 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo 2 straipsnyje buvo įtvirtinta visuomeninių organizacijų samprata: „Tai Lietuvos Respublikos piliečių savanoriškas susivienijimas (sąjunga, draugija, fondas, asociacija ir kt.), sudarytas bendriems narių poreikiams ir tikslams, kurie nėra priešingi Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams, tenkinti bei įgyvendinti“. Atkreiptinas dėmesys, kad konstitucinės teisės moksle dėl sąvokos "visuomeninės organizacijos" nėra vieningos nuomonės. Konstitucinės teisės moksle yra pasisakyta, kad plačiaja prasme visuomeninė organizacija - tai viešo pobūdžio pelno nesiekiantis visuomeninis susivienijimas, kurio narius vienija laisvai pasirinktų tikslų ir interesų bendrumas. Siaurąja prasme sąvoka "visuomeninė organizacija" neapima politinių partijų ir politinių organizacijų⁸³.

Pažymėtina, jog nors visuomeninių organizacijų sampratoje vartojama ir asociacijos sąvoka, asociacija nelaikyta kaip viena iš visuomeninės organizacijos veiklos rūšių, kadangi tiek asociacija, tiek visuomeninė organizacija buvo atskiros ir savarankiškos juridinio asmens teisinės formos. Tačiau pagal jau nagrinėtą asociacijos sampratą, kurią atskleidė Europos žmogaus teisių komisija⁸⁴ bei Konstitucinis Teismas⁸⁵, visuomeninės organizacijos požymiai nuo asociacijos iš esmės nesiskyrė – tai savanoriškas susivienijimas, sudarytas bendriems narių poreikiams ir tikslams įgyvendinti.

⁸² Šimašius R. Ne pelno organizacijos ir jų reglamentavimas. Vilnius: Eugrimas, 2007. P. 45.

⁸³ Birmontienė T., Jarašiūnas E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2001. P. 570.

⁸⁴ Žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. Lietuvos Respublikos Seimo leidykla. 1995. P. 194.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl narystės daugiabučių namų savininkų bendrijose“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 110-3536.

Visuomeninės organizacijos steigimas. 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo 4 straipsnyje buvo numatyta, jog visuomeninę organizaciją gali įsteigti ne mažiau kaip 15 steigėjų ir visuomeninė organizacija laikoma įsteigta nuo jos įstatų įregistravimo dienos. Taigi buvo numatytas visuomeninės organizacijos steigimo momentas ir minimalus visuomeninių organizacijų steigėjų skaičius. Pažymėtina, jog šis minimalaus steigėjų skaičiaus reikalavimas 1998 m. birželio 11 d. priėmus Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymo pakeitimo įstatymą⁸⁶ (toliau – 1998 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymas), buvo panaikintas, leidžiant neribotam asmenų skaičiui steigti ir priklausyti visuomeninei organizacijai.

Pažymėtina, jog 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo 2 straipsnio formuluotėje buvo įtvirtintas pilietybės reikalavimas visuomeninės organizacijos nariams – „visuomeninė organizacija – Lietuvos Respublikos piliečių savanoriškas susivienijimas“. Tokia įstatymo nuostata įtvirtino teisę jungtis į susivienijimus tik Lietuvos Respublikos piliečiams, taip akivaizdžiai ribojant konstitucinę asmens teisę užsienio šalių piliečiams jungtis į visuomenines organizacijas. Be to, Konvencijos 11 straipsnyje numatyta, jog kiekvienas turi teisę jungtis į asociacijas kartu su kitais.

Tačiau 1998 m. priėmus LR visuomeninių organizacijų įstatymo pakeitimo įstatymą, 1995 m. LR visuomeninių organizacijų 2 straipsnyje įtvirtintų subjektų, galinčių jungtis į visuomenines organizacijas, ratas buvo išplėstas, numatant, jog visuomeninė organizacija - tai Lietuvos Respublikos piliečių ir (ar) užsieniečių, nuolat gyvenančių Lietuvos Respublikoje, savanoriškas susivienijimas.

Taigi su šia nauja 1998 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo redakcija teisė į susivienijimų laisvę buvo suteikta ir Lietuvos Respublikos, ir užsienio šalių piliečiams, nuolat gyvenantiems Lietuvos Respublikoje. Be to, buvo įtvirtinta, jog visuomeninės organizacijos nariu gali būti tik visiškai veiksnus asmuo – sulaukęs 18 metų, nors įstatyme buvo numatyta ir išimtis - jog visuomeninių organizacijų, kurios savo veikla tenkina vaikų ir jaunimo poreikius, nariais gali būti ir jaunesni kaip 18 metų asmenys. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog įtvirtinant galimybę tik fiziniams asmenims jungtis į susivienijimus, tokia teisė buvo ribojama juridiniams asmenims. Tai aiškiai atskleidžiama Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymo 4 straipsnyje, numatančiame, jog visuomeninės organizacijos steigėjais gali būti tik fiziniai asmenys.

Visuomeninių organizacijų nariai. 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo 8 straipsnyje buvo nustatyti visuomeninių organizacijų nariams arba šių organizacijų veikloje dalyvaujantiems asmenims keliami reikalavimai ir nurodyta, kad visuomeninę organizaciją

⁸⁶ Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 59 - 1653.

sudaro nariai arba kiti jos veikloje dalyvaujantys asmenys. Įstatymas neatskleidžia, ką laikyta visuomeninių organizacijų veikloje dalyvaujančiais asmenimis. Sistemiskai vertinant šio įstatymo nuostatas, galimai šie asmenys buvo visuomeninių organizacijų samdomi darbuotojai (16 straipsnis). Tačiau lingvistiškai aiškinant šio įstatymo 8 straipsnio turinį, darytina prieštaringa išvada, jog visuomeninę organizaciją galėjo sudaryti arba tik jos nariai, arba tik kiti jos veikloje dalyvaujantys asmenys. Atkreiptinas dėmesys, jog naujos 1998 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo redakcijos 8 straipsnyje „Visuomeninių organizacijų nariai“ įvardijami tik visuomeninės organizacijos nariams keliami reikalavimai bei įtvirtintos tik jų teisės, visuomeninių organizacijų veikloje dalyvaujančių asmenų sąvokos nebeliko. Taigi naujoje įstatymo redakcijoje buvo pašalinta prieštaringa 8 straipsnio nuostata.

Tiek pirminiame 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatyme, tiek vėlesniame šio įstatymo pakeitimo tekste nėra išsamiai deklaruojamos visuomeninės organizacijos nario teisės. 1995 m. ir naujos redakcijos 1998 m. visuomeninių organizacijų įstatymo 8 straipsnyje įvardijamas visuomeninės organizacijos narių teisių lygiateisiškumas, taip pat įtvirtinta galimybė išstoti iš organizacijos. Taigi įstatyme siaurai reglamentuotos visuomeninės organizacijos nario teisės, paliekant diskreciją pačioms visuomeninėms organizacijoms savo steigimo dokumentuose detalai, visa apimtimi įtvirtinti nario teises ir pareigas.

Visuomeninės organizacijos veikla. Pažymėtina, jog pagal 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymą, visuomeninė organizacija galėjo vykdyti tik tokią veiklą, kuri reikalinga jos tikslams ir uždaviniams įgyvendinti. Šio įstatymo 10 straipsnyje buvo išvardintos ir konkrečios veiklos rūšys: skleisti informaciją apie savo veiklą, propaguoti organizacijos tikslus ir uždavinius, steigti visuomenės informavimo priemones, užsiimti leidyba, organizuoti susirinkimus, pirkti ar kitaip įsigyti savo veiklai reikalingą turta, steigti fondus ir kita. Taigi visa visuomeninių organizacijų veikla buvo nukreipta išimtinai visuomeninės organizacijos tikslams ir kitam viešajam interesui įgyvendinti.

Be visuomeninės organizacijos veiklos sričių, 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo 12 straipsnyje buvo nurodytos ir draudžiamos veiklos sritys: visuomeninėms organizacijoms neleidžiama vykdyti valstybės, jos institucijų ar pareigūnų funkcijų, vykdyti profesinės sąjungos funkcijų, ginkluoti savo narius, organizuoti jiems karinius mokymus, gauti lėšų ar kito turto, kurį skiria kitų valstybių valdžios ir kita. Taigi visuomeninių organizacijų veikla buvo nukreipta išimtinai tik jos tikslams ir uždaviniams įgyvendinti, visuomeninei organizacijai suteikta teisė atlikti tik tokius veiksmus, kurie padėtų organizacijai tinkamai funkcionuoti ir taip būtų tenkinamas visuomeninės organizacijos narių interesas.

Nors 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatyme buvo detalizuotos visuomeninės organizacijos leidžiamos ir draudžiamos veiklos sritys, papildomai buvo numatyti visuomeninių

organizacijų steigimosi ir veiklos apribojimai: buvo draudžiama steigti ir veikti toms visuomeninėms organizacijoms, kurių tikslas ar veikimo būdas buvo prievarta nuversti ar pakeisti valstybės konstitucinę santvarką, pažeisti teritorijos vientisumą, propaguoti karą ir smurtą, autoritarinį ir totalitarinį valdymą, kurstyti rasinę, religinę, socialinę nesantaiką, varžyti žmogaus teises ir laisves. Taip pat nebuvo leidžiama steigti ir tokių visuomeninių organizacijų, kurių nariai vienijosi organizacijų, veikusių prieš Lietuvos Respublikos nepriklausomybę ir teritorijos vientisumą, pagrindu. Tokios įstatymo 3 straipsnyje numatytų perteklinių draudimų formuluotės gali būti istoriškai bei politiškai pateisinamos dėl ypač jautraus tuometinio valstybės nepriklausomybės ir savarankiškumo vertinimo. Todėl įstatymų leidėjas, įtvirtindamas teisę jungtis į visuomenines organizacijas, detalai nustatė pagrindus, kuriems esant tokią teisę būtų galima pagrįstai suvaržyti.

Be to, pagal tuometinį teisinį reglamentavimą, visuomeninės organizacijos buvo ne pelno organizacijos, todėl naujoje 1998 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo redakcijoje, 2 straipsnio 2 dalyje, tokia nuostata buvo tiesiogiai įtvirtinta - visuomeninė organizacija yra ne pelno organizacija ir jos veiklos tikslas nėra pelno siekimas. Taigi pažymėtina, kad 1998 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymas nenumatė galimybės visuomeninei organizacijai ne tik gauti pelno, bet ir užsiimti bet kokia ūkine-komercine veikla.

Visuomeninės organizacijos valdymas. 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatyme su vėlesniais šio įstatymo pakeitimais nebuvo išskirtų įstatymo nuostatų, kurios būtų reglamentavusios visuomeninės organizacijos valdymo organų kompetenciją, jų rinkimo ir atšaukimo tvarką. Tik sistemiškai analizuojant įstatymo 4, 8, 9 straipsnius, galima išskirti, jog aukščiausias visuomeninių organizacijų valdymo organas buvo suvažiavimas, konferencija arba susirinkimas. Tačiau nei šio organo sušaukimo tvarka, nei kompetencija įstatyme nebuvo detalai įtvirtinta, kadangi visuomeninė organizacija valdymo organus reglamentuojančias nuostatas turėjo pareigą konkretizuoti savo įstatuose.

1998 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo 9 straipsnio 7 ir 8 dalyse buvo nustatyta, jog visuomeninės organizacijos įstatuose taip pat turi būti numatyta kitų valdymo organų ir jų vadovų rinkimo tvarka, kompetencija, valdymo organų ir jų vadovų atskaitomybės visuomeninės organizacijos aukščiausiajam valdymo organui ir jų veiklos kontrolės tvarka. Taigi nors įstatyme ir nebuvo konkrečiai įvardinti kiti visuomeninės organizacijos valdymo organai, tačiau 1998 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymas numatytė liberalią galimybę pačiai visuomeninei organizacijai nustatyti kitų valdymo organų struktūrą.

Be to pažymėtina, jog įstatyme nebuvo atskirai išskirta ir visuomeninės organizacijos valdymo organų kompetencija. Tik vertinant visas įstatymo nuostatas, galima daryti išvadą, jog visuomeninės organizacijos valdymo organai pagal 1998 m. LR visuomeninių organizacijų

įstatymo 8 straipsnį atstovavo visuomeninei organizacijai, tvarkė visuomeninės organizacijos narių sąrašą, taip pat buvo atsakingi už dokumentų pateikimą valstybės institucijoms. Taigi visuomeninė organizacija savo įstatuose pati privalėjo atriboti valdymo organų kompetenciją, aiškiai priskirdama jiems tiek imperatyviai įstatyme nurodytas, tiek kitas teises bei pareigas. Be to, steigimo dokumentuose turėjo būti numatyta ir valdymo organų sprendimų priėmimo bei narių atšaukimo tvarka.

Visuomeninės organizacijos pabaiga. 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo penktame skirsnyje buvo įtvirtintos nuostatos, reguliuojančios visuomeninių organizacijų pabaigą. Šio skirsnio 24 straipsnyje buvo išskirti trys visuomeninės organizacijos veiklos pasibaigimo pagrindai:

1) visuomeninės organizacijos įstatuose nustatyta tvarka priėmus sprendimą reorganizuoti visuomeninę organizaciją, t.y. padalyti į kelias naujas visuomenines organizacijas arba prisijungti prie kitos visuomeninės organizacijos;

2) visuomeninės organizacijos įstatuose nustatyta tvarka priėmus sprendimą nutraukti veiklą;

3) teismui priėmus sprendimą nutraukti visuomeninės organizacijos veiklą.

Taigi įstatymas numatė visuomeninės organizacijos veiklos pabaigą visuomeninę organizaciją reorganizavus, pačiai visuomeninei organizacijai nusprendus nutraukti savo veiklą bei esant teismo sprendimui nutraukti visuomeninės organizacijos veiklą.

1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo 25 ir 26 straipsnyje buvo įtvirtintos reorganizavimo teisinės pasėkmės priklausomai nuo to, ar visuomeninė organizacija reorganizuojama padalijimo, ar jungimo būdu – buvo nurodyta, kaip paskirstomas organizacijos turtas ir lėšos bei kokius klausimus turi išspręsti aukščiausias valdymo organas, kadangi tik jis (suvažiavimas, konferencijas ar susirinkimas) turėjo teisę priimti sprendimą reorganizuoti visuomeninę organizaciją. Jei visuomeninė organizacija savo pačios sprendimu nusprendė baigti veiklą, vadovaujantis 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo 25 straipsniu, jos turtas turėjo būti panaudotas pagal įstatuose numatytą tvarką.

Visuomeninės organizacijos veiklos nutraukimas teismo sprendimu buvo reglamentuotas įstatymo 27 - 30 straipsniuose. Teismas galėjo sustabdyti ar nutraukti visuomeninės organizacijos veiklą tik gavęs visuomeninę organizaciją įregistravusios valstybės institucijos pareiškimą ir nustatęs, jog visuomeninė organizacija pažeidė Konstituciją ar kitus įstatymus arba tęsė neteisėtą veiklą po to, kai gavo įspėjimą dėl veiklos, kuri pažeidžia Konstituciją ar kitus įstatymus, nutraukimo. Esant šiems pagrindams, teismas galėjo taikyti poveikio priemones – sustabdyti arba nutraukti visuomeninės organizacijos veiklą.

Visuomeninės organizacijos veiklos sustabdymas buvo paskutinė ir griežčiausia poveikio priemonė už nustatytus pažeidimus arba vykdomą neteisėtą veiklą, taigi pirmiausia teismas galėjo sustabdyti visuomeninės organizacijos veiklą ne ilgiau kaip šešiams mėnesiams ir jei per šį laikotarpį pakartotinių pažeidimų nebūdavo nustatyta, ar buvo pašalintos priežastys, dėl ko veikla buvo sustabdyta, visuomeninė organizacija turėjo teisę kreiptis į instituciją, kuri įregistravo visuomeninės organizacijos įstatus, su pranešimu dėl pašalintų priežasčių, lėmusių veiklos sustabdymą. Tik gavusi šios įstatus registravusios institucijos leidimą, visuomeninė organizacija savo veiklą galėjo atnaujinti. Jei pažeidimai pakartotinai nepašalinti, vadovaujantis įstatymo 30 straipsniu, teismas visuomeninės organizacijos veiklą galėjo nutraukti.

1998 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo redakcijoje papildomai buvo numatytas dar vienas veiklos nutraukimo pagrindas, kuriam esant teismui suteikta teisė iš karto nutraukti visuomeninės organizacijos veiklą prieš tai nesustabdžius visuomeninės organizacijos veiklos - jei įregistravus visuomeninės organizacijos įstatus paaiškėja, jog įstatų registravimui buvo pateikti neatitinkantys tikrovės organizacijos steigimo duomenys. Taip pat pažymėtina, jog 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymas ir vėlesnė šio įstatymo redakcija skirtingai reglamentavo visuomeninės organizacijos veiklos nutraukimo procedūrą. Pirminiame 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo tekste buvo numatyta, jog teismas, priėmęs sprendimą nutraukti visuomeninės organizacijos veiklą, įpareigoja valstybės instituciją, kuri įregistravo šios organizacijos įstatus, skirti likvidatorių ir nustatyti jų įgaliojimus. 1998 m. birželio 11 d. priėmus įstatymo pakeitimą, vadovaujantis 30 straipsnio 2 dalimi, likvidatoriaus skyrimo ir jo įgaliojimų nustatymo funkcija buvo perkelta teismo kompetencijai.

Išanalizavus 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymą su vėlesniais pakeitimais ir papildymais, galiojusį nuo 1995 m. vasario 2 d. iki 2004 m. vasario 13 d., darytina išvada, kad visuomeninių organizacijų veikla bei valdymas nebuvo išsamiai reglamentuotas. Įstatymų leidėjas įtvirtino tik pagrindines pamatines nuostatas, nedetalizuodamas visuomeninių organizacijų valdymo struktūros, visuomeninės organizacijos narių teisinės padėties, taip įtvirtindamas liberalų teisinį reguliavimą pačioms visuomeninėms organizacijoms nusistatyti savo veiklos taisykles. Visgi, įstatyme įtvirtinta prieštarungų normų, o nuostatos, reglamentuojančios to paties pobūdžio klausimus, nėra koncentruotai išdėstytos, tai sukelia įstatymo aiškinimo ir taikymo netikslumų bei painiavos. 1998 m. birželio 11 d. priimtas LR visuomeninių organizacijų įstatymo pakeitimo įstatymas parodė, jog teisinis reguliavimas nuosekliai buvo tobulinamas. Įstatymo pakeitimai buvo orientuoti į tarptautinius teisės aktus, naujos įstatymo nuostatos suteikė lankstesnę teisę jungtis į susivienijimus, o teksto išdėstymas nauja numeracija suteikė galimybę paprasčiau ir patogiau vadovautis įstatymo raide.

2.2. 1996 m. kovo 14 d. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo raida

1996 m. kovo 14 d. buvo priimtas specialus asociacijas reglamentuojantis Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas, kuris įsigaliojo 1996 m. balandžio 10 d. ir su vėlesniais šio įstatymo pakeitimais bei papildymais galiojo iki 2004 m. vasario 13 dienos. Šis įstatymas įtvirtino asociacijos, kaip atskiros juridinio asmens teisinės formos, steigimo, valdymo, veiklos ir pabaigos pagrindus.

Asociacijos samprata. Šio įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje buvo įtvirtinta asociacijos samprata: „Tai juridinių bei fizinių asmenų savanoriškas susivienijimas, vykdamas asociacijos narių nustatytus ūkinius, ekonominius, socialinius, kultūros, švietimo, mokslinio tyrimo uždavinius bei funkcijas“. Šio straipsnio 3 dalyje buvo nustatyti ir jungimosi į asociacijas pagrindai – pagal veiklos, vartojimo, funkcinis, teritorinius požymius. Taigi 1996 m. LR asociacijų įstatymas apibrėžė asociacijoms būdingus požymius – savanoriškumas ir bendras tikslas - asociacijos narių interesų užtikrinimas, detalizuojant šiems tikslams pasiekti atliktinų uždavinių bei funkcijų sritis (ūkio, ekonomikos, kultūros, švietimo ir mokslinio tyrimo). Pažymėtina, jog įstatymo lygmenyje įtvirtintos sritys nebuvo išsamios ir taip galimai varžė asmens teisę jungtis į kitokio pobūdžio asociacijas, kurių veiklos spektras buvo daug platesnis ir apėmė tokias sritis kaip aplinkosauga, socialinė apsauga ir panašiai.

Asociacijos steigimas. Pagal 1996 m. LR asociacijų įstatymo 3 straipsnio 1 dalį, asociacija buvo laikoma įsteigta nuo jos įregistravimo momento. Taip pat 5 straipsnyje, atskirai reglamentuojančiame asociacijų steigimą, įtvirtintas ir minimalus asociacijos stegėjų (iniciatorių) skaičius - asociacijai įsteigti reikalingi 3 asmenys, kurie sušaukia steigiamąjį susirinkimą, priima nutarimą dėl asociacijos steigimo ir įstatų bei išrenka valdymo organus. Įvykdžius šiuos įstatyme numatytus reikalavimus ir tinkamai įregistravus asociaciją, nuo to momento ji buvo laikoma įsteigta ir galėjo netrukdomai vykdyti savo veiklą. Be to įstatymas imperatyviai įpareigojo asociacijos pavadinime naudoti žodį „asociacija“.

Asociacijos nariai. 1996 m. LR asociacijų įstatyme įtvirtintoje asociacijos sampratoje nurodyti subjektai, kuriems suteikta teisė jungtis į susivienijimus – ši teisė suteikta tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims, nenustatant šiems asmenims apribojimų nei pagal pilietybę, nei pagal amžiaus reikalavimus. Tačiau sistemiškai vertinant 1996 m. LR asociacijų įstatymo 4 straipsnio „Asociacijos nariai“ nuostatas, darytina išvada, jog visgi įstatymas numatė galimybę pačioms asociacijoms savo įstatuose numatyti tam tikrus apribojimus užsienio šalių juridiniams ir fiziniams asmenims. Taigi įstatymas įtvirtino minimalius reikalavimus ir paliko galimybę pačioms asociacijoms, atsižvelgiant į savo veiklos sritį, tiklus ir uždavinius, įtvirtinti papildomus reikalavimus asociacijos nariams.

Skirtingai nei 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatyme, 1996 m. LR asociacijų įstatymo 4 straipsnio 3, 4, 5, 6 dalyse buvo aiškiai įtvirtintos asociacijos narių teisės: teisė susipažinti su asociacijos narių sąrašu, teisė naudotis asociacijos teikiamomis paslaugomis, gauti informaciją apie asociacijos veiklą, naudotis asociacijos sukaupta informacija, ginčyti valdymo organų sprendimus ir kita. Taigi 1996 m. LR asociacijų įstatymas reglamentavo asociacijos narių teises, nors įstatymo lygmeniu nebuvo įtvirtintos asociacijos narių pareigos. Detalesnę asociacijos narių teisių bei pareigų apimtį palikta kiekvienai asociacijai savarankiškai įtvirtinti savo įstatuose.

Asociacijos veikla. Pažymėtina, jog 1996 m. LR asociacijų įstatyme nebuvo aiškiai reglamentuotos asociacijoms leidžiamos veiklos sritys, kaip tai išsamiai buvo įtvirtinta 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatyme. Tačiau 1996 m. LR asociacijų įstatymo 10 straipsnis prie asociacijų teises reglamentavusių nuostatų išskyrė asociacijos funkcijas: steigti įmones ir organizacijas, sudaryti sutartis ir prisiimti įsipareigojimus, valdyti, naudoti jai priklausantį turtą ir kita. Taigi darytina išvada, jog asociacijoms buvo leidžiama užsiimti tik tokia veikla, kuri būtina asociacijos tikslams ir uždaviniams pasiekti, ir tik tiek, kiek tai numato Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas bei pačių asociacijų įstatatai. Be to, 10 straipsnyje buvo tiesiogiai reglamentuota, jog asociacijoms draudžiama užsiimti komercine veikla. Taigi įstatymas imperatyviai ribojo bet kokias galimybes asociacijoms gauti pelno vykdant bet kokios rūšies ūkinę-komercinę veiklą. Be to, šio įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje buvo nustatyta, jog asociacija yra ne pelno organizacija, taigi jos veiklos tikslas nebuvo pelno siekimas.

Asociacijos valdymas. Skirtingai nei 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatyme, 1996 m. LR asociacijų įstatyme labai išsamiai ir nuosekliai įtvirtintos nuostatos, susijusios su asociacijos valdymo organų struktūra bei kompetencija. Šio įstatymo 12 straipsnyje buvo įtvirtinta, jog asociacijos valdymo organai yra visuotinis narių susirinkimas, kolegialus valdymo organas ar organai bei administracija. Kiekvieno šio organo kompetencija, veiklos pagrindai buvo atskirai įtvirtinti įstatymo normose. Įstatymo 13 straipsnis reglamentavo aukščiausio asociacijos valdymo organo – visuotinio narių susirinkimo (konferencijos, suvažiavimo) – sušaukimo ir sprendimų priėmimo tvarką, kompetenciją. Šiam asociacijos organui buvo priskirta spręsti svarbiausius asociacijos veiklos klausimus, tokius kaip įstatų priėmimas, keitimas ir papildymas, kolegialių valdymo organų formavimo tvarkos nustatymas, asociacijos tikslų ir uždavinių nustatymas ir kita.

1996 m. LR asociacijų įstatymo 14 straipsnyje nustatyti kolegialaus valdymo organo (valdybos, tarybos, prezidiumo) funkcijos, formavimo ir sprendimų priėmimo tvarka bei šio valdymo organo nariams keliami reikalavimai. Pažymėtina, jog pagrindinė šio valdymo organo funkcija buvo vadovavimas asociacijai tuo laikotarpiu, kai nevyksta visuotiniai narių

susirinkimai. Taigi pagrindiniai strateginio pobūdžio klausimai bei asociacijos pagrindinių tikslų ir uždavinių įgyvendinimas buvo priskirtas asociacijos kolegialiam valdymo organui.

Operatyvios veiklos organizavimo ir vykdymo kompetencija, vadovaujantis 1996 m. LR asociacijų įstatymo 15 straipsniu, buvo priskirta administracijai. Taigi skirtingai nei valdyba, taryba ar prezidiumas, administracija sprendavo kasdienio pobūdžio klausimus, susijusius su nepertraukiamu asociacijos veiklos funkcionavimu. Šiame įstatyme buvo nustatyti privalomi administracijos nariai – administracijos vadovas ir vyriausiasis finansininkas. Pažymėtina, jog 2001 m. birželio 5 d. priėmus Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 15 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymą⁸⁷, toks reikalavimas buvo panaikintas ir įtvirtinta dispozityvi nuostata, jog asociacijoje turi būti administracijos vadovas ir vyriausiasis finansininkas. Taip pat šio straipsnio pakeitimais ir papildymais buvo išplėtos administracijos vadovo kompetencijos ribos: be to, jog administracijos vadovas vadovavo administracijai, buvo atsakingas už sandorių asociacijos vardu sudarymą, asociacijos atstovavimą ir administracijos darbuotojų priėmimą ir atleidimą, papildomai administracijos vadovui įtvirtinta savanoriškų darbų organizavimo funkcija.

Nors 1996 m. LR asociacijų įstatymas detaliai nustatė visų asociacijos valdymo organų kompetenciją ir sprendimų priėmimo tvarkos pagrindus, tačiau trijų pakopų asociacijos valdymo struktūra nesiderino su įstatyme įtvirtintais steigimo reikalavimais. Kurioziškai atrodytų trijų asmenų įsteigta asociacija, turinti tris narius, kurioje šaukiamas visuotinis susirinkimas, jame renkama valdyba, o taip pat skiriama ir administracija. Be to atrodytų, jog įstatymų leidėjas apribojo kai kurias asociacijos vidaus organizavimosi struktūros galimybes - 14 straipsnio 2 dalyje išvardinti visi galimi valdymo organai, įskaitant “kolegialaus valdymo organo” rūšys (valdyba, taryba, prezidiumas), taip tarsi neleidžiant rinkti, pavyzdžiui, asociacijos vadovo (vienasmensio valdymo organo) su atskiromis funkcijomis ir kompetencija.

Be to, 1996 m. LR asociacijų įstatymo 13 straipsnio 2 dalies 3 punkto norma, nustatanti, kad kolegialių valdymo organų narius renka ir atšaukia visuotinis susirinkimas, užkirsdavo galimybę specifinius valdymo organus formuoti kitokia tvarka: rinkti juos ne visiems nariams, o tik nariams pagal kokį nors požymį, arba kolegialiam organui rinkti kito kolegialaus organo narius, arba vykdyti ne rinkimo, o skyrimo procedūrą.

Asociacijos pabaiga. 1996 m. LR asociacijų įstatymo 17 ir 18 straipsniuose buvo numatyti asociacijos pabaigos pagrindai: asociaciją reorganizavus ir likvidavus. Šio įstatymo 17 straipsnyje buvo nustatyti reorganizavimo būdai, procedūra ir pasėkmės, numatyta galimybė asociaciją reorganizuoti jungimo ir skaidymo būdu: jungiant su kitomis asociacijomis arba asociaciją skaidant į kelias asociacijas. Asociacijos sprendimą reorganizuotis galėjo priimti tik

⁸⁷ Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 15 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 52-1815.

aukščiausias asociacijos valdymo organas – asociacijos dalyvių susirinkimas, prieš tai gavęs asociacijos priežiūros organo išvadas apie įvertintą visą asociacijos turimą turtą. Įstatyme buvo įtvirtintos ir reorganizavimo pasekmės – teisės ir visos asociacijos prievolės pereina po reorganizacijos egzistuojančioms/ egzistuojančiai asociacijai/asociacijoms pagal visuotinio narių susirinkimo nustatytą tvarką ir terminus.

Asociacijų likvidavimo pagrindai, procedūra bei pasekmės nustatytos 1996 m. LR asociacijų įstatymo 18 straipsnyje. Asociacija galėjo būti likviduojama keturiais atvejais: pasibaigus veiklos laikotarpiui, visuotiniam narių susirinkimui nutarus, likus mažiau narių nei įstatyme imperatyviai įtvirtinta (mažiau nei 3) ir teismo sprendimu likviduoti asociaciją už įstatymų pažeidimus. Priklausomai nuo to, koks subjektas priėmė sprendimą likviduoti asociaciją (visuotinis narių susirinkimas ar teismas), nuo to priklausė, kas skiria likvidatorių, nustato jo įgaliojimus, likvidavimo terminus, inventorizacijos ir turto priėmimo tvarką. Įstatyme taip pat buvo įtvirtintos likvidavimo proceso eigos pasekmės – asociacija įgyja likviduojamos asociacijos statusą, t.y. valdymo organai netenka įgaliojimų valdyti asociaciją, visos valdymo organų funkcijos pereina likvidatoriui. Asociaciją likvidavus, likvidatorius sudarydavo likvidavimo aktą ir išregistruodavo asociaciją. Likęs po likvidavimo asociacijos turtas buvo naudojamas pagal asociacijos įstatuose nurodytą tvarką, tačiau asociacijos nariams buvo galima grąžinti tik stojamuosius įnašus.

Įvertinus galiojusį 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymą bei 1996 m. LR asociacijų įstatymą, darytina išvada, jog šie įstatymai iš esmės reglamentavo panašius teisinius santykius. Šios abi organizacijos buvo paremtos narystės pagrindu, jos narių interesų tenkinimu. Taigi tiek visuomeninių organizacijų, tiek asociacijų prigimtis tikslų, motyvų, veiklo pobūdžio prasme buvo vienodi dariniai. Todėl teisinis reguliavimas, kai iš esmės tapačius teisinius santykius reglamentavo atskiri tos pačios teisinės galios teisės aktai, buvo akivaizdžiai perteklinis.

3. AKTUALUS LIETUVOS RESPUBLIKOS ASOCIACIJŲ ĮSTATYMO TEISINIS REGULIAVIMAS IR PRAKTINĖS ŠIO ĮSTATYMO TAIKYMO PROBLEMOS

Iki 2004 m. sausio 22 d. priimto ir 2004 m. vasario 14 d. įsigaliojusio naujo LR asociacijų įstatymo, Lietuvoje galiojo jau minėti atskiras juridinio asmens teisinės formos reglamentavę įstatymai: 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymas ir 1996 m. LR asociacijų įstatymas. Atsižvelgiant į nedidelius tarp tuo metu egzistavusių skirtingų juridinio asmens teisinių formų – visuomeninių organizacijų ir asociacijų – skirtumus, kurie iš esmės būtų išnykę nusprendus 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatyme numatyti galimybę visuomeninių organizacijų nariais būti ir juridiniams asmenims, buvo tikslinga atsisakyti dviejų atskirų įstatymų, reglamentuojančių panašias juridinių asmenų teisinės formos ir jas reglamentuoti kaip vieną juridinio asmens teisinę formą viename įstatyme.

3.1. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo pakeitimo įstatymo projektas

Taigi Lietuvos Respublikos Seimui buvo pateiktas Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo projektas (toliau – Asociacijų įstatymo Projektas)⁸⁸, kurio tikslas buvo teisinio reglamentavimo suderinimas su įsigaliojusi LR CK. Taip pat buvo siekta išspręsti 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo ir 1996 m. LR asociacijų įstatymo taikymo praktines problemas bei tobulinti asociacijos ir visuomeninės organizacijos – viešojo juridinio asmens, atstovaujančio ir ginančio savo narių interesus, veiklos ir valdymo reglamentavimą, skatinti savarankišką asmenų vienijimąsi į asociacijas. Asociacijų įstatymo Projektą rengė Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. gegužės 12 d. įsakymu Nr. 138 „Dėl darbo grupės sudarymo“ sudaryta darbo grupė Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymo pakeitimo įstatymo projekto (IXP-1764) ir Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo projekto (IXP – 1757) sujungto įstatymo projektui parengti⁸⁹.

Taigi Asociacijų įstatymo Projektu buvo pasiūlyta visuomenines organizacijas ir asociacijas reglamentuoti kaip vieną juridinio asmens teisinę formą – asociaciją, ir priimti vieną teisės aktą – LR asociacijų įstatymą⁹⁰ bei pripažinti netekusiais galios 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymą bei 1996 m. LR asociacijų įstatymą.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo projektas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=223483; Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „Dėl darbo grupės sudarymo“ // Valstybės žinios.2003, Nr. 138.

⁹⁰ Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo aiškinamasis raštas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=217567&p_query=&p_tr2=2. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

Pažymėtina, jog darbo grupė, rengusi Asociacijų įstatymo Projektą, svarstė įvairius variantus, kaip turėtų būti pavadinta tokio juridinio asmens teisinė forma – visuomenine organizacija, asociacija, sąjunga, nevyriausybinė organizacija ar panašiai. Taip pat kilo klausimas, kaip turėtų būti pavadintas ir bendras įstatymas – „Visuomeninių organizacijų įstatymas“ ar „Asociacijų įstatymas“. Darbo grupės nuomone, žodis „asociacija“ buvo tinkamiausias pavadinimas šiai juridinio asmens teisei formai apibūdinti. Be to, pagal Tarptautinių žodžių žodyną, viena iš žodžio „asociacija“ reikšmių yra „organizacijų arba asmenų susivienijimas bendrai ūkinei, politinei, kultūrinei ar kitai veiklai“⁹¹, kas ir atitiko pačios asociacijos kaip juridinio asmens tikslus ir paskirtį.

Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamentas savo pateiktoje ekspertinėje išvadoje „Dėl Asociacijų įstatymo projekto IXP-1757(2) atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 35 straipsniui“ pažymėjo, jog Konstitucijos 35 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad įstatymas reglamentuoja visuomeninių organizacijų steigimą ir veiklą, to paties straipsnio 1 ir 2 dalyse minimos sąvokos "bendrijos", "asociacijos", o "visuomeninių organizacijų" sąvoka neminima. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamentas darė prielaidas, jog nurodyta Konstitucijos norma gali būti suprantama dvejopai: pirma, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas ne tik principas, jog visuomeninių susivienijimų steigimą ir veiklą turi reglamentuoti įstatymas, bet ir įvardijamas tokio įstatymo pavadinimas - "visuomeninių organizacijų įstatymas". Antra, sistemiškai aiškinant Konstitucijos 35 straipsnio visas tris dalis, darytina išvada, kad Konstitucijoje nurodyta, jog asociacijos laisvė gali būti įgyvendinama per įvairių rūšių visuomeninius susivienijimus, o šio straipsnio 3 dalyje vartojama sąvoka "visuomeninės organizacijos" yra bendrinis tokių visuomeninių susivienijimų pavadinimas. Taigi pats įstatymų leidėjas gali nuspręsti, kaip pavadinti įstatymą, reglamentuojantį visuomeninių susivienijimų (organizacijų) steigimą ir veiklą⁹².

Šioje išvadoje Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamentas dėl įstatymo pavadinimo išsakė nuomonę, jog pagal susiklosčiusias tradicijas labiau įprasta vartoti sąvoką „visuomeninė organizacija“, nei sąvoką „asociacija“: „Terminas "visuomeninės organizacijos" minimas trijuose Konstitucijos straipsniuose (35, 44, 114 straipsniai), tuo tarpu terminas „asociacijos“ - tik 35 straipsnyje. Todėl, visiškai eliminavus visuomeninių organizacijų sąvoką iš įstatymų, gali kilti neaiškumų taikant Konstitucijos 44 ir 114 straipsnius. Kita vertus, atsižvelgiant į konstitucinės teisės moksle suformuluotą visuomeninių organizacijų sąvoką,

⁹¹ Tarptautinių žodžių žodynas. Vyriausioji enciklopedijų redakcija. 1985.

⁹² Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvada „Dėl Asociacijų įstatymo projekto IXP-1757(2) atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 35 straipsniui“ // Valstybė žinios. 2003, Nr. 420-S-264.

galima būtų manyti, kad Konstitucijos 44 ir 114 straipsnių prasme visuomeninės organizacijos yra bet kokie visuomeniniai susivienijimai, taip pat ir asociacijos⁹³.

Visgi, buvo prieita prie išvados, jog nepriklausomai nuo to, kaip būtų nuspręsta pavadinti įstatymą - "Asociacijų įstatymas" ar "Visuomeninių organizacijų įstatymas", reikėtų patobulinti projektą taip, kad būtų pakankamai aišku, jog įstatymų leidėjas asociacijomis arba visuomeninėmis organizacijomis laiko tokius susivienijimus, į kuriuos asmenys jungiasi laisva valia bendriems tikslams tenkinti bei įgyvendinti.

3.2. 2004 m. sausio 22 d. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo teisinis reguliavimas

2004 m. sausio 22 d. buvo priimtas LR asociacijų įstatymas, įsigaliojęs 2004 m. vasario 14 d. ir su vėlesniais šio įstatymo pakeitimais ir papildymais galiojantis iki dabar. 2004 m. LR asociacijų įstatyme nustatytas asociacijos, kaip atskiros juridinio asmens teisinės formos, steigimas, valdymas, veikla, pabaigos (reorganizavimo ir likvidavimo), pertvarkymo ypatumai, siekiant nekartoti LR CK nuostatų ir išsaugoti sisteminių šių teisės aktų aiškinimą ir taikymą. Siekiant detaliai atskleisti 2004 m. LR asociacijų įstatymo teisinį reglamentavimą, šiuo metu praktikoje kylančias problemas bei negausią Lietuvos teismų praktiką, bus analizuojamos pagrindinės įstatymo, priimtų įstatymo pakeitimų ir papildymų nuostatos, jų poveikis teisiniam reguliavimui bei asociacijų veiklai.

3.2.1. Asociacijos samprata 2004 m. LR asociacijų įstatyme

2004 m. LR asociacijų įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta asociacijos samprata: asociacija – savo pavadinimą turintis ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, kurio tikslas – koordinuoti asociacijos narių veiklą, atstovauti asociacijos narių interesams ir juos ginti ar tenkinti kitus viešuosius interesus. Plačiau asociacijos samprata šiame darbe jau buvo aptarta (žr. 2 skyrių „Asociacijų samprata“), todėl toliau bus analizuojama tik asociacijos sampratos turinio raida lyginant su ankstesniu teisiniu reguliavimu.

Atsižvelgiant į tuomet naujai priimto ir įsigaliojusio LR CK nuostatas, reglamentuojančias viešuosius juridinius asmenis, 2004 m. LR asociacijų įstatyme buvo patikslinta asociacijos samprata, nurodant, jog asociacija yra viena iš viešojo juridinio asmens rūšių ir asociacijos tikslas – koordinuoti asociacijos narių veiklą, atstovauti ir ginti asociacijos narių interesus. Šia nuostata akcentuojama, jog asociacija steigiama nesiekiant naudoti sau, o siejama išimtinai su viešųjų interesų tenkinimu. Tačiau kritikuotina tai, jog nors asociacijos sąvoka savo apimtimi

⁹³ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvada „Dėl Asociacijų įstatymo projekto IXP-1757(2) atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 35 straipsniui“ // Valstybė žinios. 2003, Nr. 420-S-264.

buvo išplėsta, joje nebuvo akcentuojamas pamatinis narystės įvairiuose visuomeniniuose susivienijimuose principas – laisva asmens valia. Sąvoka „asociacijos narių veiklos koordinavimas“ ir „savanoriškas susivienijimas bendriems tikslams tenkinti“ nėra tapačios savo turiniu, todėl manytina, jog 2004 m. LR asociacijų įstatymo 2 straipsnio 1 dalies nuostata visa apimtimi neįtvirtino Konstitucijos 35 straipsnyje deklaruojamo asociacijos laisvės principo.

Kartu atkreiptinas dėmesys, jog teisė laisvai jungtis į susivienijimus moksle yra įvardijama kaip pozityvi teisė, o teisė nebūti jokio visuomeninio susivienijimo nariu ir teisė laisvai išstoti iš visuomeninio susivienijimo – kaip negatyvios teisės⁹⁴. Kaip jau buvo minėta, Konstitucinis Teismas bei Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje yra konstatavęs, kad konstitucinės teisės laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ir asociacijas turinį sudaro ir pozityvios ir negatyvios teisės. Todėl nesuprantama, kodėl 2004 m. LR asociacijų įstatymo 13 straipsnio 4 dalies 4 punkte tiesiogiai yra įvardinta tik viena teisė (negatyvi) – teisė bet kada išstoti iš asociacijos.

2004 m. LR asociacijų įstatyme nurodyta, jog asociacijos pavadinime gali būti žodžiai „asociacija“, „visuomeninė organizacija“, „susivienijimas“, „konfederacija“, „sąjunga“, „draugija“ ir kiti. Pažymėtina, jog svarstant Asociacijų įstatymo Projektą, Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamentas pateiktoje savo ekspertinėje išvadoje atkreipė dėmesį, jog nėra tikslinga įstatyme vartoti "konfederacijos" termino, kadangi konfederacija yra labiau tarptautinės teisės ir politologijos terminas, apibūdinantis ypatingą valstybių politinės sąjungos tipą, tad nors ir egzistuoja tokia praktika nacionalinėje teisėje, nereikėtų skatinti asociacijų junginius ir sąjungas vadintis konfederacijomis⁹⁵.

Tačiau įstatymo formuluotėje visgi išliko konfederacijos terminas ir taip buvo suteikta galimybė tiems juridiniams asmenims, kurie iki 2004 m. LR asociacijų įstatymo įsigaliojimo turėjo visuomeninės organizacijos teisinę formą ir pavadinime naudojo žodį „konfederacija“, nekeisti savo pavadinimų nereikalaujant ir atskiro juridinio asmens pavadinimo perregistravimo. Be to, 2004 m. LR asociacijų įstatyme nebuvo įtvirtinta reikalavimo, jog juridinio asmens pavadinime privalo būti nurodyta juridinio asmens teisinė forma „asociacija“. Svarbiausia asociacijų ir visuomeninių organizacijų, įsteigtų iki 2004 m. LR asociacijų įstatymo įsigaliojimo, veiklos garantija buvo šių juridinių asmenų įstatų neprieštaravimas LR CK atsižvelgiant į LR CK patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 13 straipsnį⁹⁶.

⁹⁴ D.Gomien, D.Harris, L.Zwaak, Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter, (rusiška versija). Council of Europe. 1998, P.395 – 405.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvada „Dėl Asociacijų įstatymo projekto IXP-1757(2) atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 35 straipsniui“ // Valstybės žinios. 2003, Nr.420-S-264.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 -2262

3.2.2. Asociacijų steigimas ir veikla

Asociacijos steigimas. 2004 m. LR asociacijų įstatymo 4 straipsnyje nustatyta asociacijų steigimo tvarka ir nurodyta, jog steigėjais gali būti 18 metų sulaukę veiksnius fiziniai ir (ar) juridiniai asmenys, sudarę asociacijos steigimo sutartį. Asociacijos narių amžiaus reikalavimui numatyta ir išimtis – asociacijos nariais, jei asociacijos veikla susijusi su vaikų ir jaunimo poreikiais, gali būti ir jaunesni kaip 18 metų asmenys. Numatytas ir minimalus asociacijos steigėjų skaičius – ne mažiau nei trys steigėjai. Pažymėtina, jog toks nustatytas minimalus asociacijos steigėjų skaičius teoriškai gali būti laikomas kaip Konvencijos 11 straipsnio pažeidimu, kadangi galimos situacijos, kai egzistuoja labai specifinius interesus turintys juridiniai asmenys, kurių visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje gali būti vos du ar trys. Taigi esant šiam minimalaus asociacijos steigėjų skaičiaus reikalavimui, būtų apribota tokių asmenų teisė jungtis į specifinius interesus tenkinančias asociacijas. Pavyzdžiui, Austrijoje, kaip kontinentinės teisės tradicijos šalyje, 1951 m. Asociacijų įstatymas numato teisę asociaciją steigti netgi vienam asmeniui, tačiau joje turi būti ne mažiau kaip trys nariai⁹⁷. Tokia Austrijos praktika galėtų būti inkorporuota ir į Lietuvos teisinį reguliavimą.

Pagal 2004 m. LR asociacijų įstatymą, asociacijos steigėjai iki asociacijos įregistravimo Juridinių asmenų registre parengia įstatų projektą, sušaukia steigiamąjį susirinkimą, kuriame priimami įstatai bei sudaromas bent vienas valdymo organas. Atlikus šią steigimo procedūrą, asociacija Juridinių asmenų registru pateikia steigimo sutartį, asociacijos įstatus ir kitus LR CK 2.64 straipsnyje nurodytus dokumentus ir laikoma įsteigta nuo jos įregistravimo Juridinių asmenų registre. Pažymėtina, kad toks reglamentavimas sukuria nemažai problemų asociacijos steigimui, registravimui ir veiklai, dėl ko neskatinamas visuomenės narių suinteresuotumas steigti ir jungtis į asociacijas.

2008 m. Nevyriausybinų organizacijų teisės institutas atliko nevyriausybinų organizacijų apklausą⁹⁸, kurioje daugiau nei 60 % respondentų sudarė asociacijos. Apklausoje buvo teiraujama, kiek steigiant ir registruojant asociacijas vidutiniškai sumokama notarams, Registrų centrui, kiek laiko užtrunka bendravimas su notarais ir Juridinių asmenų registru. Apklausa parodė, jog nuo 2007 m. balandžio mėn. vidutiniškai notarui sumokama apie 500 litų, didžiąją dalį organizacijų norint sutvarkyti visus dokumentus teko ne kartą papildomai atvykti tiek į notarų biurą, tiek į Registrų centrą, daugiau nei pusei respondentų bendravimas su notarais užtrukdavo ilgiau nei 2 savaites, o su Registrų centru dar papildomai savaitę.

⁹⁷ Vadapalas V., Jočienė D. Nevyriausybinių organizacijos tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 77.

⁹⁸ Tyrimas „NVO teisinės bazės Lietuvoje problematika“, atliktas projekto „Lietuvos NVO teisinės bazės gerinimas“ metu // http://www.nvotese.lt/files/u1/projektas/antraji_d_issukiai.pdf Prisiųgimo laikas: 2012-10-19.

Taigi asociacijos steigimo ir registravimo procesas yra per daug komplikuotas, reikalaujantis daug žmogiškųjų išteklių bei laiko resursų, sukuriama papildoma administracinė našta asociacijoms. Kaskart steigiant asociaciją, rengiami gremėzdiški įstatai, jų turinys dažnai būna ilgas ir perteklinis, atkartojamos LR CK ar 2004 m. LR asociacijų įstatymo nuostatos. Toks teisinis reguliavimas neužtikrina sklandaus asociacijų laisvės įgyvendinimo. Europos Tarybos siūlytose „Pagrindinių nevyriausybinių organizacijų Europoje statuso principų ir jų aiškinamosiose pastabose“ nurodyta, kad bet kurie mokesčiai, renkami paduodant prašymą dėl juridinio asmens statuso suteikimo, turi būti tokio dydžio, kuris nevaržytų pareiškėjų⁹⁹.

Sumažinti administracinę našta, supaprastinti juridinių asmenų registravimo, steigimo dokumentų ir Juridinių asmenų registro duomenų keitimo procedūras bandyta priėmus Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 5, 6 ir 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymą¹⁰⁰. Kadangi iki tol buveinės adresas buvo nurodomas įstatuose, keičiant buveinės adresą buvo būtinas visuotinas narių susirinkimo sprendimas dėl įstatų pakeitimo, o steigimo dokumentų atitiktis įstatymų reikalavimams turėjo būti patvirtinta notaro. Kadangi toks teisinis reguliavimas didino asociacijų išlaidas (mokamas atlyginimas už steigimo dokumentų registravimą Juridinių asmenų registre ir atlyginimas notarui už teisinio tyrimo atlikimą) ir prailgino duomenų keitimo laiką, buvo siekiama įtvirtinti, kad juridinio asmens buveinė nebus privalomai nurodyta įstatuose, o bus tik Juridinių asmenų registro duomuo. Taigi priėmus 2004 m. LR asociacijų įstatymo pataisas juridiniam asmeniui pakeitus buveinės adresą, dabar reikia pakeisti tik Juridinių asmenų registro duomenis nekeičiant steigimo dokumentų. Pakeitus 2004 m. LR asociacijų įstatymo 5 ir 12 straipsnius, steigiant juridinį asmenį, sprendimas dėl buveinės turi būti priimamas steigėjų, o sprendimas dėl buveinės pakeitimo priimamas juridinio asmens steigimo dokumentų nustatyta tvarka.

Tačiau akivaizdu, jog tai neišsprendė ilgos ir painios asociacijos steigimo ir registravimo procedūros. Natūralu, jog asociacijos steigimo dokumentų „dviejų lygių“ patikrinimas (pas notarą ir Registrų centre) reiškia ilgą, sudėtingą ir brangią procedūrą. Valstybė norėdama turėti skaitlingą trečiąjį sektorių, turi užtikrinti, jog asmenys, turintys iniciatyvos, galėtų kiek įmanoma lengviau įgyvendinti teisę jungtis į asociacijas. Galbūt steigimo procesas taptų greitesnis bei ženkliai sumažėtų asociacijos steigimo kaštai, jei paruošus asociacijos steigimo dokumentus pagal pavyzdinę formą, būtų atsisakyta reikalavimo juos notariškai patvirtinti. Tokiu atveju steigimo dokumentus pakaktų pateikti tik Registrų centrui.

⁹⁹ Recommendation CM/Rec(2007)14 of the Committee of Ministers to member states (Adopted by the Committee of Ministers on 10 October 2007 at the 1006th meeting of the Ministers' Deputies.

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 5, 6 ir 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios. 2010, Nr.1-21.

Asociacijos veikla. Viena iš pagrindinių naujovių, įsitvirtinusių naujai priimtame 2004 m. LR asociacijų įstatyme, buvo numatyta asociacijos teisė vykdyti įstatymų nedraudžiamą ūkinę-komercinę veiklą, kuri neprieštarauja jos įstatams bei veiklos tikslams ir reikalinga jos tikslams pasiekti. Taigi buvo atsisakyta iki tol galiojusio draudimo asociacijoms užsiimti ūkine-komercine veikla, kadangi toks ribojimas pakenkė nevyriausybinių organizacijų veiklai ir plėtrai. Daugelis asociacijų ar visuomeninių organizacijų, negalėdamos užsidirbti lėšų joms išlaikyti, buvo priverstos nutraukti veiklą. Kitos dirbtinai suskaidė savo veiklą, įkurdamos papildomas organizacijas, kurioms įstatymų leidėjas neribojo galimybės užsiimti ūkine-komercine veikla (viešąsias įstaigas). Tai sąlygojo papildomą popierizmą, žmogiškųjų bei materialinių išteklių sąnaudas.

Visgi pažymėtina, jog ne visos asociacijos užsiima nedraudžiama ūkine-komercine veikla, o apsiriboja išimtinai tik tokia veikla, kuri susijusi su asociacijos narių bendrų interesų tenkinimu. Tačiau priešingai nei užsienio šalyse, Lietuvoje 2004 m. LR asociacijų įstatymas neskirsto asociacijų į pelno siekiančias ir pelno nesiekiančias asociacijas, dėl ko visoms asociacijoms taikomi vienodi reikalavimai. Pavyzdžiui, Vokietijos civilinio kodekso (vok. *Bürgerliches Gesetzbuch*)¹⁰¹ 21 ir 22 paragrafuose yra išskiriamos pelno nesiekiančios asociacijos (vok. *Idealvereine*) ir komercinės asociacijos, siekiančios kurti pelną (vok. *wirtschaftliche Vereine*). Priklausomai nuo to, ar asociacija siekia gauti pelno, priklauso, ar jai reikia valdžios institucijų leidimo¹⁰². Be to, tokios asociacijos turi būti privalomai valdžios registruojamos (*Land*)¹⁰³. Prancuzijoje, pagal 1901 m. įstatymą, asociacijos skirstomos į *de facto*, pripažintas asociacijas ir pripažintas komunalines asociacijas. Tik pripažintoms asociacijoms gavus išankstinį valdžios institucijų leidimą galima vykdyti tam tikrą įstatymo apibrėžtą veiklą – organizuoti turizmą ar poilsį, medžioklę, žvejybą ar sportą, kai kurių medicinos, sveikatos apsaugos ar socialinę veiklą¹⁰⁴. Taigi atsižvelgiant į šių šalių praktiką, būtų galima įstatyme diferencijuoti asociacijas priklausomai nuo to, ar jos vykdo ūkinę-komercinę veiklą, ar ne. Atsižvelgiant į tai, būtų galima taikyti ir skirtingus steigimo bei registravimo standartus.

Visgi, pasikeitęs teisinis reguliavimas, suteikęs asociacijoms teisę užsiimti ūkine-komercine veikla, ėjo teisinga linkme ir tam didelę įtaką padarė LR CK įtvirtinta viešojo juridinio asmens samprata – viešasis juridinis asmuo gali turėti ir siekti pelno, tačiau pelnas negali būti skirstomas jo dalyviams. Tačiau vertinant ne pelno sampratą Europos Sąjungos teisės

¹⁰¹ German Civil Code // http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0056. 2012-10-19.

¹⁰² Vadapalas V., Jočienė D. Nevyriausybinių organizacijos tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje. Vilnius:Eugrimas, 2001. P. 80.

¹⁰³ Associations and foundations: multilateral meeting organised by the Council of Europe. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1996. P. 55.

¹⁰⁴ Vadapalas V., Jočienė D. Nevyriausybinių organizacijos tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje. Vilnius:Eugrimas, 2001. P. 79.

kontekste, nėra įtvirtinto tiesioginio ne pelno organizacijos apibrėžimo. Visgi, Europos Teisingumo Teismas, nagrinėdamas konkrečias bylas (sprendimai *Stephan Max Wirth prieš Landeshauptstadt Hannover*¹⁰⁵ byloje, *D.M. Levin prieš Staatssecretaris van Justitie*¹⁰⁶ byloje) šią sąvoką yra išaiškinęs - pelno samprata suprantama gana plačiai ir siejama su pajamų gavimu arba tiesiog veiklos atlygintinumu. Todėl įtvirtinus asociacijos teisę vykdyti įstatymų nedraudžiamą ūkinę-komercinę veiklą, tokia nuostata įnešė netikslumo dėl asociacijos priskyrimo ne pelno organizacijai Europos Sąjungos teisės prasme.

3.2.3. Asociacijos valdymas

2004 m. LR asociacijų įstatymo trečias skirsnis yra skirtas asociacijos valdymui reglamentuoti. Priešingai nei galiojusiam 1996 m. LR asociacijų įstatyme, šiuo metu galiojančioje įstatymo redakcijoje nėra detalai įtvirtinti, kokie konkretūs organai asociacijoje turi būti privalomai sudaryti. Taip pat nedetalizuota asociacijos organų sušaukimo ir sprendimų priėmimo tvarka, nenurodytos konkrečios asociacijos organų funkcijos. Šio pobūdžio klausimus palikta nustatyti pačioms asociacijoms savo vidaus dokumentuose. Tačiau visgi įstatymas išskiria tam tikrą asociacijos organų struktūrą – visuotinis narių susirinkimas ar kitas organas (konferencija, suvažiavimas, kongresas, asamblėja ar kt.), turintis visas ar dalį visuotinio narių susirinkimo teisių, valdymo organas (vienasmenis ar (ir) kolegialus) bei įtvirtinta galimybė asociacijai sudaryti ir kitus organus.

Taigi įstatymas numato alternatyvą asociacijai turėti arba visuotinį narių susirinkimą, arba kitą organą, turintį visas ar dalį visuotinio susirinkimo teisių. Tokia asociacijoms suteikta alternatyvi galimybė numatyta atsižvelgiant į asociacijų, kaip juridinių asmenų, ypatumus – pavyzdžiui, jos dalyvių skaičių, kadangi asociacijos organų skaičius gali priklausyti ir nuo to, ar asociaciją sudaro 3 nariai, ar asociacija vienija apie 1000 narių.

Asociacija privalo turėti aukščiausią organą – visuotinį narių susirinkimą ar kitą organą, turintį visas ar dalį visuotinio susirinkimo teisių, taip pat joms yra privalomas bent vienas valdymo organas, kuris yra tarsi organizacijos „vykdomoji valdžia“. Galiausiai gali būti sudaromi ir kiti asociacijos organai, kurie gali vykdyti įvairias kitas funkcijas: finansinės kontrolės, patariamąją ar panašiai. Visgi dabartinis teisinis reglamentavimas riboja asociacijos

¹⁰⁵ Europos Teisingumo Teismo 1993 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje *Stephan Max Wirth prieš Landeshauptstadt Hannover* // <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61992J0109:EN:HTML>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

¹⁰⁶ Europos Teisingumo Teismo 1982 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *D.M. Levin prieš Staatssecretaris van Justitie* // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61981CJ0053:EN:PDF>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

organų sudarymą, struktūrą, asociacijos narių atstovavimo galimybę bei atlygintinumo klausimus.

2004 m. LR asociacijų įstatymo 9 straipsnio 5 dalis nustato, kad „kolegialaus valdymo organo nariais gali būti fiziniai asmenys – asociacijos nariai ir asociacijos narių – juridinių asmenų pasiūlyti fiziniai asmenys“. Taigi asociacijos į valdymo organus gali rinkti tik savo narius, nors 2004 m. LR asociacijų įstatymas suteikia galimybę fiziniams asmeniui būti tiek vienasmeniu asociacijos valdymo organu, tiek kolegialaus valdymo organo nariu ar pimininku. Tačiau visgi, tokia įstatymo nuostata gali būti nepalanki vienokio ar kitokio pobūdžio asociacijoms. Pavyzdžiui, tam tikra liga sergančių asmenų asociacija norėtų į savo valdymo organą išrinkti visiškai su ta liga nesusijusį žmogų, kuris galėtų būti itin naudingas jų veiklai, tačiau negali to padaryti, nes pagal tos asociacijos įstatus ta liga nesergantis asmuo negali būti tos asociacijos narys, taigi negali būti renkamas ir į kolegialų valdymo organą.

2004 m. LR asociacijų įstatyme įtvirtinta imperatyvi nuostata, jog visuotinio narių susirinkimo ir kolegialių organų posėdžiai turi būti protokoluojami. Protokolas – tai dokumentas, kuriame fiksuojamas sprendimų priėmimo procesas. Reikalavimus šiam dokumentui gana detalai nustato LR CK. Protokoliai turi būti sunumeruoti, pasirašyti ir saugomi asociacijos buveinėje. Neabejotina, jog protokolavimo reikalavimas yra svarbus ir būtų sunku įsivaizduoti tokio reikalavimo nebuvimą kalbant apie įmones ar biudžetines įstaigas, nes protokolo turinys rodo, kas yra atsakingas už vienus ar kitus procesus bei priimtus sprendimus. Taip pat protokoliai padeda posėdžiuose nedalyvavusiems asmenims susipažinti su tuo, kas ir kaip buvo nuspręsta.

Tačiau vis dėlto, vertinant 2004 m. LR asociacijų įstatymo nuostatas, būtina atsižvelgti į asociacijų specifiką ir atkreipti dėmesį į tai, jog galima situacija, kad asociacija nevykdo ūkinės-komercinės veiklos, o valdymo organai sprendžia tik kasdienes, asociacijos išlaidoms ar ūkinei ir finansinei veiklai įtakos neturinčius klausimus, apie kuriuos nedalyvavusius posėdyje galima informuoti žodžiu. Tokie klausimai paprastai yra aktualūs tik patiems asociacijoje veikiantiems asmenims, taigi juos priimant privalomas protokolų rengimas yra nereikalingas. 2008 m. Nevyriausybinių organizacijų teisės instituto atliktoje jau minėtoje organizacijų apklausoje buvo teiraujama, ar organizacijos protokoluoja savo kolegialių valdymo organų posėdžius. Apklausa parodė, jog beveik du trečdaliai respondentų savo posėdžius protokoluoja nuolat, be jokios nuorodos į siekiamybę tai daryti. Beveik trečdalis tai daro „esant reikalui“ arba savo pasirinkimu¹⁰⁷.

Nevyriausybinių organizacijų teisės institutas padarė išvadą, jog nuolatinis protokolų rašymas ir tvarkymas dažnai yra suprantamas kaip perteklinė ir atgrasi pareiga ir „popierizmas“,

¹⁰⁷ Tyrimas „NVO teisinės bazės Lietuvoje problematika“, atliktas projekto „Lietuvos NVO teisinės bazės gerinimas“ metu // http://www.nvoteise.lt/files/ul/projektas/antroji_d_issukiai.pdf. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

kuris tik apsunkena operatyvią kolegialių valdymo organų posėdžių eigą. Taigi rekomendavo suteikti daugiau laisvės pačioms asociacijoms pasirinkti, kokie klausimai ir kada turi būti užfiksuoti protokole, o kokie ne, ypač kalbant apie kolegialių ne valdymo organų posėdžių fiksavimą. Taigi asociacijoms turėtų būti sudaryta galimybė tiesiog nustatyti sprendimų, kuriuos būtina protokoluoti, sąrašą (pvz., skiriant asmenį į pareigas, renkant vadovą, išlaidoms viršijant tam tikrą nustatytą limitą ir pan.). Visa tai atleistų nedideles asociacijas nuo imperatyvios perteklinės dokumentacijos.

2004 m. LR asociacijų įstatymo 8 straipsnyje įtvirtintos visuotinio narių susirinkimo funkcijos, priskiriant šiam asociacijos organui spręsti svarbiausius su asociacijos veiklos tinkamu funkcionavimu susijusius klausimus – keisti įstatus, skirti ir atšaukti valdymo organo narius, tvirtinti asociacijos metinę finansinę atskaitomybę ir kita. Iš esmės visuotinio narių susirinkimo kompetencijai priskirti klausimai per visą asociacijas reglamentavusių teisės aktų gyvavimo laikotarpį nesikeitė. Kadangi asociacija steigama jos narių interesų teisių apsaugai ir gynybai, akivaizdu, jog tik patys nariai kartu ir gali įgyvendinti asociacijos tiklus ir uždavinius, išreikšdami savo valią visuotiniame narių susirinkime. Tačiau pažymėtina, jog šioje srityje, susijusioje su asociacijos narių dalyvavimu visuotiniame narių susirinkime, kyla didžiausios visuomenės bei verslo subjektų diskusijos.

2004 m. LR asociacijų įstatymo 8 straipsnio 4 dalyje buvo įtvirtinta, jog visuotiniame narių susirinkime sprendžiamojo balso teisę turi visi asociacijos nariai. Vienas narys visuotiniame narių susirinkime turi vieną balsą. Jeigu asociacijos įstatuose numatytas kitas visas ar dalį visuotinio narių susirinkimo teisių turintis organas, kai šis organas priima sprendimus, kiekvienas asociacijos nariams atstovaujantis asmuo turi tiek balsų, keliems asociacijos nariams jis atstovauja, jei asociacijos įstatai nenustato kitaip. Taigi asociacijų įstatymas įtvirtino visų narių dalyvavimo visuotiniame susirinkime prioritetą, užtikrinant kaip galima platesnį narių įsitraukimą į asociacijos veiklą, kai sprendžiami ypač aktualūs su asociacija bei jos nariais susiję klausimai. Taip pat buvo įtvirtinta galimybė asociacijos nariui visuotiniame narių susirinkime dalyvauti ne tik tiesiogiai, bet ir per savo atstovą, kuris tinkamai išreikštų atstovaujamojo valią priimant sprendimus.

Tačiau visgi buvo priimtas 2004 m. LR asociacijų įstatymo 8 straipsnio pakeitimo įstatymas¹⁰⁸, kuriame buvo pakeista įstatymo 8 straipsnio 4 dalies nuostata ir nurodyta, jog: „Visas ar dalį visuotinio narių susirinkimo teisių turinčiame organe narys dalyvauja asmeniškai pats (fizinis asmuo arba vienasmenis valdymo organas, o įstatymuose ir steigimo dokumentuose nustatytais atvejais – kitų organų nariai bei dalyviai – fiziniai asmenys, veikiantys pagal

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 8 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2010, Nr. 153-7790.

įstatymuose ir steigimo dokumentuose (įstatuose, nuostatuose) jiems suteiktas teisės ir pareigas), išskyrus įstatymų nustatytas išimtis, arba įstatymų nustatyta tvarka įgalioja kitą asmenį, arba su juo sudaro balsavimo teisės perleidimo sutartį. Asociacijos narys – juridinis asmuo gali būti atstovaujamas visuotiniame narių susirinkime tik to juridinio asmens darbuotojų, dalyvių ar valdymo organo narių“.

Tokios 2004 m. LR asociacijų įstatymo pataisos užkirto kelią asociacijos nariams patiems spręsti asociacijos valdymo klausimus, kadangi buvo nustatytas konkretus asociacijos narius galintis atstovauti asmenų ratas. Toks pasiūlymas buvo pateiktas dėl to, jog neva įgyvendinant 2004 m. LR asociacijų įstatymo 8 straipsnio 4 dalie nuostatą, buvo susiduriama su situacijomis, kai reali asociacijos veikla buvo sutelkiama keleto asmenų, siauros interesų grupės rankose. Tai neva pasireiškė tuo, jog ši siaura interesų grupė įvairiais būdais gautų įgaliojimų iš kitų asociacijos narių pagrindu realiai ėmė spręsti nebe visos asociacijos narių, o išimtinai tik savo grupės interesus liečiančius klausimus. Tokiu būdu neva ilgainiui kiti asociacijos nariai buvo realiai nušalinami nuo sprendimų asociacijoje priėmimo ir asociacijos tapo siaurų asmeninių interesų tenkinimo priemone. Be to buvo argumentuojama, jog toks teisinis reguliavimas suteikė prielaidas, kad įgaliojimų pagrindu asociacijos veikloje galėjo dalyvauti ir visiškai su asociacija nesusiję asmenys, o tai neigiamai veikė asociacijų plėtrą bei silpnino asociacijų, kaip teisinio instituto, reikšmę valstybės teisinėje sistemoje¹⁰⁹. Taigi siekiant užtikrinti kuo platesnį narių dalyvavimą asociacijų veikloje, asociacijos nariams, kurie yra juridiniai asmenys, buvo nustatytas reikalavimas, jog jie visuotiniame asociacijos narių susirinkime gali būti atstovaujami tik to asociacijos nario darbuotojų, dalyvių ar valdymo organo narių.

Tačiau pažymėtina, jog toks įtvirtintas teisinis reguliavimas buvo neproporcingas siekiamiems tikslams bei nepagrįstai apribojo Europos Sąjungos bei tarptautinės teisės aktais garantuojamą asociacijų laisvę. 2004 m. LR asociacijų įstatymo 8 straipsnio 4 dalies pataisos akivaizdžiai prieštarauja LR CK 2.132 str., kuriame nustatyta, jog asmenys turi teisę sudaryti sandorius per atstovus, kuriais gali būti tiek veiksnius fiziniai, tiek juridiniai asmenys, o taip pat LR CK 2.133 str., kuris nurodo, kad atstovo sudarytas sandoris atstovaujamojo vardu, atskleidžiant atstovavimo faktą ir neviršijant suteiktų teisių, tiesiogiai sukuria, pakeičia ir panaikina atstovaujamojo civilines teises ir pareigas. Šiems santykiams būdingas fiduciarumas (įgaliotojo ir įgaliotinio tarpusavio pasitikėjimas), todėl ribojant atstovaujamojo asmens teisę pasirinkti savo atstovą yra pažeidžiamas Konstitucijos 35 straipsnis, kuriame nurodoma, jog: „Piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas“.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 8 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=384781&p_query=&p_tr2=21 Prisijungimo laikas: 2012-11-08.

Taigi įgaliotas asmuo veikia ne savo vardu, o atstovauja įgaliojančio asmens interesams ir realiai su asociacijos tikslais nesusiję asmenys jos veikloje nedalyvauja. Todėl tuometinis reglamentavimas nesukėlė aukščiau nurodytų problemų.

Be to, asociacijos veiklos tikslas yra asociacijos narių interesų atstovavimas ir gynimas, todėl kiekvienas narys turi teisę pasirinkti sau priimtinausią būdą šia teise pasinaudoti, t.y. veikti pačiam ar per atstovą. Įgaliojimu asmuo suteikia teisę įgaliotiniui veikti atstovaujamojo vardu ir jame yra aiškiai apibrėžiamos įgaliotiniui suteikiamos teisės, jų apimtis bei turinys. Juridinis asmuo įgaliojimą atstovauti savo interesus gali suteikti tiek su tuo juridiniu asmeniu susijusiems asmenims (darbuotojams, dalyviams ar valdymo organo nariams), tiek kitiems asmenims. Tačiau visi jie privalo veikti įgaliojimą išdavusios asmens interesais, neviršijant įgaliojime jiems suteiktų teisių apimties bei jų turinio. Jeigu įgaliotinis netinkamai atstovauja įgaliootojo interesus, įgaliotojas bet kada turi teisę panaikinti įgaliojimą. Todėl nepagrįstos ir prielaidos, jog „ilgainiui kiti asociacijos nariai yra realiai nušalinami nuo sprendimų priėmimo ir asociacija tampa siaurų asmeninių interesų tenkinimo priemone“.

Kartu atkreiptinas dėmesys, jog atsižvelgiant į LR CK 2.89 straipsnio nuostatas, juridinio asmens dalyvis gali perleisti teisę balsuoti juridinio asmens dalyvių susirinkime kitiems asmenims ir nustatyti balsavimo teisės įgyvendinimo tvarką ir būdus. Taigi net ir įtvirtinus įstatyme šį apribojimą, asociacijos dalyvis, tame tarpe ir asociacijos narys – juridinis asmuo, balsavimo teisę gali perleisti kitiems, nei su asociacija, nei su tuo juridiniu asmeniu nesusijusiems asmenims.

Asociacijas gali sudaryti nariai, kurie yra mažos įmonės ar įsikūrusios kituose miestuose ar net kitose valstybėse ir nutolusios nuo centrinės asociacijos būstinės. Tokie juridiniai asmenys neturi pakankamai žmogiškųjų ir finansinių išteklių tam, jog asociacijos visuotiniame narių susirinkime jam atstovauti galėtų įgalioti savo darbuotoją, dalyvį ar valdymo organo narį, todėl faktiškai iš jų yra atimama teisė būti atstovaujamiems visuotiniame narių susirinkime.

Taigi Lietuvos Respublikos Seimo nariai priimdami įstatymo pakeitimą neįsigilino į asociacijų veiklos specifiką Lietuvoje ir atstovavo tik didžiųjų asociacijų interesams, kurios turi daug darbuotojų, savo teisės skyrius ir todėl joms nekils jokių problemų įgalioti kompetetingą darbuotoją atstovauti jų asociacijai visuotiniame narių susirinkime. Pažymėtina, kad susidaro paradoksali situacija, kai šiuo įstatymo pakeitimu yra apribojama teisė įgalioti netgi advokatą atstovauti juridiniam asmeniui visuotiniame narių susirinkime.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog galima laikino fiktyvaus įdarbinimo grėsmė, siekiant apeiti įtvirtintus reikalavimus¹¹⁰ – pavyzdžiui, įdarbinti asmenis 1/10 etato. Asociacijoms gali tapti sudėtinga įvertinti jų narius atstovaujančius asmenis, kadangi nepateikiamas aiškus dokumentas, įrodantis atstovavimo faktą (įgaliojimas).

Taigi darytina išvada, jog pakeitus įstatymo 8 straipsnio 4 dalį, nebuvo pasiekti įstatymo pakeitimo tikslai, o tik nepagrįstai suvaržytos asmens teisės pakeitus buvusį teisinį reguliavimą. Konvencija numato, jog naudojimuisi teise jungtis į asociacijas negali būti taikomi jokie apribojimai, išskyrus tuos atvejus, kuriuos numato įstatymas ir kurie yra būtini demokratinėje visuomenėje valstybės ar visuomenės saugumo interesams. Vadovaujantis geresnio reglamentavimo principais, sprendimai, kuriais kišamasi į naudojimąsi pagrindinėmis žmogaus teisėmis, turi būti gerai argumentuoti, pagrįsti išsamia situacijos analize, nurodomos priemonės bei prognozuojami rezultatai.

Konstitucinis Teismas savo nutarime¹¹¹ yra pažymėjęs, kad esminis Konstitucijoje numatytų susivienijimų konstitucinio teisinio statuso elementas yra jų autonomiškumas valstybės valdžios, kitų valstybės ir savivaldybių institucijų, kitaip tariant, viešosios valdžios, atžvilgiu. Tik būdami autonomiškai valstybės valdžios, kitų valstybės ir savivaldybių institucijų atžvilgiu susivienijimai gali veiksmingai veikti kaip svarbus pilietinės visuomenės elementas, būti demokratinės valstybės piliečių saviraiškos forma ir visuomeninio aktyvumo garantas. Susivienijimų autonomiškumas viešosios valdžios atžvilgiu suponuoja *inter alia* jų konstitucinę teisę laikantis įstatymų savarankiškai, savo aktais (įstatais, statutais ir pan.) reglamentuoti savo vidaus tvarką.

Lietuvos Respublikos Seimas priimdamas įstatymo pakeitimą net nesigilino į šio įstatymo įgyvendinimo mechanizmą ir kokius neigiamus padarinius jis sukels asociacijų valdyme akivaizdžiai apribojant Konstitucijos garantuojamą susivienijimų laisvę. Be to, priėmus įstatymo pataisą iškyla daug praktinių bei administracinių problemų norint įgyvendinti įstatymo pakeitimą realybėje. Reikalinga papildomai patikrinti ir įsitikinti, kad juridinį asmenį atstovauja būtent konkretaus juridinio asmens darbuotojas, dalyvis ar valdymo organo narys – sukuriama papildoma administracinė našta, net didesnė nei buvo jau nusistovėjusi praktika.

Taigi akivaizdu, jog įtvirtinti reikalavimai, apribojantys asociacijos narių – juridinių asmenų, teisė įgalioti kitus asmenis atstovauti jų interesams visas ar dalį visuotinio narių susirinkimo teisių turinčiame asociacijos organe, yra neproporcingi ir nėra būtini siekiant užtikrinti demokratinės visuomenės interesus. Be to, nustatytas apribojimas sukuria teisinę

¹¹⁰ Lietuvos pramoninkų konfederacijos raštas „Dėl Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo pakeitimo įstatymo“ // http://www.lpk.lt/sites/default/files/2010-12-15_prezidentei_del_asociaciju_istatymo.pdf. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

¹¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas „Dėl Seimo narių kūrybinės veiklos“ // Valstybės žinios. 2004, Nr.163-5955.

koliziją tarp 2004 m. LR asociacijų įstatymo ir LR CK nuostatų¹¹², reglamentuojančių atstovavimo teisinius santykius.

Taip pat kyla prieštaravimų bendriesiems teisės principams – teisingumui bei protingumui. Šie teisės principai yra pamatiniai visiems teisės subjektams. Įstatymų leidėjas objektyviai negali sukurti taisyklės ar sprendimo varianto kiekvienai faktinei situacijai, todėl civiliniuose teisiniuose santykiuose dominuoja dispozityvumo principas, kuris leidžia teisės subjektams patiems pasirinkti tinkamiausią sprendimo būdą ar elgesio modelį. Lietuvos Respublikos Seimas šiuo konkrečiu atveju nuėjo imperatyvaus draudimo keliu uždraudžiant elgesio modelį nusistatyti patiems juridiniams asmenims savo įstatuose ir tai neabejotinai pakenkė sklandžiam asociacijų darbui.

Diskutuotina ir 2004 m. LR asociacijų įstatymo 8 straipsnio 7 dalyje numatyta visuotiniame asociacijos narių susirinkime priimamų sprendimų tvarka - sprendimas (išskyrus sprendimus dėl įstatų pakeitimo, asociacijos pertvarkymo ar pabaigos bei kolegialių valdymo organų rinkimo) laikomas priimtu, kai už jį gauta daugiau narių balsų "už" negu "prieš". Ši nuostata buvo priimta atsižvelgus į LR CK 2.93 straipsnį¹¹³, tačiau visgi svarstyтина, ar tokia nuostata geriausiai atitinka asociacijos narių interesus, kadangi pagal šį balsų skaičiavimo būdą neapskaitomi susilaikiusiųjų asociacijos narių balsai. Esant tokiam balsų skaičiavimo metodui sprendimas gali būti priimtas ir labai nedideliu balsavusių "už" narių procentu, svarbu, kad jų būtų daugiau už balsavusius "prieš". Diskutuotinas klausimas, koks balsavimo būdas būtų efektyviausias ir geriausiai išreikštų tikrąją asociacijos narių valią. Manytina, kad visuotinio narių susirinkimo sprendimai, priimti paprasta dalyvaujančių visuotiniame susirinkime narių balsų dauguma galėtų labiau atspindėti visų asociacijos narių valią, kai sprendimams priimti reikėtų tiesiog daugiau kaip pusės visų narių (ar dalyvaujančių susirinkime) balsų, t. y. 50% + 1.

Priešingai nei anksčiau galiojusiam 1996 m. LR asociacijų įstatyme, nėra numatyto organo, kuris atliktų asociacijos finansinę kontrolę (revizoriaus ar revizijos komisijos organo). Taigi palikta galimybė asociacijoms savarankiškai nuspręsti, ar jos įstatuose įtvirtins papildomo priežiūros organo institutą, jo kompetenciją ir kt., ar kiekvienais metais finansinei veiklai tikrinti pasirinks nepriklausomą subjektą – auditorių, audito kompaniją ar pan. Pažymėtina, jog pastaroji alternatyva gali pareikalauti iš asociacijos nemažų piniginių resursų, dėl ko gali būti nepagrįstai, neatsakingai ir neskaidriai naudojamos asociacijos lėšos. Jei asociacijoje būtų veikiantis finansinės veiklos kontrolę atliekantis organas, jo nariams už veiklą būtų draudžiama atlyginti,

¹¹² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso II knygos trečia dalis reglamentuoja atstovavimo teisinius santykius (2.132 – 2.185 straipsniai).

¹¹³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.93 straipsnyje įtvirtintas juridinių asmenų sprendimų priėmimas balsuojant.

kadangi 2004 m. LR asociacijų įstatymo 7 straipsnis nustato, kad kolegialių organų, kurie nėra valdymo organai, nariams už veiklą neatlyginama.

Tokiu reglamentavimu buvo siekiama sumažinti asociacijos pelno panaudojimo principų pažeidimo galimybes, tačiau neatsižvelgta, jog akivaizdžiai yra ribojamos asociacijos veiklos galimybės. Tam tikrais atvejais, pavyzdžiui, kai toks organas veikia nuolatos, atlyginti jo nariams už jų darbą yra reikalinga. Be to, nesuprantama įstatymo leidėjo pozicija, kodėl draudimas atlyginti už veiklą yra taikomas tik kolegialių organų, kurie yra ne valdymo organai, nariams, tuo tarpu vienasmeniui ne valdymo organui toks draudimas netaikomas. Taip pat neaišku, ar toks draudimas neleidžia organizacijai apskritai turėti bet kokių atlygintinų santykių su tokiais nariais, pavyzdžiui, netgi sudaryti su jais darbo sutartis. Nors tokia nuostata yra siekiama užtikrinti pelno neskirstymo principo įgyvendinimą, tačiau, kaip teisingai pabrėžė R. Šimašius: „darbas ir fizinio asmens pajamos paprastai yra apmokestinamos daugiau nei pelnas, todėl piktnaudžiauti ne pelno organizacijų statusu, kuomet atlyginimais būtų išsimokama gauta parama, netgi neapsimoka“¹¹⁴. Kitaip sakant, tokia nuostata tik varžo organizacijų laisvę, tačiau vargiai apsaugo nuo kokio nors piktnaudžiavimo.

Apskritai galima teigti, kad būtent organų struktūros ribojimų atveju organizacijos susiduria su daugiausia problemų rengdamos įstatus. Pirma, tinkamas organizacijos organų išdėstymas yra tam tikras vadybos sprendimas, antra, tą sprendimą dar reikia įforminti ir įsitikinti, kad jis neprieštaruja įstatymų leidėjo valiai. 2004 m. LR asociacijų įstatymas turėtų kiek įmanoma labiau palengvinti organizacijose veikiančių ar ketinančių veikti asmenų darbą, o ne sunkinti jį nustatant nepagrįstus ribojimus.

3.2.4. Asociacijos nariai, jų teisės ir pareigos

Kaip ir anksčiau galiojusiam 1996 m. LR asociacijų įstatyme, aktualioje 2004 m. LR asociacijų įstatymo redakcijoje skirtas atskiras straipsnis asociacijos nariui keliamiems reikalavimams bei teisėms reglamentuoti. Asociacijos nario pareigos įstatyme nėra nurodytos, tačiau blanketine norma yra nukreipta į asociacijos įstatus. Plačiau bus aptariamos kelios asociacijos nariui priskiriamos teisės, sukeliančios teisinio reglamentavimo neaiškumų.

2004 m. LR asociacijų įstatymo 13 straipsnio 4 dalies 3 punkte nurodyta, jog asociacijos narys turi teisę susipažinti su asociacijos dokumentais ir gauti visą asociacijos turimą informaciją apie jos veiklą. Pažymėtina, jog įstatymų leidėjas nėra detalizavęs nei kokio pobūdžio, nei kokios apimties informaciją asociacija turėtų suteikti savo nariui. Toks teisinis neapibrėžtumas sukelia asociacijoms problemų sprendžiant ginčus su asociacijos nariais dėl informacijos suteikimo.

¹¹⁴ Šimašius R. Ne pelno organizacijos ir jų reglamentavimas. Vilnius: Eugrimas, 2007. P. 28.

Lingvistiškai analizuojant teisės normą, galima daryti išvadą, jog įstatyme įtvirtinta sąvoka „asociacijos turima informacija apie jos veiklą“ nėra tapati sąvokai „asociacijos turima informacija“. Asociacijos turima informacija yra platesnė sąvoka, apimanti taip pat ir informaciją apie jos veiklą. Taigi galima situacija, kai asociacijos narys paprašo informacijos, kuri yra bendra asociacijos turima informacija (pavyzdžiui, duomenys apie kitų asociacijos narių finansinę padėtį), tačiau ji kitam asociacijos nariui neteiktina, kadangi tokie duomenys nesusiję su asociacijos veikla.

Be to, įgyvendinant asociacijos nario neturtinę teisę gauti asociacijos turimą informaciją, būtina atsižvelgti, ar prašoma informacija ir dokumentai yra vieša informacija, kuri kiekvienam asociacijos nariui prieinama ir turi būti teiktina, ar tai konfidenciali informacija, kuri turi būti itin saugoma ir negali būti lengvai gaunama kiekvienam asociacijos nariui jos tik paprašius. Vieša asociacijos informacija laikytini asociacijos įstatai, asociacijos narių sąrašas, finansinės atskaitomybės dokumentai. Konfidencialia informacija laikytina tokia informacija, kuri itin reikšminga visos asociacijos bei jos narių veiklai – asociacijos darbuotojams mokamas darbo užmokestis, valdymo organų posėdžių protokolai, asociacijos narių finansiniai duomenys ir panašiai.

LR CK 2.87 str. 2 d. nustato pareigą juridinio asmens valdymo organo nariui laikytis konfidencialumo. Ypač tais atvejais, kai tretiesiems asmenims galėtų būti atskleista informacija sudaranti komercinę, gamybos ar profesinę paslaptį. Pažymėtina, kad tretiesiems asmenims neturėtų būti atskleista informacija, kuri galėtų pakenkti juridiniam asmeniui ar suteikti tam tikrų privalumų ją gavusiam asmeniui. Konfidencialumo pareiga reiškia, jog juridinio asmens valdymo organai turi imtis reikiamų priemonių, kad konfidencialumo reikalavimas būtų užtikrintas visų juridinio asmens struktūrinių padalinių bei juridinio asmens dalyvių atžvilgiu.

Pažymėtina, jog asociacijos dažnai vienija verslo subjektus, kurių pagrindinis tikslas yra privačių interesų tenkinimas bei pelno siekimas. Asociacijos narys gali piktnaudžiauti 2004 m. LR asociacijos įstatymo suteikta neturtine teise gauti informaciją, siekdamas įgyti konkurencinį pranašumą prieš kitus asociacijos narius. Suteikus visą prašomą informaciją, galimai būtų pakenkta kitų juridinių asmenų bei pačios asociacijos vykdomai ūkinei-komercinei veiklai. Prašomos informacijos suteikimas visa apimtimi suteiktų pagrindo asociacijos nariui naudotis šia informacija savo privačiais tikslais, viešai informacija disponuoti bei platinti tretiesiems asmenims. Taigi svarbu, kokių tikslu yra reikalinga prašoma suteikti informacija ir būtent kokiems tikslams ji bus naudojama.

Taip pat galima ir tokia situacija, kai prašoma pateikti informacija apie asociaciją yra labai didelės apimties, reikalaujama pateikti informaciją už ilgą laikotarpį, kurios dalis jau gali būti archyve. Tokios informacijos pateikimas pareikalautų daug administracinių bei žmogiškųjų

išteklių, kadangi ją reikėtų surasti, susisteminti pagal asociacijos nario nurodytą tvarką ar pasirinktą formatą, o tai pareikalautų dar daugiau laiko sąnaudų.

Taigi įstatymo lygmeniu nedetalizavus asociacijos nariui suteiktos neturtinės teisės susipažinti su asociacijos dokumentais ir gauti visą asociacijos turimą informaciją apie jos veiklą, praktikoje taikant šią nuostatą susiduriama su problema, kokio pobūdžio ir apimties informaciją asociacijos narys turi teisę gauti. Visgi galima daryti išvadą, jog asociacijos nario teisė gauti informaciją nėra absoliuti, ir analizuotais atvejais būtų teisėtas pagrindas tokią asociacijos nario teisę apriboti.

Siekiant ištaisyti šią įstatymo spragą, galbūt būtų galima taikyti Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo¹¹⁵ analogiją, kuriame detalizuota, su kokia informacija turi teisę susipažinti bendrovės akcininkai. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 18 str. nurodoma, jog bendrovės akcininkai turi teisę susipažinti su bendrovės įstatu, metinių finansinių ataskaitų rinkinių, bendrovės metinių pranešimų, auditoriaus išvadų ir audito ataskaitų, visuotinių akcininkų susirinkimų protokolų ar kitų dokumentų, kuriais įforminti visuotinio akcininkų susirinkimo sprendimai, stebėtojų tarybos pasiūlymų ar atsiliepimų visuotiniams akcininkų susirinkimams, akcininkų sąrašų, stebėtojų tarybos ir valdybos narių sąrašų, kitų bendrovės dokumentų, kurie turi būti vieši pagal įstatymus, taip pat stebėtojų tarybos ir valdybos posėdžių protokolų ar kitų dokumentų, kuriais įforminti šių bendrovės organų sprendimai, jei šie dokumentai nesusiję su bendrovės komercine (gamybine) paslaptimi, konfidencialia informacija.

Taigi analogiškai tokio paties pobūdžio informacija galėtų būti prieinama ir asociacijos nariui. Tame pačiame Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 18 str. nurodoma, kad tik akcininkas arba akcininkų grupė, turintys ar valdantys daugiau kaip 1/2 akcijų ir pateikę bendrovei jos nustatytos formos rašytinį įsipareigojimą neatskleisti komercinės (gamybinės) paslapties, konfidencialios informacijos, turi teisę susipažinti su visais bendrovės dokumentais. Taigi 2004 m. LR asociacijų įstatyme taip pat galėtų būti įtvirtinta galimybė asociacijos nariui pateikus rašytinį įsipareigojimą neatskleisti komercinės (gamybinės) paslapties, konfidencialios informacijos susipažinti su asociacijos turima informacija.

Tačiau visgi pažymėtina, jog dėl asociacijų teisiniams santykiams taikytino Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo yra pasisakęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kuris savo nutartyje¹¹⁶ pažymėjo, jog atsižvelgiant į 2004 m. LR asociacijų įstatymo ir į Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo reglamentuojamų juridinių asmenų specifiką bei šiuose įstatymuose įtvirtintą atitinkamų teisinių santykių reglamentavimo specifiką, asociacijų teisiniams santykiams negali būti taikoma įstatymo analogija ir nagrinėjant ginčo santykius,

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas. // Valstybės žinios. 2003, Nr. 123-5574.

¹¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje V. L. v. Tauragės medžiotojų klubas „Sakalas“, bylos Nr. 3K-7-470/2009 // <http://www.infolex.lt/tp/144744>. Prisijungimo laikas 2012-10-19.

susijusius su asociacijomis, negali būti vadovaujamosi Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo nuostatomis.

Taigi įstatymo lygmeniu suteikiant asociacijos nariui teisę gauti „visą asociacijos turimą informaciją“, nesukonkretizavus, kokio pobūdžio ir apimties tai yra informacija, 2004 m. LR asociacijų įstatymo 13 straipsnio 4 dalies 3 punkto taikymo problema siekia ištaisyti Lietuvos Respublikos teismai. Pažymėtina, jog šioje srityje teismų praktika nėra labai gausi, ginčai tarp asociacijos ir jos narių išspręsti tik pirmosios instancijos teismuose.

Vilniaus miesto 2 apylinkės teisme buvo nagrinėjama civilinė byla dėl informacijos pateikimo, kurioje asociacijos narys prašė įpareigoti asociaciją pateikti informaciją apie asociacijos narius, darbuotojus, jų atlyginimus, komandiruotes, asociacijos dukterinių įmonių balansus ir pelno nuostolių ataskaitas, asociacijos skolininkus, valdymo organų protokolus bei informaciją apie asociacijos vykdomas derybas. Teismas priėmė sprendimą¹¹⁷, kuriuo ieškinio netenkino ir nurodė, kad dalis prašomos informacijos yra vieša (asociacijos narių sąrašas), o kita prašoma informacija nepriskirtina prie asociacijos dokumentų ir nelaikytina asociacijos turima informacija apie jos veiklą. Taigi iš esmės teismas atskyrė dvi jau anksčiau minėtas netapataus turinio sąvokas: „asociacijos turima informacija“ ir „informacija apie asociacijos veiklą“. Asociacijos turima informacija yra platesnė sąvoka, apimanti informaciją apie asociacijos veiklą. Taigi asociacija gali turėti tam tikro pobūdžio informacijos, kuri nebus susijusi su jos veikla, todėl nebus teikiama jos nariams.

Teismas taip pat pažymėjo, jog teikiant informaciją būtina laikytis Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo¹¹⁸, konfidencialumo reikalavimų, jog nebūtų atskleista juridinių asmenų komercinė, profesinė ar gamybinė paslaptis, kuri suteiktų jas disponuojančiam asmeniui tam tikrą privalumą. Teismas taip pat atsižvelgė į tai, jog prašomai informacijai pateikti turėtų būti atliktas didelės apimties dokumentų paieškos darbas, padaryti paskaičiavimai, suvestinės ir visiškai neaiškus tokio darbo tikslas ir prasmė.

Teismas kitoje civilinėje byloje taip pat išnagrinėjo ieškinį dėl informacijos pateikimo, kuriuo asociacijos narys prašė įpareigoti asociaciją pateikti informaciją ir dokumentus apie kitų asociacijos narių išskolinimus asociacijai ir asociacijos dukterinei įmonei. Teismas priėmė sprendimą¹¹⁹, kuriame ieškinį tenkino iš dalies, ir nurodė, jog asociacijos narių neįvykdytos prievolės asociacijai (skolos) yra duomenys apie asociacijos veiklą. Taip pat duomenys apie asociacijos veiklą yra ir informacija, kokių priemonių ėmėsi asociacija, kad būtų išieškotos asociacijos narių skolos asociacijai. Asociacijos nariams negali būti ribojama galimybė gauti

¹¹⁷ Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo 2012 m. birželio 5 d. sprendimas civilinėje byloje UAB „Vedautos autotransportas“ v. Lietuvos nacionalinė vežėjų automobiliais asociacija „Linava“, bylos Nr. 2-400-141/2012.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2008, Nr. 22-804.

¹¹⁹ Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo 2012 m. vasario 6 d. sprendimas civilinėje byloje UAB „Vievio transportas“ v. Lietuvos nacionalinė vežėjų automobiliais asociacija „Linava“, bylos Nr. 2-271-432/2012.

išsamią informaciją apie asociacijos narių skolas asociacijai ir negali būti ribojamos galimybės susipažinti su atitinkamais dokumentais. Ši informacija negali būti ribojama tuo pretekstu, kad joje esama duomenų apie įmonių – skolininkų finansinę būklę. Pačios būdamos asociacijos narėmis, įmonės – skolininkės gali ir privalo suprasti, kad duomenys apie jų skolas asociacijai yra pasiekiami kitiems asociacijos nariams. Informaciją apie jos narių prievolių asociacijai įvykdymo būklę asociacija neabejotinai turi, todėl gali ir privalo pateikti asociacijos nariui.

Tačiau teismas netenkino reikalavimo suteikti informaciją apie kitų asociacijos narių išsiskolinimus asociacijos dukterinei įmonei ir pažymėjo, jog asociacijos dukterinė įmonė yra savarankiška įmonė, privatus juridinis asmuo. Juridiniai asmenys turi teisumą (jie gali įgyti ir turėti bet kokias civilines teises ir pareigas). Pats privatus juridinis asmuo (jo valdymo organai) turi diskreciją nuspręsti, kam ir kokią informaciją apie savo veiklą pateikti. Galimybė gauti informaciją apie privačiojo juridinio asmens veiklą paprastai suteikiama tik to juridinio asmens steigėjams, dalyviams ar valdymo organams. Taigi informacija apie savarankiško privačiojo juridinio asmens, asociacijos dukterinės įmonės, skolininkus ir jų neįvykdytų prievolių dydžius pažeidžia tokios įmonės teisumą.

Taigi kaip matyti iš negausios teismų praktikos, teismai nesuformavo galutinės doktrinos, kokios apimties ir pobūdžio informaciją asociacijos narys turi teisę gauti. Visgi galima daryti prielaidą, jog asociacija turi įgyvendinti asociacijos nario neturtinę teisę gauti informaciją, prieš suteikdama informaciją privalo identifikuoti prašomos informacijos pobūdį, įvertinti, ar asociacijos nario elgesys asociacijos ar kitų jos narių atžvilgiu nėra laikytinas nesąžiningu ir ar jis gali būti pagrindas riboti asociacijos nario teisę gauti specifinio pobūdžio asociacijos informaciją, ar tokie asociacijos nario veiksmai nėra galimi kaip nesąžininga konkurencija. Taigi būtina vertinti, ar asociacijos narys nepiktnaudžiauja teise, ar elgiasi nesąžiningai, ar tokio pobūdžio informacijos atskleidimas negresia žalos visai asociacijai arba jos nariams atsiradimu.

2004 m. LR asociacijų įstatymo 13 straipsnio 4 dalies 4 punkte įtvirtinta asociacijos nario teisė bet kada išstoti iš asociacijos, nurodomos ir tokio sprendimo pasekmės. Taigi įstatymas numato asmens negatyviąją teisę į susivienijimų laisvę, nors neįtvirtina išstojimo iš asociacijos tvarkos bei sąlygų ir nenustato galimybės pačiai asociacijai pašalinti asociacijos nari. Sistemškai taikant LR asociacijų įstatymo 12 straipsnio nuostatas, nustatančias asociacijos įstatų turinį, matyti, jog įstatymų leidėjas delegavo teisę asociacijoms pačioms savo įstatuose nustatyti asociacijos narių teises ir pareigas, narių išstojimo ir pašalinimo iš asociacijos tvarką bei sąlygas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, detalizuodamas asociacijos nario pašalinimo iš asociacijos tvarką bei sąlygas, nutarime¹²⁰ pasisakė, kad atsižvelgiant į tai, jog teisė laisvai

¹²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje V. L. v. Tauragės medžiotojų klubas „Sakalas“, bylos Nr. 3K-7-470/2009 // <http://www.infolex.lt/tp/144744>. Prisijungimo laikas 2012-11-01.

vienytis į asociacijas yra konstitucinė ir konvencinė žmogaus teisė, taip pat pažymėdamas klausimo dėl nario pašalinimo iš asociacijos svarbą bei individualią (asmeniui, kurio pašalinimo iš asociacijos narių klausimas nagrinėjamas) ir kolektyvią (visiems asociacijos nariams) reikšmę, konstatavo, kad asociacijoje, sprendžiant klausimus dėl narių pašalinimo, turi būti sudaromos tinkamiausios ir priimtinausios sąlygos (prielaidos) visiems suinteresuotiems asmenims tinkamai pasirengti tokio svarbaus klausimo nagrinėjimui. Pavyzdžiui, turi būti iš anksto ir aiškiai suformuluojami pašalinimo pagrindai, sudaromos sąlygos (galimybės) surinkti ir pateikti visą šiam klausimui išspręsti reikšmingą informaciją, susiformuoti narių nuomonei, pasisakyti visiems suinteresuotiems asmenims, pateikti atsikirtimus ir panašiai. Tokiais atvejais turi būti užtikrinama, kad šie reikšmingi klausimai nebūtų nagrinėjami, sprendžiami ir (arba) dėl jų balsuojama iš esmės nepasirengus. Nors šios garantijos nėra tiesiogiai įtvirtintos norminiuose teisės aktuose, tačiau jas lemia ne tik narystės asociacijoje, kaip konstitucinės ir konvencinės žmogaus teisės, reikšmė, bet ir CK 1.5 straipsnyje įtvirtinti teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai.

Be to, pažymėtina, kad nurodytos garantijos atitinka visų asociacijos narių, o ne vien tik asmens, kurio narystės klausimas sprendžiamas, interesus. Šios garantijos nustatomos asociacijos įstatuose, tačiau ir tuo atveju, kai įstatuose jų nenustatyta, aptariamoms garantijoms turi būti, vadovaujantis teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principais, įgyvendinamos asociacijos atitinkamų organų konkrečiais veiksmais, pavyzdžiui, iš anksto, per protingą iki visuotinio narių susirinkimo terminą iškeliant klausimą dėl nario pašalinimo, jį iš anksto įtraukiant į susirinkimo darbotvarkę, suteikiant protingą terminą nariui, kurio pašalinimo klausimą numatyta nagrinėti, bei kitiems nariams pasirengti šio klausimo nagrinėjimui ir panašiai.

Taigi įgyvendinant 2004 m. LR asociacijų įstatymo nuostatas, susijusias su asociacijos nario teisėmis bei pareigomis, susiduriama su įstatymo taikymo problemomis. Nors Lietuvos teismai šias spragas bando taisyti taikydami įstatymo normas bei jas aiškindami, visgi didžiausias uždavinys yra skiriamas asociacijoms. Pačios asociacijos savo įstatuose turi nustatyti tokią asociacijos narių teisių ir pareigų apimtį, jog nebūtų neproporcingai ir nepagrįstai ribojamos asmens teisės įgyvendinti asociacijų laisvę, tačiau ir nebūtų leista asociacijos nariui šia teise piktnaudžiauti.

3.2.5. Asociacijos pertvarkymo ir pabaigos ypatumai

2004 m. LR asociacijų įstatymo 18 straipsnyje yra įtvirtinti asociacijų pertvarkymo ir pabaigos ypatumai, iš esmės atsižvelgiant į LR CK nuostatas, reglamentuojančias juridinio

asmens reorganizavimo ir likvidavimo procedūras. Buvo atsisakyta iki tol galiojusio visuomeninių organizacijų veiklos sustabdymo bei veiklos nutraukimo reglamentavimo, kaip neatitinkančio LR CK nuostatų. Iki 2004 m. LR asociacijų įstatymo priėmimo asociacijas reglamentavusiuose teisės aktuose nebuvo numatytos galimybės asociaciją pertvarkyti į kitos teisinės formos viešąjį juridinį asmenį, tačiau vadovaujantis LR CK nuostatomis, asociacijos pertvarkymo ypatumai naujai įtvirtinti 2004 m. LR asociacijų įstatyme ir draudžiama asociaciją reorganizuoti ir pertvarkyti vienu metu.

Visgi 2004 m. LR asociacijų įstatyme įtvirtintas teisinis reglamentavimas sukėlė tam tikrų įstatymo taikymo praktinių problemų. Kaip pastebėjo Nevyriausybinių organizacijų teisinio instituto ekspertai, 2008 m. atlikdami tyrimą „NVO teisinės bazės Lietuvoje problematika“¹²¹, asociacijų reorganizavimas yra itin sudėtingas, o jo įregistravimo kaštai išties nemaži. Reorganizavimo atveju kaštus gerokai didina reorganizavimo sąlygų reikalavimas. Pirma, parengti reorganizavimo sąlygas be specialių žinių dauguma nedidelių asociacijų nėra pajėgios, todėl reorganizavimosi atveju joms tektų pasitelkti brangiai apmokamus specialistus. Antra, reikalaujama paskelbti šias sąlygas viešai, t.y. asociacijos įstatuose numatyta dienaštyje, kuris, jei organizacija nėra deklaravusi, kad veikia tik tam tikrame regione, turi būti nacionalinis. Galima pagrįstai teigti, kad tokios apimties dokumento, kaip reorganizavimo sąlygos, parengimas ir paskelbimas bet kuriame nacionaliniame dienaštyje kainuoja daugiau, nei dauguma asociacijų gali tai sau leisti. Iš esmės šie reikalavimai yra suprantami turint galvoje kreditorių apsaugą, tačiau, kita vertus, būtina diskutuoti, kaip ši procedūra galėtų būti palengvinta, pagreitinta, kaip valstybė galėtų pagelbėti asociacijoms, norinčioms reorganizuotis.

Galima daryti prielaidą, jog asociacijos reorganizavimo procedūrą palengvintų vieno iš reorganizavimo reikalavimų – parengti reorganizavimo sąlygas ar paskelbti šias sąlygas viešai – atsisakymas. O galbūt pakaktų nustatyti pavyzdinę reorganizavimo sąlygų formą, kurios užpildymui nereikėtų samdyti specialisto. Tai neabejotinai palengvintų reorganizavimo procedūrą bei sumažintų piniginius kaštus. Visgi tai lieka diskusijų objektu, tačiau palengvintas reglamentavimas yra būtinas norint užtikrinti asociacijų dinamiškumą ir gebėjimą prisitaikyti prie besikeičiančių aplinkybių. Didelės, nacionaliniu mastu veikiančios asociacijos, vienijančios didelį skaičių narių, paprastai yra itin naudingos valstybei, nes sudaro tam tikrą viešojo sektoriaus „rėmą“, iš dalies užtikrina jo stabilumą. Dėl to turėtų būti sukurta tinkama aplinka asociacijoms jungtis ir tokiu būdu plėsti savo veiklą.¹²²

Sudėtinga asociacijoms yra ir likvidavimo procedūra. Sunkiausiai prieinama daugeliui

¹²¹ Tyrimas „NVO teisinės bazės Lietuvoje problematika“, atliktas projekto „Lietuvos NVO teisinės bazės gerinimas“ metu // http://www.nvoteise.lt/files/ul/projektas/antroji_d_issukiai.pdf. Prisijungimo laikas: 2012-11-03

¹²² Tyrimas „NVO teisinės bazės Lietuvoje problematika“, atliktas projekto „Lietuvos NVO teisinės bazės gerinimas“ metu // http://www.nvoteise.lt/files/ul/projektas/antroji_d_issukiai.pdf. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

asociacijų likvidavimo procedūros dalis – tai likvidatoriaus paskyrimas ir jo atliekamas darbas. Pagal LR CK 2.80 straipsnį likvidatorius privalo būti tam tikros kvalifikacijos, todėl jo paskyrimas savaime yra susijęs su itin dideliais kaštais. Šiuo atžvilgiu svarbu paminėti, jog asociacijos yra pelno nesiekiantys subjektai, t. y. visą savo veiklos laikotarpį pagrindinis jų tikslas nėra ir negali būti pelno siekimas. Esant tokiam tikslui, natūralu, kad ir asociacijos veiklai pasibaigus gali nelikti finansų užsiimti tokia sudėtinga likvidavimo procedūra, kokia dabar yra bendrai nustatyta LR CK. Vertinant šią likvidavimo procedūrą, jos sudėtingumą ir kaštus, gali susidaryti situacija, kai asociacijos veikla realiai yra pasibaigusi, tačiau ji iš Juridinių asmenų registro nėra išregistruota dėl per ilgos procedūros ir per didelių piniginių kaštų. Gali pasirodyti, kad toks reglamentavimas, kai asociacija realiai neveikia, tačiau lieka įregistruotos, niekam nekenkia.

Tačiau tokia situacija, vis dėlto, yra netinkama ir sukelia įvairių problemų. Pavyzdžiui, asociacijos vadovas nenutraukia savo veiklos asociacijoje, o asociacija yra įdarbinusi bent vieną darbuotoją – baigus veiklą iš vadovo ir toliau būtų reikalaujama pateikti įvairias ataskaitas. Arba dar blogiau – jei naujai išrinkti valdymo organų nariai nepersiregistruoja Juridinių asmenų registre, organizacijai baigus savo veiklą, valdžios institucijų reikalavimai išlieka buvusiems ir su organizacija kuris laikas nesusijusiems valdymo organų nariams. Tai gi negalima atmesti galimybės, kad būtent žinojimas, jog įsteigus asociaciją bus itin sunku ją likviduoti, yra priežastis, sulaikanti asmenis nuo naujos asociacijos steigimo¹²³.

Atsižvelgiant į įvairias asociacijų veiklą ir valdymą reglamentuojančias 2004 m. LR asociacijų įstatymo nuostatas, galima daryti išvadą, jog teisinis reguliavimas yra prieštaringas ir sukelia daug praktinių problemų. Nors dauguma įstatymo normų orientuotos į LR CK, visgi palikta įstatymo taikymo spraga, kurios praktikoje tiek asociacijoms, tiek jos nariams sukelia nemažai teisinio neaiškumo ir neužtikrintinumo. Kadangi įstatymų leidėjas siekia asociacijų teisinius santykius kuo plačiau reglamentuoti įstatymo lygmeniu, būtina itin atsakingai ir apdairiai formuluoti įstatymo nuostatas, jog nebūtų pažeista ne tik konvencinė bei konstitucinė asmens teisė jungtis į asociacijas, bet ir būtų užtikrintas tinkamas asociacijų veiklos ir valdymo mechanizmas.

¹²³ Žr. Ten pat.

4. LIETUVOS RESPUBLIKOS ASOCIACIJŲ ĮSTATYMO TEISINIO REGULIAVIMO PERSPEKTYVOS, UŽSIENIO ŠALIŲ PATIRTIS

4.1. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 4, 6, 7, 8, 9, 10 ir 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas

Šiuo metu galiojantis 2004 m. LR asociacijų įstatymas sukuria nemažai problemų asociacijų steigimui, registravimui ir veiklai. Dėl šių priežasčių nėra skatinamas visuomenės suinteresuotumas jungtis į asociacijas ir dalyvauti jų veikloje, asociacijoms atstovaujama neefektyviai. Teisinis reglamentavimas nustato griežtus reikalavimus asociacijoms, kurie taip pat taikomi ir verslo subjektams, o tai sukelia formalias kliūtis asociacijų, kaip ne pelno juridinių asmenų, steigimuisi ir veiklai. Siekiant didesnio visuomenės narių išitraukimo į asociacijos veiklą taip įgyvendinant asociacijų laisvę bei siekiant asociacijų veiklos efektyvumo ir profesionalumo, kilo būtinybė kooreguoti įstatymo nuostatas ir supaprastinti teisinį reglamentavimą bei 2004 m. LR asociacijų įstatymo nuostatas suderinti su LR CK.

2011 m. birželio 7 d. Teisingumo ministerija pateikė svarstyti „Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 4, 6, 7, 8, 9, 10 ir 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą¹²⁴“ (toliau – Projektas), kuriame siekiama liberalizuoti asociacijų teisinį reglamentavimą, supaprastinti asociacijų steigimo ir registravimo procesą, sumažinti administracines sąnaudas, palengvinti sąlygas sudaryti paprastesnės struktūros valdymo organus, be to, tikslinamos įstatymo nuostatos, reglamentuojančios balsavimą ir atstovavimą visuotiniame narių susirinkime.

Kaip nurodyta Projekto aiškinamajame rašte¹²⁵ šiuo metu galiojančio 2004 m. LR asociacijų įstatymo nuostatos, reglamentuojančios asociacijų organų struktūrą, visuotinio narių susirinkimo kompetenciją, valdymo organų kompetenciją, finansinės veiklos kontrolę, sukuria formalias kliūtis jų steigimuisi ir veiklai, todėl visuomenės nariai nėra suinteresuoti burtis į asociacijas. Be to, 2004 m. LR asociacijų įstatymas nustato, kad asociacijos įstatuose nustatytų kolegialių organų, kurie nėra valdymo organai, nariams už veiklą neatlyginama, tačiau veikla tokiuose organuose reikalauja papildomų laiko sąnaudų, žinių ir patirties. Todėl tokia įstatymo nuostata sudaro kliūčių asociacijoms į kolegialius ne valdymo organus pritraukti pakankamai kvalifikuotų specialistų. Taip pat 2004 m. LR asociacijų įstatymo 8 straipsnio 4 dalies nuostata,

¹²⁴ Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ir 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. XIP-3149 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=397108&p_query=&p_tr2=2; Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

¹²⁵ Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ir 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo aiškinamasis raštas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=397110&p_query=&p_tr2=2; Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

nustatanti konkretų asmenų ratą, kuriems gali būti išduodamas įgaliojimas įgyvendinant dalininko neturtines teises, prieštarauja esminiams civiliniams materialinės teisės principams. Taigi būtent šios priežastys paskatino tobulinti 2004 m. LR asociacijų įstatymo nuostatas, suteikiant kuo palangesnę teisinę bazę netrukdomai kurtis naujoms asociacijos bei jau veikiančioms – efektyviai toliau vykdyti bei plėtoti savo veiklą. Detaliau bus aptariami Projekte siūlomi įstatymo pakeitimai ir papildymai.

Projekto 3 straipsnio 1 dalyje siūloma atsisakyti 2004 m. LR asociacijų įstatymo 7 straipsnio 8 dalies ir pripažinti ją netekusia galios: „Asociacijos įstatuose nustatytų kolegialių organų, kurie nėra valdymo organai, nariams už veiklą neatlyginama“.

Tokiam straipsnio pakeitimui pritartina, nes asociacijos gali vienyti didelį skaičių narių, kurių interesams atstovauja ne vien tik valdymo organai, bet ir kiti kolegialūs organai, kurių veiklos efektyviam vykdymui reikalingi dideli žmogiškieji išteklių, laiko sąnaudos, žinios ir patirtis. Todėl siekiant didesnio asociacijų veiklos profesionalumo ir aktyvumo, žymesnio visuomenės ištraukimo į jų veiklą, būtina į asociacijas pritraukti aukštos kvalifikacijos specialistų.

Projekto 4 straipsnio 3 dalyje siūloma 2004 m. LR asociacijų įstatymo 8 straipsnio 4 dalį pakeisti ir išdėstyti taip: „Visuotiniame narių susirinkime sprendžiamojo balsu teisę turi visi asociacijos nariai. Vienas narys visuotiniame narių susirinkime turi vieną balsą. Jeigu asociacijos įstatuose numatytas kitas organas, turintis visas ar dalį visuotinio narių susirinkimo teisių, kiekvienas asociacijos nariams atstovaujantis asmuo turi tiek balsų, keliems asociacijos nariams jis atstovauja, jeigu asociacijos įstatai nenustato kitaip. Narys visuotiniame narių susirinkime ar organe, turinčiame visas ar dalį visuotinio narių susirinkimo teisių, gali dalyvauti asmeniškai (fizinis asmuo) arba būti atstovaujamas įstatymų ir steigimo dokumentų nustatyta tvarka. Nario įgaliojimas atstovauti visuotiniame narių susirinkime ar kitame visas ar dalį visuotinio narių susirinkimo teisių turinčiame organe notaro netvirtinamas.“

Šis Projekte numatytas 8 straipsnio 4 dalies pakeitimas sukėlė daugiausia diskusijų, kadangi dar 2010 m. gruodžio 14 d. didele balsų persvara (89 už, 2 prieš, susilaikė 9) buvo priimtas jau minėtas „Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 8 straipsnio pakeitimo įstatymas“¹²⁶, kuriuo buvo nustatytas konkretus asmenų ratas, kuriems gali būti išduodamas įgaliojimas įgyvendinant asociacijos nario, kuris yra juridinis asmuo, neturtines teises visuotiniame narių susirinkime (tik to juridinio asmens darbuotojas, dalyvis ar valdymo organo narys). Kadangi toks teisinis reguliavimas akivaizdžiai neatitinka atstovavimo teisinių santykių instituto, buvo pasiūlyta taisyti neseniai įtvirtintą teisinį reguliavimą.

¹²⁶ Plačiau apie jį žiūrėti 3 skyriaus 3.2.3. dalyje.

Nors diskutuotina, ar tikslingas toks teisinis nenuoseklumas ir ar aptariamoms normoms keitimas yra svarbesnis nei teisinio reguliavimo stabilumo užtikrinimo siekiamybė, visgi tokiam 8 straipsnio 4 dalies pakeitimui pritartina. Šiuo metu įtvirtinta nuostata, kad asociacijos narys – juridinis asmuo – gali būti atstovaujamas visuotiniame narių susirinkime tik to juridinio asmens darbuotojų, dalyvių ar valdymo organo, prieštarauja LR CK 2.132 straipsniui, kuriame nustatyta, jog asmenys turi teisę sudaryti sandorius per atstovus, kuriais gali būti tiek veiksnius fiziniai, tiek juridiniai asmenys, o taip pat LR CK 2.133 straipsniui, kuris nurodo, kad atstovo sudarytas sandoris atstovaujamojo vardu, atskleidžiant atstovavimo faktą ir neviršijant suteiktų teisių, tiesiogiai sukuria, pakeičia ir panaikina atstovaujamojo civilines teises ir pareigas. Asociacijos veiklos tikslas yra asociacijos narių interesų atstovavimas ir gynimas, todėl kiekvienas narys turi teisę pasirinkti sau priimtinausią būdą šia teise pasinaudoti, t.y. veikti pačiam ar per atstovą. Materialinė civilinė teisė nenustato ribojimų subjektų, kuriems gali būti išduoti įgaliojimai, ir nenustato galimybių kitiems įstatymams nustatyti kitaip.

Projekto 5 straipsnio 1 dalimi siūloma LR asociacijų įstatymo 9 straipsnį papildyti 2 dalimi: „Visų valdymo organų narių duomenys turi būti nurodomi Juridinių asmenų registre.“ Toks straipsnio papildymas yra diskutuotinas. Iš vienos pusės didesnis viešumas skatina veiklos efektyvumą bei skaidrumą asociacijose. Tačiau tada būtų reikalinga patikslinti nurodant, kokie tiksliai duomenys apie visus valdymo organų narius turi būti nurodyti. Siūlytina vadovautis privačių juridinių asmenų praktika teikiant duomenis Juridinių asmenų registru apie privataus juridinio asmens akcininkus. Todėl analogiškai Juridinių asmenų registre galėtų būti nurodomas asociacijos valdymo organo nario vardas, pavardė ir gyvenamoji vieta. Iš kitos pusės, tokie duomenys tampa vieši ir už palyginti nedidelį mokestį prieinami bet kuriam asmeniui.

Todėl būtina atsižvelgti į tam tikrų asociacijų specifiką, kurios vienija panašių požymių, savybių ar įpročių turinčius asmenis, ir šie asmenys nenori atskleisti savo duomenų viešai – pavyzdžiui, įvairios pacientų asociacijos: ŽIV infekuotų, protinių ar lytinių sutrikimų turinčių asmenų asociacijos ar gėjų bei lesbiečių lyga, smurtą patyrusių moterų draugija, anoniminių alkoholikų ar nuo narkotikų priklausomų asmenų klubas ir panašiai. Taigi tokių asociacijų valdymo organų nariai, apie kuriuos duomenys būtų paskelbti viešai, turėtų atskleisti savo tapatybes visai visuomenei bei žiniasklaidai. Todėl įstatyme toks teisinis reglamentavimas nepagrįstai galėtų apriboti asmens teisę į privatumą.

Galbūt optimaliausia būtų įstatyme numatyti tam tikras išimtis, kada ar kokioms organizacijoms skelbti savo valdymo organų narių duomenis nebūtų privaloma. Kai kurių užsienio šalių praktikoje yra net sukurtas atskiras, specialus statusas – „anoniminė asociacija“. Joms yra taikomas specifinis teisinis režimas, kalbant ne tik apie informacijos apie valdymo organų narius įregistravimą, bet ir apie narių sąrašų pateikimą bei prieinamumą, viešas

ataskaitas, paramos šaltinių atskleidimą ir panašiai. Toks reglamentavimas padeda minėtoms organizacijoms plėtoti savo veiklą, nes tik nebijodami būti atskleisti asmenys ryžtasi jungtis į panašaus pobūdžio grupes ir veikti dėl bendro intereso¹²⁷.

Projekto 6 straipsnyje siūloma 2004 m. LR asociacijų įstatymo 10 straipsnio 1 dalį pakeisti ir išdėstyti sekančiai: „Asociacijos įstatuose nurodytas valdymo organas per įstatuose nustatytą terminą turi parengti kiekvienų praėjusių finansinių metų asociacijos metinį pranešimą ir metinių finansinių ataskaitų rinkinį“. Tokia įstatymo pataisa manytina yra tikslinga, kadangi dažnai asociacijas sudaro nemažas narių skaičius, todėl formalus reikalavimas asociacijoms kasmet rinktis į visuotinį narių susirinkimą tik patvirtinti asociacijos metinę finansinę atskaitomybę yra nepagrįstas, apsunkinantis asociacijos veiklą bei didinantis administracinę naštą. Pats reikalavimas valdymo organui parengti kiekvienų praėjusių finansinių metų asociacijos metinį pranešimą ir metinių finansinių ataskaitų rinkinį leidžiant su jais susipažinti, išlieka. Visuotiniam narių susirinkimui asociacijos metiniai pranešimai ir metinių finansinių ataskaitų rinkiniai pateikiami už įstatuose nustatytą laikotarpį, kuris negali būti ilgesnis už valdymo organo, parengusio metinius pranešimus ir metinių finansinių ataskaitų rinkinius, kadencijos laikotarpį ir ne ilgesnis nei ketveri metai.

Projekto 6 straipsnyje siūloma 2004 m. LR asociacijų įstatymo 10 straipsnio 2 dalį papildyti 4 punktu: „Asociacijos metiniame pranešime turi būti nurodyta: informacija apie gautą paramą ir jos panaudojimą, apie pačios asociacijos suteiktą paramą ir (arba) labdarą“. Taip siekiama didesnės asociacijų savikontrolės, efektyvesnio ir skaidresnio lėšų panaudojimo visuomenei naudingiems tikslams.

Tačiau toks 2004 m. LR asociacijų 10 straipsnio 2 dalies papildymas manytina yra netikslingas. Remiantis šiuo metu galiojančia Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymo¹²⁸ (toliau LR labdaros ir paramos fondo įstatymas) redakcija, labdara yra labdaros teikėjų savanoriškas ir neatlygintinas labdaros dalykų teikimas šiame įstatyme nustatytais tikslais ir būdais. Labdaros dalykai yra teikiami minimaliems socialiai priimtiniams poreikiams tenkinti, sveikatos priežiūrai užtikrinti, padėti likviduoti karo ir gaivalinių nelaimių, gaisrų, ekologinių katastrofų, užkrečiamųjų ligų protrūkių bei epidemijų pasekmes.

Labdaros gavėjais gali būti: neįgalieji (invalidai); ligoniai; vaikai našlaičiai ir be tėvų globos likę vaikai; nedirbantys pensininkai, negaunantys kitų pajamų, išskyrus pensijas ir kitas socialines išmokas; bedarbiai; asmenys, kuriems Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka pripažintas nukentėjusiųjų teisinis statusas; šeimos (asmenys), kurių gaunamos pajamos negali patenkinti jų minimalių socialiai priimtinių poreikių, kurių mastą nustato savivaldybės; asmenys,

¹²⁷ Tyrimas „NVO teisinės bazės Lietuvoje problematika“, atliktas projekto „Lietuvos NVO teisinės bazės gerinimas“ metu // http://www.nvoteise.lt/files/ul/projektas/antroji_d_issukiai.pdf. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos fondo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 7-128.

savivaldybių nustatyta tvarka pripažinti nukentėjusiais nuo karo ir gaivalinių nelaimių, gaisrų, ekologinių katastrofų, epidemijų, užkrečiamųjų ligų protrūkių. Taigi informacijos apie gautą bei suteiktą paramą ir (arba) labdarą bei jos viešinimas galėtų sukelti tam tikrą žalą tokiems socialiai jautriausiems bei pažeidžiamiems asmenims.

Be to, siekiant užkirsti kelią galimiems piktnaudžiavimo labdara bei parama veiksams, atkreiptinas dėmesys, jog labdaros ir paramos kontrolę atlieka visa eilė valstybinių institucijų: Valstybinė mokesčių inspekcija kontroliuoja labdaros ir paramos teikimą, gavimą ir naudojimą, kitos valstybės ir savivaldybių institucijos bei įstaigos kontroliuoja labdaros ir paramos teikimą, gavimą ir naudojimą pagal savo kompetenciją.

Taip pat paramos panaudojimas yra aiškiai reglamentuotas LR labdaros ir paramos įstatymo 10 straipsnyje. Labdaros ir paramos teikėjai bei gavėjai už labdaros bei paramos teikimo pažeidimus atsako Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka. Taigi, labdaros bei paramos teikimas yra griežtai reglamentuotas Lietuvos Respublikos įstatymuose, numatyta visa eilė institucijų, kontroliuojančių šią veiklą, taikančių atsakomybę už pažeidimus. Remiantis šiais argumentais, manytina, jog įstatymo normos papildymas nuostata, jog asociacijos metiniame pranešime turi būti nurodyta informacija apie gautą paramą ir jos panaudojimą, apie pačios asociacijos suteiktą paramą ir (arba) labdarą, būtų netikslingas.

Projekto 7 straipsnyje siūloma LR asociacijų įstatymo 12 straipsnį papildyti 3 dalimi: „Asociacijos įstatai gali būti sudaryti vadovaujantis pavyzdiniais įstatais, kuriuos tvirtina Vyriausybė ar jos įgaliota institucija“ bei papildyti 5 dalimi: „Asociacijos visuotinio narių susirinkimo kompetencijos ir šaukimo tvarkos, kitų asociacijos organų kompetencijos bei skyrimo ir atšaukimo tvarkos, įstatų keitimo tvarkos nurodyti nereikia, jei ji nesiskiria nuo šiame įstatyme nustatytos ir apie tai nurodoma asociacijos įstatuose“.

Galima pagrįstai teigti, kad dabartinė asociacijų steigimo tvarka bei įstatų sudarymas yra gana sudėtinga, brangi ir ganėtinai ilgai trunkanti procedūra. Norint užtikrinti asociacijos sektoriaus plėtrą, būtina supaprastinti šias procedūras ir padaryti jas palankesnes „plataus masto vartojimui“ („*user friendly*“¹²⁹). Galimybės įgyvendinti savo iniciatyvas visuomenei turėtų būti lengvai prieinamos, aiškios, greitos ir nebrangios. Taigi tokiems Projekte pateiktiems įstatymo papildymams pritarina. Suteikiama galimybė asociacijoms savo steigimo dokumentus parengti vadovaujantis pavyzdiniais įstatais, pats įstatų turinys bus paprastesnis ir aiškesnis, o taip bus palengvintas asociacijų steigimo procesas, sumažėtų laiko bei piniginių sąnaudų. Prie šio tikslo neabejotinai prisidės ir galimybė asociacijos steigimo dokumentus pateikti elektroniniu būdu.

Taigi apibendrintai galima teigti, jog nors kai kurios Projekto nuostatos turėtų būti dar tobulinamos, visgi siūlomi pakeitimai ir papildymai kryptingai eina liberalesnio asociacijų

¹²⁹ „Draugiškas, palankus vartoti“ – terminas, apibūdinantis lengvai prieinamą, naudotiną ir suprantamą paslaugą.

veiklos ir valdymo reglamentavimo modelio link. Nors Projektas vis dar svarstomas Lietuvos Respublikos Seime ir šis procesas kiek užtruko, galima teigti, jog ne pelno organizacijų sektorius yra stebimas, analizuojamos praktinės problemos ir vien jau valdžios atstovų iniciatyva tobulinti 2004 m. LR asociacijų įstatymą yra sveikintina.

4.2. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo praktiniai iššūkiai ateityje, užsienio šalių patirtis

Šiame darbe buvo analizuota asociacijas reglamentavusių teisės aktų raida, dabartinis teisinis reguliavimas, kylančios praktinės įstatymo taikymo ir aiškinimo problemos bei pateiktas Projektas, kuriuo siekiama tobulinant įstatyminę bazę ir taip palengvinti asociacijų sektoriaus veiklą bei valdymą. Visgi įvertinus asociacijas reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, teisinės iniciatyvas tobulinti 2004 m. LR asociacijų įstatymą, negalima daryti prielaidos, jog visa apimtimi bus pasiektas asociacijų veiklos efektyvumo ir visuomenės narių suinteresuotumo jungtis į asociacijas rezultatas. Asociacijų veikla ir valdymas yra dinamiškas procesas ir R. Šimašius yra teisus sakydamas, kad asociacijos yra novatoriškos, nustato naujus poreikius ir eksperimentuoja, ieškodamos geriausių jų tenkinimo būdų. Tuo būdu palaiko politinį, socialinį ir intelektualinį klimatą, kuriame pokyčiai tampa pageidautini platesniu mastu¹³⁰. Taigi socialinės inovacijos – viena iš pagrindinių vertybių, kurias asociacijos atneša visuomenei. Verta pripažinti, kad asociacijų dinamiškumas yra būtina novatoriškumo sąlyga, o pastarasis neišvengiamai mažėja esant 2004 m. LR asociacijų įstatyme įtvirtintoms sudėtingoms sąlygoms keistis, kurtis ar baigti savo veiklą.

2004 m. iš esmės pasikeitęs LR asociacijų įstatymas tapo gerokai lankstesnis ir liberalesnis. Daugeliu atveju atsisakyta principo „draudžiama tai, kas nėra leidžiama“ ir pereita prie principo „leidžiama tai, kas nėra uždrausta“. Gana daug kur buvo nustatyta bendroji taisyklė su priedašu „jei asociacijos įstatai nenumato kitaip“. Tokia praktika neabejotinai sveikintina, nes pastaroji įstatymo formuluoje išties palengvina asociacijų darbą rengiant savo įstatus (nereikia visų reikalavimų perkelti į savo įstatus), be to, leidžia asociacijoms pasirinkti palankesnę veiklos modelį. Kita vertus, būtina pabrėžti, kad nors egzistuoja ši teigiama tendencija, asociacijos valdymo struktūrai taikomų nepagrįstų ribojimų liko.

Nors pateiktame Projekte numatytas liberalesnis teisinis reguliavimas, stengiamasi supaprastinti asociacijų steigimo, veiklos, valdymo klausimus, tačiau diskutuotina, ar tai yra pakankamos priemonės norimam rezultatui pasiekti. Lietuva, norėdama turėti gana skaitlingą ir didelį visuomenės susidomėjimą asociacijomis, turi užtikrinti, kad iniciatyvūs žmonės galėtų

¹³⁰ Šimašius R. Ne pelno organizacijos ir jų reglamentavimas. Vilnius: Eugrimas, 2007. P. 19.

kiek įmanoma lengvesnėmis sąlygomis jungtis į asociacijas. Taigi net jei ir būtų priimtas Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 4, 6, 7, 8, 9, 10 ir 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas, asmenys vis tik susidurtų su dviejų etapų bendraja juridinių asmenų įregistravimo tvarka: 1) dokumentų patikrinimas ir patvirtinimas notarine tvarka; 2) įregistravimas Juridinių asmenų registre. Esant šiems etapams, nebus išvengta nevienodo teisės aktų bei asociacijų steigimo dokumentuose įtvirtintų nuostatų aiškinimo, interpretavimo, o tai nėra palanku asociacijoms¹³¹. Ir nors asociacijos savo steigimo dokumentus galės rengti vadovaujantis trumpesnio turinio pavyzdiniais įstatais, visgi notaro, dokumentų įregistravimo ir visos procedūros kaštų klausimas išliks itin svarbus kalbant apie naujų asociacijų steigimą ir jų veiklos įforminimą. Be to, teisiniame reglamentavime išliktų privaloma visų narių lygybė, organų struktūros ribojimai, protokolavimo procedūros, griežtas kompetencijos padalijimas, asociacijų reorganizavimo ir likvidavimo ypatumai, o tai galėtų suteikti nemažai vargo asociacijoms pasirenkant palankų veiklos modelį bei valdymo struktūrą.

Apskritai kontinentinės teisės šalyse asociacijos paprastai neturi didelių galimybių savo nuožiūra nusistatyti vidinę struktūrą bei priimti netradicinius sprendimus. Kontinentinei teisės tradicijai būdinga didesnė įstatymų gausa bei griežtesni apribojimai, siekiant teisės subjektus „įstatyti“ į tam tikras įstatymo leidėjo nustatytas „vėžes“. Kontinentinėje teisėje ryškiai išsiskiriamos dvi ne pelno organizacijų rūšys: asociacijos (*universitas personarum*), kurios yra organizuotos asmeninės narystės pagrindu, bei fondai (*universitas rerum*), kurie remiasi turiniu įnašu¹³². Asociacijose visuomet yra nariai, kurie gali įstoti į asociaciją ir išstoti iš jos. Asociacijos nariai gali turėti labai plačius išsipareigojimus asociacijai, tačiau dažniausiai jie apsiriboja tik pareiga mokėti nario mokesčių ir laikytis įstatų.

Prancūzijoje, kaip kontinentinės teisės tradicijos šalyje, būdinga tai, jog valstybei paliktas svarbus vaidmuo reguliuojant su asociacijos veikla susijusius teisinius santykius. Asociacijų veiklą reglamentuojantis 1901 m. įstatymas¹³³ asociacijos skirsto į *de facto* arba nepripažintas asociacijas, pripažintas asociacijas (pranc. *associations d'intérêt général*) ir pripažintas komunalines asociacijas (pranc. *associations reconnues d'utilité publique*). Pastarosios neapibrėžtos, o jų pripažinimas yra valstybės institucijų prerogatyva. *De facto* arba nepripažintos asociacijos teisinio subjektiškumo neturi, o pripažintos asociacijos įgauna juridinio asmens statusą, kai municipalinėms institucijoms deklaruojamas asociacijos pavadinimas, jos tikslai, buveinės vieta, vienasmenio valdymo organo rekvizitai, jo profesija, gyvenamoji vieta, ir

¹³¹ Tyrimas „NVO teisinės bazės Lietuvoje problematika“, atliktas projekto „Lietuvos NVO teisinės bazės gerinimas“ metu // http://www.nvoteise.lt/files/u1/projektas/antroji_d_issukiai.pdf. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

¹³² Šimašius R. Ne pelno organizacijos ir jų reglamentavimas. Vilnius: Eugrimas, 2007. P. 34.

¹³³ Loi du 1er juillet 1901 // <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006069570>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

pateikiami du statuto egzemplioriai. Tam, kad asociacija būtų pripažinta komunaline asociacija, ji turi nuolat vykdyti komunalinę veiklą ne trumpiau kaip 3 metus, jos statute turi būti įtvirtinta, kad jos tikslas yra veikla visuomenės interesams, jos veikla neturi apsiriboti vienu administraciniu vienetu, ir tokia asociacija turi turėti ne mažiau kaip 200 narių, o jos statusas turi atitikti Valstybės Tarybos (Conseil d'Etat) patvirtintą tipinį statutą. Pripažintos asociacijos statusas susijęs su tuo, kad valstybė pripažintų, jog ji teikia tam tikras paslaugas visuomenei. Asociaciją pripažinus, ji gali gauti valstybės pagalbą, tačiau ji griežtai kontroliuojama¹³⁴.

Vokietijoje taip pat asociacijų veikla detalai reglamentuota įstatymais. Konstitucinis asociacijų (*Vereine*) steigimo ir veiklos pagrindas įtvirtintas Vokietijos pagrindiniame įstatyme (*Grundgesetz*)¹³⁵, kurio 9 straipsnio 1 dalis skelbia, jog visi vokiečiai turi teisę steigti sąjungas ir bendrijas. Detalesnės nuostatos įtvirtintos Vokietijos civilinio kodekso (*Bürgerliches Gesetzbuch*)¹³⁶ 21 ir 22 paragrafuose, kur išskiriamos pelno nesiekiančios asociacijos (*Idealvereine*) ir komercinės asociacijos, siekiančios kurti pelną (*wirtschaftliche Vereine*). Atsižvelgiant į tai, ar asociacija siekia pelno, priklauso ir valdžios institucijų kontrolė¹³⁷. Taigi pažymėtina, jog kontinentinės teisės tradicijų šalyse, tokiose kaip Prancūzija ir Vokietijoje, atsižvelgiant į tai, kokio pobūdžio asociacija yra – pripažinta, ar nepripažinta, siekianti ar nesiekianti pelno, diferencijuojamas ir teisinis reguliavimas. Nuo to, ar asociacija turi juridinio asmens statusą ar ne, priklauso ir kaip griežtai ji valstybės yra kontroliuojama. Tokia praktika galėtų būti realizuojama ir mūsų teisiniame reglamentavime, kadangi Lietuvoje visoms asociacijoms, nepriklausomai nuo jos veiklos pobūdžio, tikslų, narių skaičiaus ar pan., yra keliami tokie patys reikalavimai. Tačiau asociacijos yra įvairios, vienos iš jų yra didelės ir dalyvauja rinkoje drauge su pelno siekiančiais subjektais, kitos – mažai veiklos ir narių turinčios asociacijos, į kurias asmenys susibūrė laisvalaikiui praleisti. Būtent pastarosioms dabar galiojantis LR asociacijų įstatymas yra pernelyg griežtas. Taigi atsižvelgiant į tokį asociacijų skirtingumą bei kontinentinės teisės tradicijos šalių praktiką, būtų tikslinga Lietuvoje diferencijuoti asociacijas ir joms keliamus reikalavimus.

Taip pat neabejotina, jog kiek įmanoma lakoniškesnis, mažiau reiklus įstatymuose nustatytas reglamentavimas palengvintų asociacijų veiklą ir valdymą. JAV ir Didžiojoje Britanijoje, kurios priskiriamos bendrosios teisės tradicijos šalims, yra vadovaujamosi labai

¹³⁴ Vadapalas V., Jočienė D. Nevyriausybinės organizacijos tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 79.

¹³⁵ 1949 m. Vokietijos Respublikos Konstitucija (Pagrindinis Įstatymas) // http://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_01.html. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

¹³⁶ German Civil Code // http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0056. 2012-10-19.

¹³⁷ Vadapalas V., Jočienė D. Nevyriausybinės organizacijos tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 80.

svarbia paprotine nuostata, kad tam tikri bendrai pripažįstami principai gali būti teisiškai realizuojami net ir tada, kai nėra jiems įgyvendinti skirtų teisės aktų. Teisinio reguliavimo nuostatos dažnai yra gana bendros ir formuoja daugiau elgesio principus, o ne konkrečias taisykles, arba yra dispozityvinės, t.y. nustatančios tik variantą, kuris gali būti pakeistas privačiu sprendimu. Organizavimosi forma taip pat mažai aptarta. Todėl netgi tos pačios rūšies organizacijos išdėstytų principų rėmuose yra labai skirtingos¹³⁸.

Taigi JAV ir Didžiojoje Britanijoje įtvirtintas liberalusis teisinis reguliavimas palieka laisvę kurti kuo įvairiausio pobūdžio ne pelno organizacijas, nepriklausomai, ar ši forma yra tiksliai įtvirtinta teisės aktuose. Pavyzdžiui Didžiojoje Britanijoje apskritai suteikta teisė veikti netgi tokioms organizacijoms, kurios nėra institucionalizuotos ar įregistruotos.¹³⁹ Tokia bendrosios teisės tradicijos šalių praktika rodo, kad verta palikti daugiau galimybių asociacijų savireguliacijai, nei didinti valstybės keliamus reikalavimus.

Netgi kas aštunta nauja darbo vieta Prancūzijoje ar Didžiojoje Britanijoje yra sukurama ne pelno organizacijoje. Jei Didžiosios Britanijos ne pelno organizacijos nustotų teikti savo paslaugas, o jų teikimą perimtų valstybė, tai mokesčių mokėtojams kainuotų 12 procentinių punktų padidintus pajamų mokesčius¹⁴⁰. Taigi neabejotina, jog šiose valstybėse įtvirtintas teisinis reglamentavimas turėjo didelį poveikį ne pelno organizacijoms tapti svarbia valstybės socialinės politikos dalimi.

Įvertinus skirtingų užsienio šalių teisinį reguliavimą, galima daryti išvadą, jog Lietuvoje būtina skatinti pačias asociacijas diegti tam tikrus standartus savo veikloje, įstatymuose įtvirtintus reikalavimus asociacijoms taikyti diferencijuotai, atsižvelgiant į asociacijų veiklos pobūdį, mastą ar kitas reikšmingas aplinkybes. Todėl būtų tikslinga 2004 m. LR asociacijų įstatyme išskirti tam tikras asociacijų rūšys, kadangi šiuo metu valstybės nustatyti apribojimai gali būti neadekvatūs asociacijų tikslams ir gali ne tiek sukurti gerus ir todėl pačioms asociacijoms naudingus standartus, kiek nereikalingus apribojimus. Taigi siekiant neiššaukti nereikalingų suvaržymų, pačios asociacijos galėtų pasirūpinti savo darbo kokybe ir įvaizdžiu, diegti savireguliacijos mechanizmus, garantuojančius profesionalų valdymą, veiklos skaidrumą ir deramą atskaitomybę, aukštus etinius standartus, o valstybė nustatytų tokį teisinį reglamentavimą, kuris skatintų asociacijų veiklą bei plėtrą, ir tik tiek, kiek tai būtina asociacijų laisvei užtikrinti. Sujungus ir suderinus visas šias priemones, Lietuvos teisinė bazė taptų ne tik palanki asociacijų sektoriaus plėtrai, bet ir patraukli iniciatyvoms iš užsienio.

¹³⁸ Šimašius R. Ne pelno organizacijos ir jų reglamentavimas. Vilnius: Eugrimas, 2007. P.34.

¹³⁹ Salomon, Lester M. The International Guide to Nonprofit Law. John Wiley & Sons, Inc., 1997. P. 10 – 11.

¹⁴⁰ Šimašius R. Ne pelno organizacijos ir jų reglamentavimas. Vilnius: Eugrimas, 2007. P. 19.

IŠVADOS

1. Nors sisteminė Lietuvos ir užsienio šalių teisės aktų bei mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, jog nėra įtvirtintos vieningos asociacijos sampratos, remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Konsitucinio Teismo jurisprudencija, galima išskirti du pagrindinius asociacijoms būdingus požymius: savanoriškumas ir bendras tikslas.
2. Atlikus 1995 m. LR visuomeninių organizacijų įstatymo ir 1996 m. asociacijų įstatymo analizę, galima daryti išvadą, jog šie teisės aktai iš esmės reglamentavo panašius teisinius santykius. Tiek visuomeninė organizacija, tiek asociacija buvo paremtos narystės pagrindu, jos narių interesų tenkinimu, todėl prigimtimi, tikslais, motyvais ir veiklos pobūdžio prasme šios organizacijos buvo vienodi dariniai. Toks teisinis reguliavimas, kai iš esmės tapačius teisinius santykius reglamentavo atskiri tos pačios teisinės galios teisės aktai, buvo akivaizdžiai perteklinis.
3. 2004 m. iš esmės pasikeitęs LR asociacijų įstatymas tapo gerokai lankstesnis ir liberalesnis. Daugeliu atveju atsisakyta principo „draudžiama tai, kas nėra leidžiama“ ir pereita prie principo „leidžiama tai, kas nėra uždrausta“. Sisteminė įstatymo nuostatų analizė leidžia daryti išvadą, jog daugeliu atveju nustatyta bendroji taisyklė su priedu „jei asociacijos įstatymai nenumato kitaip“, o tai palengvino asociacijų darbą bei įgalino asociacijas pasirinkti palankesnę veiklos modelį.
4. Sisteminė LR teisės aktų bei teismų praktikos analizė leidžia teigti, jog nors pagal 2004 m. LR asociacijų įstatymą asociacijos priskiriamos prie viešųjų juridinių asmenų, asociacijų veikla gali būti grindžiama ir privačiuoju interesu. Taigi nepaisant asociacijos įregistravimo viešojo juridinio asmens teisine forma, asociacija gali tenkinti ne tik viešąjį interesą, bet veikti ir būti suinteresuota privačių jos narių interesų įgyvendinimu.
5. Remiantis atlikta LR teisės aktų bei teismų praktikos analize, galima daryti išvadą, jog šiuo metu galiojančio 2004 m. LR asociacijų įstatymo nuostatos, reglamentuojančios asociacijų steigimą, organų struktūrą, visuotinio narių susirinkimo ir valdymo organų kompetenciją bei finansinės veiklos kontrolę, sukuria nemažai problemų asociacijų steigimui, sklandžiai veiklai ir valdymui. Dėl šių priežasčių nėra skatinamas visuomenės suinteresuotumas jungtis į asociacijas ir dalyvauti jų veikloje, asociacijoms atstovaujama neefektyviai.
6. Sisteminė LR teisės aktų analizė patvirtino, jog 2004 m. LR asociacijų įstatymo 8 straipsnio 4 dalyje įtvirtintas reikalavimas, jog asociacijos narys – juridinis asmuo, gali būti atstovaujamas visuotiniame narių susirinkime tik to juridinio asmens darbuotoju, dalyviu ar valdymo organo nariu, prieštarauja esminiams civiliniams materialinės teisės principams ir

sukelia teisinę koliziją su LR CK nuostatomis, reglamentuojančiomis atstovavimo teisinius santykius.

7. Remiantis šiuo metu pateikto 2004 m. LR asociacijų įstatymo pakeitimo ir papildymo projekto analize, galima teigti, jog įstatymų leidėjas siekia liberalizuoti asociacijų teisinį reglamentavimą, supaprastinti asociacijų steigimo ir registravimo procesą, sumažinti administracines sąnaudas, palengvinti sąlygas sudaryti paprastesnės struktūros valdymo organus, tikslinamos įstatymo nuostatos, reglamentuojančios balsavimą ir atstovavimą visuotiniame narių susirinkime, o tai neabejotinai padės lengviau realizuoti asmens teisę jungtis į asociacijas.

Pabaigoje galima pažymėti, jog remiantis atlikta Lietuvos ir užsienio šalių teisės šaltinių analize asociacijų veiklos ir valdymo teisinio reglamentavimo raidos ir problemų aspektu, pavyko atskleisti asociacijų esminius bruožus bei identifikuoti teisinio reguliavimo praktines problemas taikant asociacijas reglamentuojančių teisės aktų nuostatas. Taip pat pavyko suformuoti pasiūlymus tiesinio reglamentavimo trūkumams pašalinti, taigi galima teigti, jog buvo pasiektas darbo pradžioje užsibrėžtas tikslas, įgyvendinti iškelti uždaviniai. Be to, remiantis darbo išvadomis, galima teigti, kad pasitvirtino ir suformuluota darbo hipotezė.

PASIŪLYMAI IR REKOMENDACIJOS

1. Siūlytina supaprastinti asociacijos steigimo ir registravimo procesą bei sumažinti pinigines ir laiko sąnaudas suteikiant galimybę sudarius asociacijos steigimo dokumentus pagal pavyzdines formas atsisakyti reikalavimo juos tvirtinti notariškai.
2. Siūlytina atsisakyti formalaus perteklinio reikalavimo, jog steigiamos asociacijos įstatai turi būti pasirašyti per 3 dienas nuo steigiamojo susirinkimo dienos, kadangi LR CK 2.46 straipsnio 4 dalis nustato, kad juridinio asmens steigimo dokumentai netenka galios, jeigu jie nebuvo pateikti juridinių asmenų registruui per 6 mėnesius nuo steigimo dokumentų sudarymo.
3. Siūlytina atsisakyti 2004 m. LR asociacijų įstatymo 7 straipsnio 8 dalies „Asociacijos įstatuose nustatytų kolegialių organų, kurie nėra valdymo organai, nariams už veiklą neatlyginama“.
4. Rekomenduotina liberalizuoti protokolavimo procedūrą, suteikiant galimybę pačioms asociacijoms pasirinkti, kokie klausimai ir kada turi būti užfiksuoti protokole. Asociacijos savo įstatuose galėtų nustatyti sprendimų, kuriuos būtina protokoluoti, sąrašą (pvz., skiriant asmenį į pareigas, renkant vadovą, išlaidoms viršijant tam tikrą nustatytą limitą ir pan.).
5. Rekomenduotina detalizuoti 2004 m. LR asociacijų įstatymo 13 straipsnio 4 dalies 3 punktą ir tiksliai nurodyti, kokio pobūdžio ir apimties informaciją asociacijos narys turi teisę gauti iš asociacijos. Siūlytina vadovautis LR akcinių bendrovių įstatymo 18 straipsnyje nustatytu reglamentavimu.
6. Siūlytina iš 2004 m. LR asociacijų įstatymo 8 straipsnio 4 dalies šalinti prieštaringą įstatymo nuostatą, kuria nustatyta, jog „Asociacijos narys – juridinis asmuo gali būti atstovaujamas visuotiniame narių susirinkime tik to juridinio asmens darbuotojų, dalyvių ar valdymo organo narių“.
7. Atsižvelgiant į tai, kad asociacijas dažnai sudaro nemažas narių skaičius, rekomenduotina atsisakyti formalaus reikalavimo asociacijoms kasmet rinktis į visuotinį narių susirinkimą tik patvirtinti asociacijos metinę finansinę atskaitomybę.

LITERATŪROS SARAŠAS

Specialioji literatūra

1. Baranauskas E., Pakalniškis V., Karulaitytė – Kvainauskienė I. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2008.
2. Birmontienė T., Jarašiūnas E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2001.
3. Frowein J., Peukert W. Europäische Menschenrechtskonvention. EMRK – Kommentar. Berlin: N. P. Engel Verlag, Kehl, 1996.
4. Gomien D., Harris D., Zwaak L. Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. Maskva, 1998.
5. Greenawalt K., Kateb G. ir kt. Freedom of associations // <http://books.google.lt/books?id=oUxgcs6cJx4C&printsec=frontcover&dq=association&hl=lt&sa=X&ei=mz2nUPihGMqztAa5oIH4DQ&ved=0CD4Q6AEwBA#v=onepage&q=integration&f=false>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
6. Gutmann A., Greenawalt K., Kateb G. ir kt. Freedom of associations. Princeton: Princeton University Press, 1999.
7. J.M. van Veen. W. Negative Freedom of Association: Article 11 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms // http://www.icnl.org/research/journal/vol3iss1/art_6.htm. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
8. Mikelėnas V., Bartkus G. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso II knygos komentaras. Vilnius: Justitia, 2002.
9. Phelan M. Nonprofit Organizations: Law and Taxation. Indiana: Callaghan, 2010.
10. Phinnemore D. Associations: Stepping – stone or alternative to EU Membership? Sheffield: Sheffield Academic Press, 1999.
11. Recommendation CM/Rec(2007)14 of the Committee of Ministers to member states (Adopted by the Committee of Ministers on 10 October 2007 at the 1006 th meeting of the Ministers' Deputies // <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1194609>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
12. Salomon L. The International Guide to Nonprofit Law. United States: John Wiley & Sons, 1997.
13. Smith C., Freedman A. Voluntary associations – Perspectives on the literature. United States: Harvard University Press, 1972.
14. Šimašius R. Ne pelno organizacijos ir jų reglamentavimas. Vilnius: Eugrimas, 2007.
15. Villiger E.R. Handbuch der EMRK. Zurich: Verlag, 1993.
16. Vadapalas V., Jočienė D. Nevyriausybinės organizacijos tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje. Vilnius: Eugrimas, 2001.
17. Žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1995.

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33- 1014.
2. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr.50-1632.
3. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas. // Valstybės žinios. 2003, Nr. 123-5574.
4. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2008, Nr. 22-804.
5. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 32-786.
6. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 25-745.
7. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 15 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 52-1815.
8. Lietuvo Respublikos asociacijų įstatymo 5, 6, 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios. 2009, Nr. 1-21.

9. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 8 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2010, Nr. 153-7790.
10. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 -2262.
11. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymo įgyvendinimo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 18-401.
12. Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymo įgyvendinimo“ 1 ir 3 straipsnių pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 53-1251.
13. Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 21-506.
14. Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos fondo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 7-128.
15. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 7-191.
16. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 28-810.
17. Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 18-400.
18. Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymo 17 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 65-1545.
19. Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 59-1653.
20. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 23-593.
21. Muitinės konvencija dėl tarptautinio krovinių gabenimo su TIR knygelėmis (1975 m. TIR Konvencija) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 6-155.
22. Prancūzijos 1901 m. įstatymas // <http://www.associanet.com/europe/loi1901-eg.html>.
Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
23. Vokietijos civilinis kodeksas // http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0056.
Prisijungimo laikas: 2012-10-09.
24. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
25. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.
26. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.
27. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. gegužės 26 d. nutarimas Nr. 393 „Dėl ne pelno organizacijų (įmonių) įstatų pagrindinių nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1992, Nr. 21-628.
28. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. liepos 27 d. nutarimas Nr. 568 „Dėl labdaros organizacijų ir labdaros fondų steigimo ir registravimo tvarkos bei sąlygų“ // Valstybės žinios. 1993, Nr. 33-761.
29. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. rugpjūčio 3 d. nutarimas Nr. 601 „Dėl koncernų, konsorciūmų ir įmonių asociacijų steigimo ir veiklos nuostatų“ // Valstybės žinios. 1993, Nr. 35-802.
30. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „Dėl darbo grupės sudarymo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 138.

Teismų praktika

1. Europos Teisingumo Teismo 1982 m. kovo 23d. sprendimas byloje D.M. Levin prieš Staatssecretaris van Justitie // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61981CJ0053:EN:PDF>.
Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
2. Europos Teisingumo Teismo 1993 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje Stephan Max Wirth v. Landeshauptstadt Hannover // <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61992J0109:EN:HTML>.
Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
3. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1981 m. rugsėjo 13 d. sprendimas byloje Young, James and Webster v. United Kingdom //

- [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57608#{"itemid":\["001-57608"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57608#{). Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. birželio 30 d. sprendimas byloje Sigurdur A. Sigurjónsson v. Iceland // <http://www.strasbourgconsortium.org/document.php?DocumentID=357>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
 5. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. vasario 27 d. sprendimas byloje Associated Society of Locomotive Engineers & Fireman (ASLEF) v. United Kingdom // <http://www.ier.org.uk/system/files/ASLEF+v+UK.pdf>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
 6. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. balandžio 27 d. sprendimas byloje Vörður Ólafsson v. Iceland // http://www.menschenrechte.ac.at/orig/10_2/Olafsson. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
 7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos ketvirtąjį protokolą 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 9-199.
 8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl narystės daugiabučių namų savininkų bendrijose“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 110-3536.
 9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas „Dėl Seimo narių kūrybinės veiklos“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 163-5955.
 10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 7 d. nutarimas „Dėl privalomos narystės Lietuvos antstolių rūmuose“ // Valstybės žinios. 2008, Nr. 4-136.
 11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje V. L. v. Tauragės medžiotojų klubas „Sakalas“, bylos Nr. 3K-7-470/2009 // <http://www.infolex.lt/tp/144744>. Prisijungimo laikas 2012-11-01.
 12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011-07-08 aprobuotas „Negatyvusis teisės į asociacijos laisvę aspektas pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 11 straipsnį“, publikuota „Teismų praktika“ Nr. 35, 2011).
 13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Lietuvos dviračių sporto federacija v. Klaipėdos miesto sporto klubas „Helios sport“, biudžetinė įstaiga Klaipėdos miesto sporto centras, U.C.I. fondas „Onlus Arcobaleno“, bylos Nr. 3K-3-131/2012 // <http://www.infolex.lt/tp/372339&sfds=1>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
 14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje V. Gilys v. Lietuvos nacionalinė vežėjų automobiliais asociacija „Linava“, bylos Nr. 3K-3-185/2012 // <http://www.infolex.lt/tp/376722>. Prisijungimo laikas 2012-10-19.
 15. Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. spalio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1306/2012.
 16. Vilniaus apygardos teismo 2011 m. gegužės 3 d. sprendimas civilinėje byloje V. Gilys v. Lietuvos nacionalinė vežėjų automobiliais asociacija „Linava“, bylos Nr. 2-2015-392/2011.
 17. Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo 2012 m. vasario 6 d. sprendimas civilinėje byloje UAB „Vievio transportas“ v. Lietuvos nacionalinė vežėjų automobiliais asociacija „Linava“, bylos Nr. 2-271-432/2012.
 18. Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo 2012 m. birželio 5 d. sprendimas civilinėje byloje UAB „Vedautos autotransportas“ v. Lietuvos nacionalinė vežėjų automobiliais asociacija „Linava“, bylos Nr. 2-400-141/2012.

Istatymų projektai ir parengiamieji dokumentai

1. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo projektas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=223483; Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
2. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ir 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. XIP-3149

- //http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=397108&p_query=&p_tr2=2;
Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
3. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 8 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=384781&p_query=&p_tr2=21
Prisijungimo laikas: 2012-11-08.
 4. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo projekto aiškinamasis raštas Nr. 1545 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=16486&p_query=&p_tr2=2.
Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
 5. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ir 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo aiškinamasis raštas// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=397110&p_query=&p_tr2=2;
Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
 6. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvada „Dėl Asociacijų įstatymo projekto IXP-1757(2) atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 35 straipsniui“ // Valstybė žinios. 2003, Nr. 420-S-264.
 7. Lietuvos Respublikos Seimo valstybės valdymo ir savivaldybių komiteto išvada Nr. 113-P-17 „Dėl LR asociacijų įstatymo 4, 6, 7, 8, 9, 10 ir 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto (XIP-3149).
 8. Lietuvos Respublikos Seimo Jaunimo ir sporto reikalų komisijos išvados Nr.116-P-2 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo teisės ir teisėtvarkos komiteto išvados „Dėl LR asociacijų įstatymo 4, 6, 7, 8, 9, 10 ir 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto (XIP-3149);
 9. Lietuvos Respublikos Seimo teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada „Dėl LR asociacijų įstatymo 4, 6, 7, 8, 9, 10 ir 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto (XIP-3149).
 10. Lietuvos Respublikos Seimo biudžeto ir finansų komiteto išvada Nr.109-P-24 „Dėl LR asociacijų įstatymo 4, 6, 7, 8, 9, 10 ir 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto (XIP-3149).

Kiti šaltiniai

11. Tyrimas „NVO teisinės bazės Lietuvoje problematika“, atliktas projekto „Lietuvos NVO teisinės bazės gerinimas“ metu // http://www.nvoteise.lt/files/u1/projektas/antroji_d_issukiai.pdf. Prisijungimo laikas: 2012-11-03
12. Freedom of Association: Essential Principles // <http://www.democracyweb.org/association/principles.php>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
13. Unincorporated associations // www.practicallaw.com/2-384-4459. Prisijungimo laikas: 2012-11-09.
14. Lietuvos nacionalinės vežėjų automobiliais asociacijos „Linava“ įstatai, priimti 2007 m. gegužės 18 d. XVII asociacijos kongreso nutarimu Nr. 17-01 // <http://linava.lt/zinynas/istatai.htm>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.
15. Lietuvos pramoninkų konfederacijos įstatai, priimti 2012 m. birželio 21 d. VIII neeiliniame suvažiavime. // <http://lpk.lt/lietuvos-pramonininku-konfederacijos-istatai>. Prisijungimo laikas: 2012-10-19.

Asociacijų veiklos ir valdymo teisinio reglamentavimo raida ir problemos

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: *asociacija, asmens teisė jungtis į asociacijas, Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas, visuomeninė organizacija, teisinio reglamentavimo raida, įstatymo taikymo problemos.*

Šiame magistro baigiamajame darbe nagrinėjama asociacijos veiklos ir valdymo teisinio reglamentavimo raida bei problemos. Pirmojoje darbo dalyje yra atskleidžiamas asmens konvencinės ir konstitucinės teisės jungtis į asociacijas turinys, apžvelgiamas šios teisės taikymas ir aiškinimas teismų praktikoje, remiantis nacionaliniais bei tarptautiniais teisės aktais analizuojama asociacijos samprata, atskleidžiami asociacijai būdingi pagrindiniai bruožai. Antroje darbo dalyje yra aptariama asociacijos reglamentavusių teisės aktų raida, analizuojamos 1995 m. Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymo ir 1996 m. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo nuostatos, nustatiusios visuomeninių organizacijų ir asociacijų sampratą, steigimą, veiklą, valdymą bei pabaigos pagrindus, aptariami praktiniai šių teisės aktų taikymo probleminiai aspektai. Trečioje darbo dalyje yra analizuojamas aktualus 2004 m. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas, aptiriamos pagrindinės šio įstatymo reguliavimo sritys, identifikuojami įstatymo taikymo probleminiai aspektai bei jų sprendimai teismų praktikoje. Ketvirtoje darbo dalyje apžvelgiamos teisinio reglamentavimo tendencijos, analizuojamas Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo pakeitimo ir papildymo projektas, vertinamos siūlomos projekto nuostatos ir galima jų įtaka asociacijų veiklai ir valdymui. Remiantis užsienio šalių patirtimi, formuojamos Lietuvos teisinio reglamentavimo gairės. Pabaigoje pateikiamos darbą apibendrinančios išvados, pasiūlymai ir rekomendacijos.

The development and problems of legal regulation of the activities and management of associations

SUMMARY

Key words: *association, person's right to join associations, Law on Associations of the Republic of Lithuania, public organisation, development of legal regulation, problems of the application of the law.*

The final thesis for the Master's Degree deals with the development and problems of legal regulation of the activities and management of associations. The first section of the thesis describes conventional and constitutional rights of a person to join associations, reviews application of the law and interpretation thereof in case-law, analyses the concept of an association on the basis of national and international legislation, reveals the main features characteristic to associations. The second section discusses the development of legislation governing associations, including analysis of the provisions of 1995 Law on Public Organisations of the Republic of Lithuania and 1996 Law on Associations of the Republic of Lithuania, laying down the concept, formation, activities and management of associations as well as the grounds for termination thereof. The third section of the thesis deals with the relevant version of the 2004 Law on Associations of the Republic of Lithuania, discusses the main areas regulated by the law, identifies the problematic aspects of the application of the law and solutions provided by the case-law. The fourth section contains a review of the trends of legal regulation, analyses a Draft Law Amending the Law on Association of the Republic of Lithuania, provides an assessment of the proposed provisions of the draft law and their likely impact on the activities and management of associations. Experience of foreign countries is used to shape the guidelines of the Lithuanian legal regulation. Conclusions, proposals and recommendations are presented at the end of the paper.